

FORTE:

3

NYA
TANKAR
OCH
IDÉER
FÖR
FÖRÄNDRINGAR
OCH
FÖRBÄTTRINGAR
FÖR
HÄLSA
ARBETSLIV
OCH
VÄLFÄRD

Upptäckter för livet

Nya tankar och idéer, förändringar och förbättringar för hälsa, arbetsliv och välfärd. Forskning för barn, unga och äldre.

3

FORTE:

MAGASIN

Forte är ett forskningsråd som finansierar och initierar forskning för att främja människors hälsa, arbetsliv och välfärd.

I detta magasin presenterar vi ett axplock av forskning inom Fortes områden.

Projektledare: Stina Moritz, Moritz kommunikation

Redaktör: Emilie Eliasson Hovmöller

Ansvarig utgivare: Anna-Karin Engvall, avdelningschef för Forskning och kommunikation på Forte,
anna-karin.engvall@forte.se

Formgivning: André Wognum (wognum.se)

Rådgivning: Christer Svenson

Omslagsfoto: Maskot/Folio

Tryck: Italgraf Media, 2015 · Tryckt på miljövänligt papper · ISSN 2001-8258

Forte Magasin är gratis och kan beställas på www.forte.se

Vi vill gärna ta del av dina frågor och synpunkter, mejla till: forte@forte.se

FORTE MAGASIN utges av: Forte, Box 894, 101 37 Stockholm, 08-775 40 70

Skolan

- 10** Skolans pedagogiska miljö
- 14** Facebook som verktyg för elevkontakter
- 18** Skönmålas kunskapen i skolorna?
- 20** Vänskap viktigare än mindre klasser
- 24** När familjens tvister klampar in i skolan
- 26** Lita på samhället, lyckas i arbetslivet!
- 28** Krönika: Ta vara på begåvningar!

Intergration

- 32** Ordets makt
- 34** Vilka invandrare blir rika?
- 36** Hur använder invandrare pantbanken?
- 40** Ensam kan vara stark
- 42** Var i Sverige har flyktingen bästa chansen?
- 44** Informella nätverk hjälper utlandsfödda att få jobb
- 46** Krönika: Crossroads – visar vägen in i samhället

Funktionsnedsättning

- 50** Kampen förs på många fronter
- 52** Mamma är min assistent
- 54** Personlig assistans avgörande för folkhälsan
- 56** Pengar påverkar psykisk sjukdom
- 58** Den onda cirkeln: Rörelsehinder – fetma
- 60** Krönika: Att andas samtalets syre

Arbete

- 64** Vi behöver en ny svensk modell!
- 68** Administrationsbördan blir allt tyngre
- 70** Kontoret styr ditt jobb!
- 72** Medarbetarnas röster drunknar i urvattnade enkäter
- 76** Obalanser på arbetsmarknaden ger sämre rekryteringsunderlag
- 78** Vad törs du säga till chefen?
- 80** Chefens nya utmaningar
- 82** Involvera arbetsplatsen i läkningsprocessen

Äldre

- 86** Den nya, unga ålderdomen!
- 90** Gör äldrevården till en bättre arbetsplats!
- 92** Förälskad på äldre dar – ett nytt liv
- 94** Äldres läkemedelsanvändning
- 96** Gör livets sista dagar lättare
- 98** Krönika: Härligare att inte åldras?

Vård

- 102** Vänd blicken mot patienten
- 104** När mamma får cancer
- 108** Svenska hälsoinsatser jämförs med amerikanska
- 110** Kan patienten själv bidra?
- 114** Hur kan fysisk aktivitet hjälpa missbrukare?
- 116** Appen som kan förbättra operationsvården

Välkommen till Forte Magasin nummer tre!

När vi gjorde vårt första Forte Magasin hade vi inte räknat med en så fantastisk respons och efterfrågan på magasinet som vi har fått. Vi är glada att nu få presentera Forte Magasin nummer tre. Återigen vill vi bjuda på ett smörgåsbord av spännande forskning som på olika sätt knyter an till människors vardag, forskning om och för barn, unga och äldre. Det handlar om skolan, integration, arbete, funktionsnedsättningar, åldrande och vård. Helt enkelt upptäckter för livet. Nya tankar och idéer, förändringar och förbättringar för hälsa, arbetsliv och välfärd.

Den största utmaningen i arbetet med Forte Magasin är att välja bland all den intressanta forskning som Forte finansierar. Därför är det roligt att berätta att vi redan nu börjat förbereda inför det fjärde numret som planeras komma ut under våren 2016. Men först önskar jag dig förstås en intressant, tankeväckande och lärorik läsupplevelse av Forte Magasin 3.

Vill du veta mer, kontakta oss eller gå in på www.forte.se

Anna-Karin Engvall, avdelningschef för Forskning och kommunikation
anna-karin.engvall@forte.se eller 08-775 40 82

FOTO: SVEN-OLOF JONN

FOTO: ANETTE ANDERSON

Vi kan bli ledande i arbetet med att omsätta forskning i praktisk nytta

Forte har regeringens uppdrag att ansvara för forskning inom hälsa, arbetsliv och välfärd. Ett föränderligt samhälle genererar ständigt nya - ofta globala och alltmer komplexa - utmaningar. Tillväxt och strukturförändringar skapar helt nya villkor med konsekvenser för individernas hälsa och delaktighet.

Framtidens arbetsmarknad kommer att se annorlunda ut än idag. Megatrender är ökad rörlighet över nationella gränser och digitaliseringen av samhället som leder till att arbetsuppgifter försvinner i snabb takt. Skillnader i befolkningens hälsa ökar trots att hälsan förbättras. Vi lever längre och är friskare trots att allt fler lever med kroniska sjukdomar och att sjukskrivningarna ökar på grund av psykiska diagnoser. Särskilt oroväckande är att detta i stor utsträckning drabbar yngre och medelålders kvinnor. Forte har nyligen fått i uppdrag att göra en plan för jämställdhetsintegrering i verksamheten - även vad gäller genusperspektivet i den forskning som vi stödjer. Vi kommer att lägga stor kraft på detta uppdrag.

I min roll som generaldirektör för Forte verkar jag för att utveckla relevant forskning och ökad innovationskraft inom hälso- och sjukvård, omsorg, socialtjänst och arbetsliv. Det kommer att krävas nytänkande och innovationer, anpassade till den demografiska utvecklingen och det mångkulturella samhället utifrån ett hälsofrämjande perspektiv. Behoven av ökad samverkan och delaktighet i forsknings- och innovationsprocessen mellan forskare, myndigheter, aktörer och intressenter blir allt viktigare för att mer effektivt nyttiggöra forskningsresultat.

Forte har under det senaste året prövat nya modeller för hur samverkan och kommunikation positivt kan påverka och förbättra forskningen och dess resultat. På uppdrag av regeringen har ett antal utlysningar genomförts, där helt nya krav har ställts på samverkan.

Liksom Forte arbetar flera andra länder med likande samverkansfrågor i syfte att öka nyttiggörandet av evidensbaserade metoder och politik inom välfärdsområdet. Jag kan konstatera att Sverige har en stor konkurrensfördel i våra kvalitetsregister och datatillgång. Min förhoppning är att Sverige, genom att identifiera komplexa kunskapsluckor, blir världsledande i att omsätta forskningsresultat i praktisk nytta.

EWA STÅLLDAL
Generaldirektör Forte

SKOLLAN

Skolans pedagogiska miljö

1 + 1 = :) ?

Den ökande psykiska ohälsan bland skolans ungdomar oroar. Men vad kan göras för att färre elever ska må dåligt?

TEXT: ANNA MATZINGER

Kupolstudien (Kunskap om ungas psykiska hälsa och lärande) drogs igång 2012. Projektet är ett samarbete mellan Karolinska institutet, Stockholms universitet och Uppsala universitet och syftar till att undersöka vilken betydelse skolans pedagogiska miljö har för ungdomars psykiska hälsa.

Att svenska ungdomar mår allt sämre vet vi. Och i den allmänna debatten kopplas hälsan ofta samman med skolmiljön – fast kanske oftare med faktorer som stökiga klasser, dåligt socialt klimat och en allmänt ökad press från samhället.

FOTO: SHUTTERSTOCK

” Om vi kan identifiera ett pedagogiskt klimat som minskar den psykiska ohälsan har vi kommit en bra bit på vägen.

Men det Kupolstudien vill undersöka är vilken roll den pedagogiska och sociala miljön spelar för ungdomars hälsa. Finns det pedagogiska klimat som är mer eller mindre gynnsamma för elevernas hälsa och skolprestationer? Och skulle man kunna isolera faktorer som verkar leda till sämre hälsa och försöka utesluta dem ur skolmiljön?

– Pedagogikforskningen har i många decennier fokuserat på individen och dess utveckling, där parametrar som personlig frihet och skolan som demokratisk spelplan har varit viktiga. Det har gjorts väldigt lite forskning på hur pedagogik faktiskt påverkar prestation och psykisk hälsa hos ungdomar, säger Martin Karlberg, lektor i didaktik vid Uppsala universitet.

Pedagogiskt klimat på skolorna

95 högstadieskolor i Syd- och Mellansverige medverkar i studien och i ett första steg har man kartlagt det pedagogiska och sociala klimatet på dem. Som verktyg används PESOK (Pedagogiskt och socialt klimat) ett mätinstrument framtaget av pedagogikforskaren Lennart Grosin. Instrumentet baseras på aspekter som man i den samlade forskningen sett är kännetecknande för framgångsrika skolor.

– Eleverna i årskurs nio får svara på en enkät med 53 frågor, om alltifrån vilket stöd man får från lärarna, hur man uppfattar att förväntningarna ser ut, hur kommunikationen med hemmet fungerar, till hur man uppfattar lärarnormerna, säger Elin Arnö, projekt-samordnare.

Också lärarna får svara på en enkät, där frågorna formulerats utifrån deras perspektiv.

Av de deltagande skolorna är 58 kommunala och 37 friskolor. Några av de resultat man sett

hittills i kartläggningen av det sociala och pedagogiska klimatet är:

- De kommunala skolorna har generellt en högre andel lärare med pedagogisk högskoleexamen
- Elevernas upplevelse av stöd från sina lärare skiljer sig inte åt avseende huvudman eller skolstorlek
- När det gäller elevernas upplevda kvalitet på undervisningen har de fristående skolorna högre övergripande värden
  - Jag tycker inte att man ska dra för stora slutsatser av de här resultaten. Vi har exempelvis fortfarande inte kontrollerat bakgrundsfaktorer som kan påverka dessa preliminära resultat så vi får återkomma med mer tillförlitliga resultat vid ett senare tillfälle, säger Martin Karlberg.

Mätning av psykisk hälsa

Resultaten i PESOK-mätningarna kommer att ingå i en större analys där man också mäter elevernas psykiska hälsa. Hälsan mäts dels genom enkäter med självskattning samt inhämtning av registeruppgifter från bland annat patientregistret och diagnoskoder från Barn- och ungdomspsykiatri, dels genom en mätning av stresshormonet kortisol i elevernas saliv.

Eleverna i årskurs sju får svara på en enkät med frågor om bland annat psykisk och fysisk hälsa, användning av tobak, alkohol och droger, relationer i familjen och vänskapsrelationer. Deras föräldrar besvarar motsvarande frågor om barnets hälsa, sin egen hälsa samt socioekonomiska faktorer som yrke och inkomst. Enkäterna kommer att upprepas i årskurs åtta och nio. Dessutom hämtas skolbetyg i årskurs sex och nio från Skolverkets register och uppgifter om frånvaro från skolornas egna register.

Hittills har enkäter från 2065 elever och 1820 föräldrar samlats in och analyserats. I resultaten kan man bland annat se att 12 procent av eleverna har värden som når över tröskelvärdena för indikation på psykisk ohälsa. Depressiva symptom är vanligast och fler

flickor än pojkar upplever att de har dessa symptom.

– Det är beklagligt att så många av eleverna har de här symptomen men det är dessvärre en siffra som ganska väl överensstämmer med siffrorna för hela landet, säger Martin Karlberg.

Mäter stressnivå med salivprov

Något som gör Kupolstudien lite speciell i sitt sammanhang är möjligheten att studera samspelet mellan miljö och arv, så kallad epigenetik, som bidragande orsak till psykisk ohälsa.

Tidigare studier har nämligen visat att allvarlig stress hos barn kan sätta »fotspar« i arvsmassan, vilket i sin tur kan leda till en rubbad respons i stressiga situationer. Kupolstudien vill undersöka om detta syns också i relation till skolmiljö, genom att mäta både kortisol (som indikator av stress) och förändringar i DNA (arvsmassa).

Kortisolhalten mäts genom salivprov hos eleverna.

– Man har kunnat se att svår stress hos barn kan trigga förändring i generna som gör att barnet blir mer stresskänsligt, och därmed lättare får depression eller ångest. Salivproverna är på så vis ett sätt

att försöka förstå ett eventuellt samband mellan skolmiljö och hälsa, säger Elin Arnö.

646 elever har redan lämnat salivprov, och analysen av dem påbörjas 2015.

Kupol-studien är med andra ord en omfattande studie, med många delstudier inblandade. Hela projektet beräknas vara klart 2018.

Vad hoppas ni att den här forskningen ska leda till?

– Psykisk ohälsa innebär för det första ett stort personligt lidande för alla ungdomar som råkar ut för den. Det är dessutom väldigt kostsamt för samhället. Om vi kan identifiera vissa typer av pedagogiskt klimat som kan hjälpa till att minska den psykiska ohälsan så har vi kommit en bra bit på vägen, säger Martin Karlberg. **F**

KONTAKT

Elin Arnö
elin.arno@ki.se

Martin Karlberg
martin.karlberg@edu.uu.se

Projektet kommer att ge mer kunskap om:

- Möjligheterna att upptäcka psykisk ohälsa bland ungdomar på ett tidigt stadium och effekterna av tidiga hälso- och sjukvårdsinsatser mot sådan ohälsa.
- Vårdkostnader till följd av psykisk ohälsa bland unga.
- Samspelet mellan psykosociala faktorer på skol- och familjenivå och psykisk ohälsa.

FOTO: SHUTTERSTOCK

Fem frågeställningar som Kupolstudien söker svar på:

1. Är en pedagogisk miljö i skolan som fokuserar på akademiska resultat och inläring, förknippat med mindre stress, ångest och/eller depression bland elever i högstadiet?
2. Ser det eventuella sambandet olika ut för flickor respektive pojkar?
3. Kan ett eventuellt samband förklaras av aktivering av de gener som reglerar kroppens stressreaktioner?
4. Kan man urskilja vilka delar av den pedagogiska miljön som är mest betydelsefull för att förebygga stress och psykisk ohälsa?
5. Vilka andra faktorer kan förklara effekten av skolans pedagogik på psykisk hälsa?

FORTE DISKUTERADE UNGDOMARS HÄLSA PÅ GYMNASIETURNÉ

FORTE S TURNÉSCHEMA

11-12/3	Göteborg
19-20/3	Linköping
31/3-1/4	Skellefteå
15-16/4	Gävle

Forte medverkade under våren på Sveriges största gymnasiesatsning för hållbar utveckling, We_change. Projektet samlade flera spännande aktörer för att diskutera hållbar utveckling, hålla workshops och ge över 5000 gymnasieelever verktyg för att påverka samhället till det bättre.

I den workshop som Forte arrangerade medverkade forskare från Kupol-studien (Kunskap om ungas psykiska hälsa och lärande, se artikel på sidan 10). Syftet var att ta del av gymnasieungdomarnas funderingar kring psykisk hälsa och få en bild över vilka

kunskapsluckor som behöver fyllas. Föreningen Tilia som erbjuder stöd för unga med psykisk ohälsa och bland annat utsetts till Årets medmänniska vid Svenska hjältar-galan 2014 medverkade som workshopledare.

– Hur ungdomar mår är en viktig hållbarhetsfråga och det är ett av de områden som vi finansierar forskning kring. Vi behöver veta mer om hur man kan minska ohälsa bland unga, säger Anna-Karin Engvall, avdelningschef, för Forskning och kommunikation på Forte.

Facebook som verktyg för elevkontakter

TEXT: ANNA MATZINGER

Lärare och elever möts inte bara i skolan utan också i den digitala världen. Det har flera fördelar – men också många begränsningar, inte minst när det gäller frågor om integritet och tillgänglighet. Elin Thunman och hennes kollegor vill nu undersöka närmare hur Facebook fungerar i lärares vardag.

Att möta eleverna där de är. Så beskriver Marcus Persson, doktor vid Akademien för hälsa, vård och välfärd på Mälardalens högskola, lärarnas främsta drivkraft för att börja använda Facebook som digital plattform för möten med sina elever.

– Bakom viljan att prova Facebook som verktyg för elevkontakter ligger i nio fall av tio ett pedagogiskt kall. De här lärarna har ett stort engagemang och vill utöka sin kontakt med eleverna. Många digitala skolplattformar lämnar en hel del att önska när det gäller till exempel användarvänlighet och eleverna använder sig kanske inte så mycket av mejl. Då blir Facebook en väldigt lättillgänglig plattform, ett rum där de flesta elever redan finns, säger Marcus Persson.

De lärare som nu intervjuas i studiens första del, 30 stycken högstadielärare på fyra skolor i Stockholm, Västerås, Eskilstuna och Örebro, har alla lång erfarenhet av att använda Facebook i lärsammanhang. De har hunnit upptäcka vilka fördelar plattformen har – och vilka nackdelar som finns. Tanken är att intervjuerna med dessa lärare ska leda till att forskarteamet kan identifiera de viktigaste frågorna som brukar dyka upp i samband med användningen av Facebook som mötesplattform, för att sedan utgå ifrån dessa i en senare, kvantitativ, del av undersökningen.

I forskarteamet ingår projektledaren Elin Thunman, doktor vid Sociologiska institutionen på Uppsala universitet, Marcus Persson, doktor vid Akademien för hälsa, vård och välfärd på Mälardalens högskola och Anders Bruhn, professor vid institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete på Örebro universitet.

– Många av de lärare vi intervjuar använder Facebook som ett komplement till andra digitala plattformar, som skolans nätverk och Twitter eller Youtube. I Facebook har man hittat en mötesplats där de flesta elever finns och alltid har tillgång till via sina smartphones. Det går snabbt

att sprida information och det är lätt för eleverna att ta kontakt, säger Elin Thunman.

Svårt med gränsdragning

De lärare som intervjuas använder i stor utsträckning Facebook just till den snabba typen av kommunikation. De delar ut uppgifter, påminner om läxor som ska lämnas in eller delar länkar och medieklipp som de pratat om i skolan. Långa diskussioner lämnas ofta till det fysiska klassrummet, utom när det kanske uppstår diskussioner eleverna emellan (som läraren ibland visserligen får gå in och moderera).

Problemen som lärarna upplever i samband med användandet av Facebook rör sig för det mesta om svårigheten i att dra gränser när det gäller tillgänglighet, integritet och ansvar för exempelvis kränkande beteende. Få skolor har riktlinjer för hur Facebook får användas i undervisningen, och lärarna formar därför sitt användande efter eget tycke och smak.

– I den här första delen av studien har vi sett att användningen skiftar stort. Vissa lärare släpper in eleverna till sitt eget privata Facebook-konto, medan andra öppnar ett som bara är tänkt för skolarbetet. Vissa låter föräldrar få tillgång till nätverket, andra håller det strikt för eleverna. Men i nästan alla fall dyker det någon gång upp problem som rör gränsdragningar, säger Marcus Persson.

För hur gör man till exempel som lärare om man, via elevens Facebook-inlägg, ser att en elev är ute och festar och dricker mycket? Att hen har problem med kompisar eller är på väg att dras in i kriminella aktiviteter? Ska man gripa in eller istället tänka att "det där tillhör hans privatliv" och det ska jag inte lägga mig i?

Och hur är det med den egna tillgängligheten och integriteten – om eleverna ser att läraren är uppkopplad, har de rätt att få svar på en fråga via chatten även klockan elva på kvällen? Är det okej att lägga upp festfoton på sig själv trots att

Det är en mötesplats där de flesta elever finns.

FOTO: MARCUS: BIRGITTA HULTQVIST

det kanske strider mot idén om lärarrollen som en moralisk förebild?

– Här ser vi att i princip varje lärare utvecklar sina egna strategier. Någon tycker att det är bra att svara på frågor som dyker upp direkt, det spelar ingen roll om det är en lördag eller vardagkväll. De resonerar som så att då slipper jag göra det på måndag. Andra tar inte ens med sig jobbdator och telefon med hem över helgen, utan väljer att stänga av helt utanför skoltid, säger Marcus Persson.

Mer medveten användning

Efter den första, nu avklarade delstudien, kommer teamet att studera hur de intervjuade lärarna faktiskt jobbar.

– Vi kommer att få tillgång till lärarnas Facebook-klassrum, så att vi kan undersöka hur de i praktiken hanterar gränsdragningsproblemen. På så vis kan vi få inblick både i hur lärare pratar om svårigheterna och hur de handskas med dem, säger Elin Thunman.

I den tredje delstudien kommer sedan ett antal frågor, grundade på resultaten i de två första delstudierna, att sammanställas och skickas ut till ett antal tusen högstadielärare över hela Sverige.

Syftet med studien är inte att skapa några exakta riktlinjer för lärares användning av Facebook, utan snarare att bidra till en mer medveten användning av plattformen.

– Vi vill göra lärare uppmärksamma på att det finns bra och mindre bra sätt att använda Facebook och liknande nätverkssajter som lärverktyg. Ny teknik kräver alltid ett nytt förhållningssätt och i den maktrelation som finns mellan lärare och elev är det kanske extra viktigt att man reflekterar över hur ny teknik och kommunikation används, säger Marcus Persson. **F**

KONTAKT

Marcus Persson
marcus.persson@mdh.se

Elin Thunman
elin.thunman@soc.uu.se

Fyra gränsdragningsproblematiker för lärarna:

1

Tillgänglighet

Hur tillgänglig för elever kan lärare förväntas vara utanför skoltid?

3

Insyn

Hur hanterar lärare arbetsgivarens möjlighet till övervakning via sociala medier?

2

Integritet

Hur hanterar lärare privat information om sig själva och elever utanför skoltid?

4

Ansvar

Vilket ansvar har läraren för kränkningar som sker utanför skoltid?

3

TRE FRÅGOR OM BARN- OCH UNGDOMSFORSKNING

Forte har nationellt samordningsansvar för svensk barn- och ungdomsforskning. Thomas Jacobsson, forskningssekreterare på Forte, är den som ansvarar för innehållet.

Varför är barn och ungdomar ett viktigt forskningsområde?

Under ungdomsåren formas många av de beteenden och vanor som kommer att påverka en människa under resten av hennes liv. Därför ser jag mer kunskap om barn och ungas livssituation och uppväxtvillkor som en viktig nyckel till att förbättra folkhälsan och välfärden i stort. Med hjälp av forskning kan vi bland annat söka svar på hur arbetsmarknaden kan bli mer tillgänglig för unga och få fler i arbete, ta reda på hur psykisk hälsa kan främjas för barn och ungdomar samt minska olika typer av folkhälsoproblem som till exempel övervikt.

Vilka satsningar gör Forte inom området barn och ungdomar?

Vi satsar kontinuerligt forskningspengar för att få mer kunskap om barn och ungdomars hälsa och livssituation för att hitta effektiva åtgärder som kan lösa de utmaningar som finns. Tillsammans med Vetenskapsrådet och Formas gjordes nyligen en satsning på 300 miljoner kronor för forskning om barn och ungas psykiska hälsa. Forte är också engagerade i Ungdoms-politiska rådet som är ett forum för erfarenhetsutbyten med ungdomar om aktuella frågor.

Vilken typ av forskning ger ni pengar till när det gäller barn- och ungdomsområdet?

De forskningsprojekt vi finansierar täcker in en mängd aspekter av barn och ungas liv. Bland annat handlar det om skola och hälsa, mobbning, sexualitet och om olika familjekonstellationer.

FOTO: ANETTE ANDERSSON

Skönmålas kunskapen i skolorna?

I takt med att skolan blir allt mer konkurrensutsatt förändras också lärarnas roll – och innehållet i deras arbete. Vad innebär det till exempel att man ska vara med och marknadsföra sin skola? Eller att kraven på goda resultat hos eleverna blir allt högre? Det är några av de frågor som Karolina Parding, biträdande professor vid Luleå tekniska universitet, ska försöka besvara i sin studie. **TEXT: ANNA MATZINGER**

Karolina Parding, som är biträdande professor i arbetsvetenskap, har i flera tidigare projekt studerat välfärdspensioner och deras villkor. I en tid av avregleringar är det en turbulent period för många yrkeskategorier som på ett eller annat sätt jobbar med vår välfärd.

Lärarna är några av dem som de senaste åren fått uppleva störst förändringar. Skolan blir alltmer konkurrensutsatt och marknadsmässig, vilket leder till helt nya krav och förväntningar på vad lärarna ska göra och hinna med inom ramen för sin yrkesroll. Något som kan bli problematiskt.

– Men det finns ändå väldigt få studier som ur ett professionsperspektiv kartlagt lärarnas arbetsvillkor i ljuset av den konkurrensutsatthet som råder idag. Det vill vi göra nu. Om man inte vet hur situationen faktiskt ser ut, och varför, är det ju svårt att införa åtgärder som kan förbättra den, säger Karolina Parding.

Ökad konkurrens förändrar

Studien, som Karolina och hennes team påbörjade våren 2014, är uppdelad i två delstudier. En kvali-

” *Det finns få studier som kartlagt lärarnas arbetsvillkor i ljuset av den konkurrensutsatthet som råder idag.*

tativ, där gymnasielärare kommer att intervjuas för att berätta om hur de upplever sina arbetsvillkor, och en kvantitativ kartläggning av praktiska faktorer som exempelvis lön, arbetstider och kompetensutveckling.

– Utbildningssektorn är numera decentraliserad och det finns väldigt lite statistik över exempelvis hur kompetensutvecklingen ser ut för olika lärare. Så det kommer att bli väldigt intressant att ta in det materialet.

I de kvalitativa intervjuerna kommer ungefär 50 lärare att få svara på frågor om allt ifrån hur de upplever ledningens styrning av deras arbete till om kollegialitet, i realiteten, är en faktor som genomsyrar arbetsplatsen. Och visst finns det en nyfikenhet på hur friskolor och kommunala skolor eventuellt kan skilja sig åt när det gäller lärarnas arbetsvillkor – men det finns också andra stora förändringar som påverkar alla lärare, oavsett vilken arbetsplats de är på.

– Visst finns det vissa skillnader mellan att vara anställd på en kommunal skola och en friskola. Ägs skolan till exempel av ett aktiebolag finns ju ingen meddelarfrihet. Men något som gäller alla skolor är att de blivit mer konkurrensutsatta sedan friskolorna började poppa upp på 1990-talet, och det är ett faktum som förändrat lärarnas arbetsvillkor en hel del.

Det kan till exempel handla om att lärarna förväntas åka på mässor och marknadsföra skolan.

Eller att lärare utsätts för press från såväl skolledning som elever och föräldrar på att sätta högre betyg, eftersom en skola med höga resultat är mer attraktiv på marknaden.

– Vi frågar oss hur många lärare som har upplevt detta och vilken betydelse det har för deras yrkesroll.

Internationell jämförelse

Parallellt med studien om lärarnas arbetsvillkor på en avreglerad marknad utför också Karolina och hennes team, inom ramen för ett annat projekt, en jämförande studie i Australien.

– Det finns många likheter mellan den australiensiska och den svenska utbildningssektorn. Bland annat har man också i Australien haft ett mål om en utjämnande skola för alla, »a fair go for everyone«. Däremot har marknadsanpassningen pågått under en längre tid än i Sverige, vilket gör att det finns möjligheter att undersöka mer långtgående konsekvenser än vad vi kan se på hemmaplan.

Just nu håller man tillsammans med det australiensiska forskarteamet på att kartlägga vilka arbetsvillkorliga faktorer som kan vara av intresse att undersöka i båda länderna. Förhoppningsvis

kommer enkäterna som sedan skapas att ge möjligheter till reella jämförelser.

– Det ska bli oerhört intressant att göra en jämförelse mellan de två länderna. Samtidigt måste man vara medveten om att Sverige har en unik skolmarknad på många sätt. Det är till exempel inte tillåtet att ta ut avgifter av eleverna här, samtidigt som privata aktörer tillåts att gå med vinst i ett system finansierat med statliga medel. Det upplägget har man inte i andra länder.

Nu är det ett tag kvar tills resultaten av era studier är klara, men vad hoppas ni att de så småningom ska leda till?

– Förhoppningsvis kan vår forskning, genom att identifiera de problem och dilemman som finns i lärarnas värld, utgöra underlag för välbehövliga policydiskussioner. Statusen på läraryrket har sjunkit de senaste åren och fortsätter också att göra det, vilket är ett mycket stort problem för samhället. Vår forskning kan förhoppningsvis ge ledtrådar till saker som skulle behöva förändras. **F**

KONTAKT

Karolina Parding
karolina.parding@ltu.se

LÄRARNAS SITUATION IDAG:

Var femte lärare på gymnasienivå har utsatts för påtryckningar från sin rektor att sätta högre betyg på elevernas prestationer än vad de har förtjänat.

I 40 procent av fallen är denna otillbörliga påverkan systematisk.

En tredjedel av de lärare som har blivit utsatta för påtryckningar har låtit det inverka på deras betygsättning.

Påtryckningar – från såväl rektorer som föräldrar – att sätta högre betyg är mer vanligt förekommande i kommuner med både friskolor och kommunala skolor än i övriga kommuner.

(KÄLLA: RAPPORT FRÅN LÄRARFÖRBUNDET 2011)

FOTO: SHUTTERSTOCK

Vänskap viktigare än mindre klasser

I skoldebatten ropas det ofta på fler lärare och mindre klasser.

Forskning visar dock att elevernas relationer har större inverkan på skolresultatet än exempelvis klassernas storlek.

TEXT: ANNA MATZINGER

I takt med att svenska elever halkar efter i internationella mätningar, bland annat i PISA-studien, efterlyser politiker och debattörer åtgärder som kan få skolan på rätt kurs igen. Det pratas om att minska storleken på klasserna och öka lärartätheten – åtgärder som enligt många studier är både kostsamma och ineffektiva.

– Om man ser till tidigare studier så är effekten av just klasstorlek liten i jämförelse med många andra faktorer, säger Ylva B Almquist, docent på CHES (Centre for Health Equity Studies), vid Stockholms universitet/Karolinska institutet.

Ylva B Almquist och hennes kollega Anna Sarkadi, docent vid Institutionen för kvinnors och barns hälsa på Uppsala universitet, var precis som många andra bekymrade över att de svenska elevernas resultat sjönk, samtidigt som den psykiska ohälsan ökade. En analys

de däremot inte delade var den att åtgärderna som skulle vända utvecklingen främst borde vara disciplinära, som mer ordning i skolan.

– Visst är det viktigt med studiero i klassrummet men det handlar snarare om att skapa ett positivt socialt klimat än att införa disciplinära åtgärder. Vi har i tidigare studier

sett tydliga indikationer på att relationsaspekten är mycket viktig för elevernas prestationer och tyckte att det var märkligt att detta helt lämnades utanför debatten.

Visst är det viktigt med studiero i klassrummet men det handlar snarare om att skapa ett positivt socialt klimat.

Större risk för psykisk ohälsa och missbruk

Ylva och Anna inledde ett samarbete med fokus på betydelsen av elevernas relationer för deras skolresultat. Den teoretiska ingången var skolforskaren Wrethander Blidings idé om att skolan är en arena där eleven ägnar sig dels åt relationsarbete, dels åt skolarbete. Uppgifterna hänger tätt samman; lärandet äger rum i samma situationer som elevernas arbete med att ordna det sociala livet i skolan. Ska man undersöka varför skolprestationerna blir sämre kan man alltså inte bortse från de sociala relationerna.

– Vikten av goda kamratrelationer har det forskats om en hel del tidigare, bland annat inom utvecklingspsykologin och pedagogiken. Men det har inte i samma utsträckning ställts i relation till hur vi kan förbättra skolresultaten.

I det material som användes i Ylvas och Annas arbete har relationer i klasserna kartlagts genom sociometrisk frågor, det vill säga undersökningar där eleverna får lista vilka klasskamrater de helst vill vara med, vem som är populärast, vilka de föredrar att jobba med etc. Baserat på det antal no-

Vad påverkar elevers skolresultat? Ett urval av tio faktorer.

(KÄLLA: JOHN HATTIE, 2009)

Faktor:	Effektstorlek:	Faktor:	Effektstorlek:
Studiero	0.80	Kamratpåverkan	0.53
Återkoppling	0.73	Föräldraengagemang	0.51
Positiva lärare-elevrelationer	0.72	Läxor	0.29
Hemmiljö	0.57	Klasstorlek	0.21
Positivt klimat i klassrummet	0.53	Friskolor	0.21

mineringar varje elev får går det att skapa en bild av elevernas vänskapsrelationer och den statushierarki som råder i klassen.

Och resultaten från den tidigare forskning som Ylva och Anna sammanställt är tydliga – de elever som inte har goda kamratrelationer presterar inte heller särskilt bra. Till exempel visar en av Ylvas egna studier att i gruppen av lågpresterande elever är 12 procent av eleverna utan vänner och 24 procent återfinns i botten av statushierarkin. Detta kan jämföras med gruppen högpresterande elever, där endast fyra procent är utan vänner eller har mycket låg status.

Ylva B Almquist har också undersökt de långsiktiga effekterna av dåliga elevrelationer. De barn som haft få vänner eller låg status i klassen löper som vuxna större risk att drabbas av ångest, depression, hjärt- och kärlsjukdomar, diabetes och alkohol- och drogmissbruk. Exempelvis har barn längst ner i statushierarkin mer än dubbelt så stor risk att senare drabbas av psykisk ohälsa jämfört med barn högst upp i hierarkin.

– Förutom de hälsorelaterade riskerna såg jag även att de med dåliga kamratrelationer löper större risk för arbetslöshet, oftare hamnar i ekonomiska svårigheter och generellt har en lägre utbildningsnivå i vuxen ålder.

Verktyg för framtida arbete

Att kamratrelationerna har stor påverkan på skolresultaten och på livschansen i stort råder alltså ingen tvekan om. Exakt vad skolan skulle behöva göra för att skapa en god social kontext där fler elever kan trivas och må bra är ett viktigt ämne för kommande studier.

Några ledtrådar fanns dock i det material som

hämtades in – resultatet visade nämligen att det finns klasser som har en mer »demokratisk« struktur, och där faktiskt ingen elev behövde vara utan vänner eller ha en väldigt låg social status. Det var klasser som kännetecknades av ett mer positivt klimat och en högre grad av samarbete och engagemang. Och kan man identifiera vilka faktorer som skapar ett skolklimat av den sorten har man kommit en bra bit på vägen mot att färre elever mår dåligt i sina kamratrelationer.

– När man talar om dåliga kamratrelationer fokuserar man ofta på mobbning.

De flesta skolor har åtgärdsprogram mot det, och det är såklart bra, men vi

tror att man måste arbeta med de sociala relationerna långt innan det

har gått så långt som till mobbing. Utan en god social kontext blir det mycket svårt för eleverna att uppnå goda resultat.

Så vilka förändringar hoppas du att er fortsatta forskning kan leda fram till?

– I den bästa av världar till nya verktyg för att angripa problem i ungas vardag. Förhoppningsvis kan vår forskning leda till att det blir högre status att jobba med relationer i skolan. Jag är övertygad om att kamratrelationer är, om inte den enda nyckeln, så i alla fall en väldigt viktig nyckel i arbetet med att få svenska skolelever att både må och prestera bättre. **F**

KONTAKT

Ylva B Almquist
ylva.b.almquist@chess.su.se

FOTO: SHUTTERSTOCK

Kan man förebygga stressrelaterad psykisk ohälsa bland lärare redan under lärarutbildningen?

Lärare anses vara en av de yrkesgrupper som är mest utsatta för stress och har enligt flera studier en ökad förekomst av psykisk ohälsa. Forte finansierar ett forskningsprojekt som ska undersöka vilka fak-

torer som bidrar till utveckling av stressrelaterad ohälsa bland lärare. Inom projektet kommer man även att testa om stressen kan reduceras genom att redan under lärarutbildningen ge de blivande lärarna verktyg för den egna stressredu-

ringen samt ökad färdighet i att hantera stressbelastande situationer som kan uppstå i klassrummet. Projektledare är överläkare Gunilla Wastensson vid avdelningen för samhällsmedicin och folkhälsa, Göteborgs universitet. **F**

Ungdomars funderingar fick forskarsvar

Ungdomsåren kan vara en fantastisk tid med sköna fester, fnittriga kärleksrelationer och storslagna framtidsplaner. Det kan också vara superstressiga år med höga prestationskrav och dålig självkänsla. Forte har tagit initiativ till projektet Kom igen! som är ett samarbete mellan Ungdomar.se och Forskning.se.

På Kom igen!-sajten, som sjösattes i december 2013, finns massor med intressanta fakta och hjälpsamma tips om olika ungdomsrelaterade ämnen. Allt bygger på de frågor som har ställts till Stöd & Svar-panelen på Ungdomar.se genom åren, och sedan har några av Sveriges främsta forskare intervjuats för att ge den allra bästa informationen!

Tipsa gärna ungdomar i din närhet att besöka sajten på ungdomar.se/komigen. **F**

KAN REFORM AKTIVT STÄRKA LÄRARNAS STATUS?

Förstelärare och lektorer har gjort sitt återintåg i svensk gymnasie- och grundskola.

Reformen sker för att stärka lärarprofessionen och förbättra resultaten i skolan. Ett nytt forskningsprojekt med anslag från Forte undersöker vad som händer vid ett försök att organisera och styra genom att aktivt agera för att stärka en profession.

Vilken typ av professionalism skapas, hur påverkas maktförhållanden och leder det i förlängningen till att förbättra de svenska skolornas resultat eller inte?

Projektledare är universitetslektor Gustaf Kastberg vid Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet. **F**

När familjens tvister KLAMPAR IN I SKOLAN

Hotfulla situationer som uppstår när föräldrar utan umgängesrätt kommer för att hämta sina barn. Våldsamma konflikter mellan föräldrar som äger rum i skolan.

Familjerättstvister som invaderar skolan och förskolan ställer till med stora problem för både personal och barn – trots det saknas ofta handlingsplaner och rutiner för samverkan med socialtjänsten.

TEXT: ANNA MATZINGER

Det hela började med att ett forskarteam, lett av professor Maria Eriksson på Sociologiska institutionen vid Uppsala universitet, undersökte barns upplevelser av familjerättstvister. För att hitta barn med den erfarenheten läste de ett stort antal domar i familjerättsmål – och såg hur förskolor och skolor ofta drogs in i och, frivilligt eller ofrivilligt, fick spela en stor roll i dessa mål.

– Vi såg när vi gick igenom alla dessa domar att personal i förskolor och skolor väldigt ofta blev delaktiga i målen. Det kunde handla om att de fick lämna uppgifter till domstolen, att de fick vittna, eller att domstolen utnyttjade institutionerna för att hantera föräldrarnas konflikt vid byte av barn för umgänge. På så vis fick personalen något slags roll som konfliktlösare, säger Elisabet Näsman, professor i sociologi och en av dem som var med i forskargruppen.

Teamet blev nyfiket dels på hur vanligt det var att familjerättstvister på något sätt invaderar skolor och förskolor, dels på hur personalen upplevde dessa situationer och vilket stöd de fick i sitt agerande. När de sökte efter tidigare forskning fann de ingenting alls – vilket fick ämnet att kännas än mer angeläget.

Svåra situationer

Ett nytt projekt initierades därför, lett av Elisabet Näsman. Sammanlagt 220 enkäter skickades ut till 110 förskolor och 110 skolor i Mellansverige. Dessutom intervjuades ett urval av personal på förskolor

och skolor. Och resultaten var tydliga. 86 procent av förskolorna och 75 procent av skolorna hade erfarenhet av att lämna information till familjerättsutredare. 50 procent av förskolorna och 28 procent av skolorna hade erfarenhet av att överlämningen vid umgänge i samband med svåra konflikter och våld, skedde i förskolan och skolan. Och så många som två av tre skolor (66 procent) och var fjärde förskola (27 procent) hade erfarenhet av att barnet hade visat rädsla för en förälder.

– Vi förstod ju ganska snabbt att det här med att dras in i föräldrars tvister om barnen var en erfarenhet som många pedagoger delade. Man upplevde också situationerna som väldigt problematiska.

I intervjuer vittnade pedagoger om att det kunde saknas rutiner och handlingsplaner samt stöd från ledningen när de skulle hantera svåra familjerättsituationer. Det kunde gälla allt från att ett barn som inte ville träffa en förälder med tvång hämtades från skolan till att en förälder som inte hade rätt till umgänge kom till institutionen för att hämta sitt barn och uppträdde så hotfullt att personalen lämnade ut barnet av rädsla för att annars inte kunna skydda sig själva och den övriga barngruppen.

– Det här är ju mycket svåra situationer för såväl personal som barn, både det barn som är direkt inblandat i konflikten och övriga barn som ser på. Trots det saknades i de allra flesta fall rutiner för den här typen av situationer och den enskilda pedagogen kunde vara utlämnad åt att lösa situationen efter egen förmåga.

Fördjupning behövs

Studien som Elisabet Näsman och hennes kollegor gjorde pågick under ett år (2010) och den begränsade projektiden innebar att de inte hann med mycket mer än en första kartläggning av problemet. Men det framgick tydligt att det fanns

” Att dras in i föräldrars tvister är en erfarenhet som många pedagoger delar.

stora brister på området och att vissa åtgärder vore särskilt önskvärda för att förbättra både pedagogernas och barnens situation.

– Alla pedagoger i skolan och förskolan borde få en utbildning i att hantera den här typen av svåra konfliktsituationer. Varje institution borde ha en handlingsplan och på myndighetsnivå borde samverkan mellan domstol, socialtjänst och förskolor och skolor bli mycket bättre. Som det är idag finns ingen automatisk rapportering alls till institutionerna om till exempel resultat av vårdnadstvister eller beslut om kontaktförbud, trots att domar i familjerättstvister är offentliga och det alltså inte finns några formella hinder för att informera förskolor och skolor. Pedagogerna är hänvisade till föräldrarnas eller barnets egna versioner och har ofta inte en aning om hur den juridiska situationen faktiskt ser ut.

Så man skulle kunna sammanfatta det hela med att det behövs mer forskning – som kan ge underlag för åtgärder?

– Ja, det finns goda skäl att forska vidare. Och jag skulle inte ha något emot lite gammal hederlig aktionsforskning – att få igång ett utvecklingsarbete mellan skolorna och berörda myndigheter skulle vara otroligt värdefullt. **F**

KONTAKT

Elisabet Näsman
elisabet.nasman@soc.uu.se

När familjerättstvister invaderar förskola och skola

- 86 procent av förskolorna och 75 procent av skolorna hade erfarenhet av att lämna information till familjerättsutredare.
- 43 procent av förskolorna och 59 procent av skolorna hade erfarenhet av att en förälder, som av tingsrätten frändömts umgängesrätt, ändå sökte upp barnet i förskolan eller skolan.
- I 30 procent av förskolorna och i 37 procent av skolorna hade personalen blivit utsatt för hot eller våld från föräldrar eller andra närstående vuxna.

Lita på samhället, lyckas i arbetslivet!

TEXT: ANNA MATZINGER

Nya studier visar att föräldrar och skolan har betydligt större möjligheter att påverka barns utveckling än man tidigare trott. Föräldrarnas moral och etik ligger till grund för hur väl barnet lyckas senare i livet.

Martin Ljunge är forskare vid Institutet för Näringslivsforskning och har bland annat studerat hur individers tillit till samhället påverkar deras hälsa, välbefinnande och framgång på arbetsmarknaden. Genom att använda data från den europeiska socialundersökningen (European

Social Survey), en stor studie som genomförs vartannat år bland befolkningen inom Europa, har Martin Ljunge kunnat undersöka i vilken mån moral och etik förs över från föräldrar till barn.

Studien visar att det finns tydliga influenser från föräldrarna och att individer med starka familjeband i större utsträckning ogillar handlingar som ger personlig vinning på andras bekostnad. Man kan säga att det är ett socialt kapital som överförs mellan generationer. Det man även kan se är att individer med hög tillit till samhället i högre utsträckning har kvalificerade jobb, ett högre entreprenörskap och bättre hälsa.

Starka familjeband stärker medkänslan

Resultaten tyder på att familjen spelar en avgörande roll för att forma moraliska och omtänkta individer. Genom att exempelvis utveckla självkontroll och förmedla känsla av att barnet styr sitt eget öde kan barns medkänsla mot andra stärkas. Liknande resultat uppvisas i en studie gjord

av fransmannen Yann Algan och hans forskningsteam, där ett antal pojkar med olika typer av beteendeproblem fick social träning i hemmet och skolan. Efter trettio års uppföljningar kunde man konstatera att de pojkar som under tidiga år i sitt liv fick social träning senare i vuxen ålder uppvisade betydligt högre grad av social anpassning än de andra i kontrollgruppen. De hade i högre grad jobb, levde under mer ordnade förhållanden och var mindre kriminella.

Enligt Martin Ljunge är resultaten något som beslutfattarna bör fundera över. Samtidigt som han menar att det är bra att familjens resurser och tid friställs genom offentlig barn- och äldreomsorg, kan det i förlängningen även leda till uppluckrade familjeband. Det sociala kapital som överförs mellan generationer inom familjen måste då ersättas av ett högre ansvar från det allmänna och mer aktiva normdiskussioner i exempelvis skolan kring etik och moral.

Ungas förändrade syn på sjukförsäkringar

Martin Ljunge har även undersökt användningen av sjukförsäkringar och funnit att yngre generationer använder dessa i högre utsträckning än äldre generationer.

FOTO: BOSSE JOHANSSON

För varje generation har det blivit mindre 'skamligt' att använda bidrag.

Man kan säga att äldre har en helt annan syn på sjukförsäkringar än yngre. Medan äldre är vana vid att ta hand om sig själva, efterfrågar de som är uppväxta med 60- och 70-talens välfärdsreformer i mycket högre grad socialförsäkringar. Varje årskull är en procentenhet mer benägna att använda sjukförsäkringar under ett givet år.

Enligt Martin Ljunge har det för varje generation blivit allt mindre »skamligt« att använda bidrag och många unga ser det idag som en självklar rättighet. Samtidigt som han ser det som en framgång för socialförsäkringstanken och välfärdsstaten, vill han höja ett varningens finger.

Det bör vara en avvägning mellan ersättning och incitament för att inte överbelasta sjukförsäkringssystemet. Med ökande utgifter för sjukförsäkringar är risken att vi får minskat utrymme för kärnverksamheterna inom vård, skola och omsorg. Det leder även till en högre risk för dramatiska försämringar i sjukförsäkringens generositet, liknande det vi hade i början på 1990-talet. **F**

KONTAKT

Martin Ljunge
martin.ljunge@ifn.se

Den europeiska socialundersökningen

European Social Survey har genomförts vartannat år sedan 2002 och mäter människors attityder, uppfattningar och beteendemönster bland olika befolkningsgrupper i drygt 30 europeiska länder.

Den är finansierad av olika forskningsråd runt om i Europa och är politiskt oberoende. Mer information finns på:
www.europeansocialsurvey.org

FOTO: SHUTTERSTOCK

Ta vara på begåvningar!

Enligt skollagen ska alla elever få möjlighet att utvecklas utifrån de egna förutsättningarna. Men hur tar skolan hand om särskilt begåvade elever?

Individer är begåvade på olika sätt och även inom områden som inte fokuseras i skolans undervisning. Men även om vi begränsar oss till skolämnen, så är det klart att det finns elever som är särskilt begåvade i till exempel idrott, musik, matematik, naturvetenskap, språk, konst eller historia. Det finns dock inte något som heter universalbegåvning, det vill säga individer som är begåvade på alla områden. I den bemärkelsen kan man heller inte säga att begåvning på ett visst område skulle vara mera värt än begåvning på ett annat och det har visat sig att det heller inte finns könsskillnader i medfödd begåvning. Följaktligen är skollagen i Sverige tydlig med att lyfta fram att »Alla elever har rätt att utvecklas så långt som möjligt utifrån sina egna förutsättningar. Det gäller även elever som lätt uppnår kunskapsmålen.«

Pedagogik för olika begåvningar

Statistiskt sett finns det i varje skola någon eller några elever som är begåvade inom något område, men studier har visat att en fjärdedel av de begåvade eleverna går genom skolsystemet utan att identifieras och tenderar istället att utmärka sig i negativa sammanhang. De kallas *gifted underachievers* och utgör ett allvarligt problem för de flesta skolsystem i världen. Alarmerande fall finns även i svensk skola där till exempel en matematiskt begåvad elev – efter att ha tröttnat på att aldrig få svar på sina frågor och att ständigt tillrättavisas

av läraren – blev deprimerad och slutade prata i klassrummet. Lyckligtvis, efter att ha blivit identifierad som begåvad, blev eleven återigen en socialt välfungerande individ med utmärkta resultat i skolan. Därför är identifiering av begåvning grundläggande; först efter en lyckad identifiering kan man diskutera en passande pedagogik. I sammanhanget bör det också nämnas att det för närvarande finns ett stort antal gymnasier för elitidrottare och kommunala utbildningar för musikaliska talanger i Sverige. Men vad händer med elever som är begåvade i andra ämnen?

Samverkan viktig

I västvärlden har begåvningar traditionellt identifierats med hjälp av IQ-tester. Metoden används fortfarande, trots att det har blivit klart att IQ kan förändras under individens livstid, dels att testerna premierar matematisk och naturvetenskaplig begåvning och därmed missgynnar andra sorters begåvningar. Det verkar heller inte som att betyg är ett tillräckligt bra mått på begåvning eftersom det finns betydande skillnader mellan elever som endast är högpresterande och elever som är både högpresterande och särskilda begåvningar. Särskilda begåvningar är oftast individualister, nonkonformister och högklassiga problemlösare som ifrågasätter och tänker utanför boxen – däremot är typiska högpresterare pliktrogna, följsamma och sällan innovativa när det gäller att behandla komplexa problem. Följaktligen, enligt

en mer forskningsbaserad identifieringsmodell, bör begåvningar identifieras i samverkan mellan lärare, föräldrar och eventuellt personal inom skolhälsovården.

Utmaningar utvecklar

Identifieringen följs naturligtvis av dilemman om hur man bäst tar hand om dessa elever. Ett problem i sammanhanget är att begåvningar inte utvecklas optimalt om de inte får kvalitativt stegrande instruktioner. Alltså måste dessa elever få en anpassad undervisning eftersom de, trots en bred uppfattning om det motsatta, sällan klarar sig på egen hand.

När det gäller begåvade elevers lärandeprocess är det också klart att de snabbt blir uttråkade av repetitiva uppgifter, helst vill arbeta individuellt och i egen takt samt att de ogillar grupparbeten med orättvis arbetsfördelning och lågt arbetstempo. Alltså verkar det som att begåvade elever upplever betydande svårigheter i det svenska undervisningsklimatet som domineras av grupparbeten och har tydligt fokus på att alla ska få godkända betyg. Till råga på allt har det också visat sig att begåvade flickor i vanliga klasser får mindre uppmärksamhet av läraren än vad begåvade pojkar får.

Djup tilltalar

Finns det då någon pedagogik som passar dessa elever? Som en motpol till grupparbeten med relativt lågt arbetstempo har det visat sig att acceleration, det vill säga när eleven läser avancerade kurser inom vissa ämnen men fortfarande går kvar i sin ordinarie klass, är en mycket välfungerande insats. Utvärderingar visar att begåvade elever uppskattar möjligheten att fokusera på varför man gör något istället för hur man gör det och därmed trivs mycket bra med utmanande uppgifter som har mer djup och mindre bredd.

I Sverige finns idag 25 spetsutbildningar i grundskolans årskurs 7–9 och 20 på gymnasiet

” En fjärdedel av de begåvade eleverna tenderar att utmärka sig i negativa sammanhang.

– lite mer än hälften av utbildningarna är inom matematik eller naturvetenskap och resten inom samhällsvetenskap eller humaniora. Alla spetsutbildningar har riksrekrytering, där de sökandes kunskaper eller färdigheter testas i de ämnen som spetsutbildningen är inriktad mot. Huvudsyftet med utbildningen är att eleverna ska få både breddning och fördjupning i aktuellt ämne, dessutom kan de läsa gymnasie- och universitetskurser i förväg. De första utvärderingarna visar att eleverna, föräldrarna, skolorna och högskolorna i huvudsak är mycket nöjda med spetsutbildningen.

Jag tror att den svenska skolan tar väl hand om elever som är begåvade i idrott eller musik. Vidare tror jag att skolan tar relativt väl hand om teoretiskt högpresterande elever som har klarat sig fram till grundskolans senare år och är beredda att flytta hemifrån för att gå en nationell spetsutbildning. Däremot är det svårare att svara på frågan om hur yngre begåvade elever, elever som inte vill flytta hemifrån i tonåren eller elever som är begåvade men inte högpresterande tas om hand. Det verkar som att skolan missar många av dessa elever. Detta leder till mycket lidande för den enskilda eleven och dennes familj, men kan få negativa konsekvenser även i ett nationellt perspektiv. I ett större sammanhang blir frågan: Har vi råd att, i ett kunskapssamhälle, bortse från dessa ifrågasättande individer som tänker utanför boxen och är fenomenala problemlösare? Jag tror inte det.

Av Attila Szabo, FoU-samordnare i Stockholms stad, läromedelsförfattare och forskare på Stockholms universitet om matematiska förmågor.

INTEGRATION

Ordets makt:

Flykting?

Nyanländ?

Resurs?

ETABLERING?

Flyktingar kallas numera nyanlända. Och »introduktion« har ersatts med »etablering«. Idag ska det gå snabbt för nyanlända att etablera sig på arbetsmarknaden. Hur det går till i praktiken studeras nu av forskare i Umeå.

TEXT: MATS FAHLGREN

Villkorad etablering? Förutsättningar och styrning av unga nyanländas arbetsmarknads-etablering heter studien vid institutionen för socialt arbete, Umeå universitet. Den startade 2014 och ska pågå till slutet av 2016.

Det är Eva Wikström och Petra Ahnlund som undersöker hur etableringslagen används i vardagen i fyra anonyma städer, från norr till söder.

Nya ord för samma grupp

De började med en analys av lagtext och förarbeten och kunde direkt notera en intressant förskjutning av språkbruket, från flyktingar till »vissa nyanlända invandrare«.

– Målgruppen är ju densamma, alltså personer som fått uppehållstillstånd för att de har flytt rikt eller förtryck.

– Vi ser det som en politisk vilja att få en mer neutral benämning av målgruppen och att ändra synen på deras behov och situation, säger Eva

Wikström och fortsätter: – Jag tror att det här är ett sätt att med hjälp av språket förskjuta synen på personer som förut förknippades med hjälplöshet och omhändertagande. Nu ska de i större utsträckning stå till arbetsmarknadens förfogande.

Flykting juridiskt begrepp

Eva Wikström ser en fara i förskjutningen av vokabulär.

– Flykting är inte bara ett ord vilket som helst, utan ett juridiskt begrepp som innebär att personen har flyktingstatus, tack vare FN:s Flyktingkonvention och den svenska utlänningslagen.

– Här finns en risk att missa aspekter i det tidigare flyktingmottagandet om att de här personerna kan behöva stödinsatser av olika slag.

Den fortsatta studien ska nu söka svar på om lagen tolkas och tillämpas olika i olika delar av landet. Och var hamnar de unga nyanlända? Styr de mot bristyrken, trots att de är utbildade för och

vill arbeta med något annat? Och hur kan de unga personerna, 18–35 år, påverka sin yrkeskarriär?

Chefer och handläggare på Arbetsförmedlingen ska intervjuas om hur de ser på sina uppdrag och målen med etableringen. Sex personer från varje stad ska intervjuas, alltså 24 personer.

Studerar etableringsplanerna

Wikström och Ahnlund ska välja ut och studera 50 tvååriga etableringsplaner, från start till mål. Hur sattes målen upp och hur ändrades de under resans gång?

De unga nyanlända ska också få ge sin bild av processen. Tio personer från varje stad intervjuas brett om hur det har gått med etableringen.

Till sist görs en statistisk koll av en hel »årskull« nyanlända.

– Vi ska följa upp dem som gått in i etableringsinsatserna år 2011, ungefär 15 000 personer, och se var de hamnar i arbete eller utbildning till och med år 2015.

Prestationsstress kan påverka etableringen

Här kan databaser som Stativ och Lisa ge besked om vart i landet de sökte sig, till vilka jobb eller utbildningar – och vilken roll kön, födelseland och antal år i Sverige spelar.

” Flykting är inte bara ett ord vilket som helst, utan ett juridiskt begrepp.

»Grindvakterna« för de nyanlända är etableringshandläggarna på Arbetsförmedlingen.

– Det är mycket som sker i mötet mellan nyanlända och handläggare. Här materialiserar politiken och här görs en planering för de två åren som kanske sätter kursen på ett avgörande sätt, säger Eva Wikström.

Att lagen ger stort utrymme för lokala lösningar måste inte vara ett problem.

– Absolut inte. Men det talas mycket om incitamentsstruktur i den nya lagen. Om det finns prestationsbaserade mål som ska uppnås, kan det vara en stress som påverkar processen. **F**

KONTAKT

Eva Wikström
eva.wikstrom@umu.se

ETABLERINGSLAGEN

Lagen om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare (2010:197) trädde i kraft 1 december 2010. Den ska skynda på de nyanländas etablering och innebär mer ansvar för Arbetsförmedlingen, även om kommunerna fortfarande är ansvariga för boendet.

Lagen introducerade en tvåårig, individuell etableringsplan och en ny aktör på området, etableringslotsen. Lotsarna arbetar på uppdrag av Arbetsförmedlingen och ska stödja den nyanlända i att förverkliga sin etableringsplan.

STATIV är en databas med samtliga folkbokförda personer i Sverige. Här finns uppgifter om till exempel inreseår, grund för bosättning, datum för uppehållstillstånd, mottagningsår i kommunen, födelseland, boendeform, skolbetyg, förvärsarbete, näringsgren, yrke samt inkomster från arbete, studier och sociala försäkringar.

LISA är en databas med samtliga folkbokförda personer i Sverige från 16 år. Den innehåller detaljerade data om sjuk-, föräldra- och arbetslöshetsförsäkringarna.

VILKA INVANDRARE BLIR RIKA?

Barnfattigdom är fyra gånger vanligare bland turkiska invandrare än bland infödda svenskar. Skillnaden var inte alls så stor på 80-talet.

Sedan kom 90-talskrisen. TEXT: MATS FAHLGREN

En delstudie från ett forskningsprojekt i Göteborg som fått anslag från Forte visar att det gick snabbt när tiotusentals invandrarbarn sjönk under fattigdomsstrecket på 90-talet. Och nu tycks andelen ha fastnat där.

– När ekonomin förbättrades och real-lönerna steg i början på 00-talet, fick det begränsat genomslag för invandrarfamiljerna, säger Björn A Gustafsson, professor i socialt arbete vid Göteborgs universitet.

– Skyddsnetet för de stora grupper som stod utan jobb – främst invandrare och ungdomar – höjdes inte i takt med att realinkomsterna steg. Skillnaden mellan att ha jobb att inte ha jobb blev mycket större.

Björn A Gustafsson har som forskare inom det sociala fältet länge intresserat sig för invandningsfrågor. Tillsammans med docent Torun Österberg arbetar han nu med projektet *Invandrare i den ekonomiska eliten* som med medel från Forte pågår 2010–2016.

FOTO: SHUTTERSTOCK

Fattiga familjer

Här handlar det om rena registerstudier, med hela svenska folket som bas.

– Vi såg en chans att kombinera invandrarforskning med forskning om den ekonomiska eliten, ett fält som normalt inte undersöker invandrarroll, Dessutom ville vi ha in barnens perspektiv, säger Björn A Gustafsson.

Den första delstudien omfattar cirka 100 000 barn och deras familjer, från Turkiet, Iran, Irak, Libanon, Syrien, Rumänien, Grekland och Ungern. »Barnfattigdom« definieras här som att en barnfamiljs disponibla inkomst är mindre än 60 procent av medianinkomsten i Sverige.

Barnspåret ska utvidgas till fler länder, bland andra Finland och ex-Jugoslavien. Sedan ska man övergå till att studera de vuxna.

Ursprungslandet påverkar

Huvudfrågan rör den etniska mångfalden i Sveriges ekonomiska elit – den översta tiondelen och hundredelen i inkomster – och hur den har utvecklats från 1980-talet till 2010.

En idé som ska undersökas är betydelsen av hur länge invandraren har varit i Sverige, den så kallade assimileringshypotesen. Men det arbetet kommer längre fram. Än så länge har forskarna bara analyserat data från senare år, vilka starkt pekar på att ursprungslandet är en mycket viktig faktor.

”*Man ska inte tala om invandrare som en homogen grupp.*”

– Invandrare från USA, Storbritannien eller Tyskland är lika välrepresenterade i toppen som Sverige-födda.

– Men länder som Afghanistan, Somalia och Irak, varifrån de flesta kommit till Sverige som flyktingar, har nästan inga alls i den ekonomiska toppen.

Jobb viktigast

– En lärdom är att man inte ska tala om invandrare som en homogen grupp, det handlar mycket om från vilket land man kommer.

Björn A Gustafsson hoppas att projektet ska ge nya kunskaper, som föder nya diskussioner och på sikt en bättre förståelse för samhällsproblemen.

– Det handlar inte om att utvärdera politik, utan om att beskriva förändringar över tid.

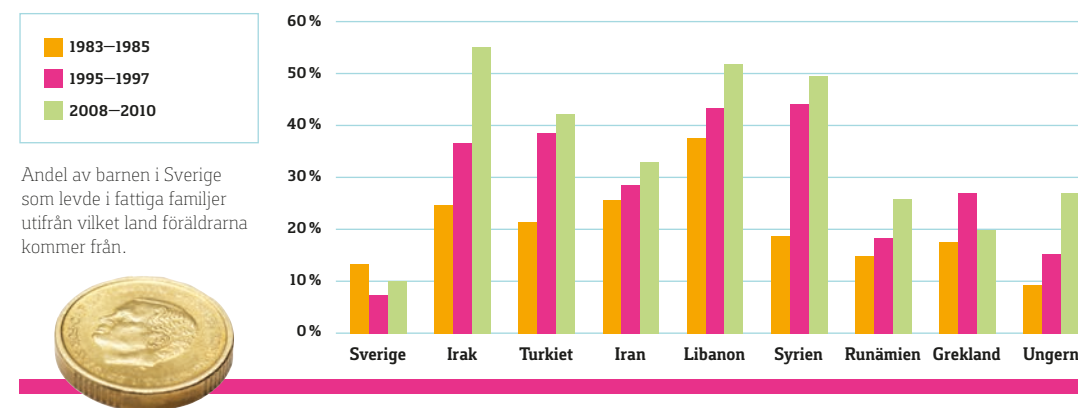
Vad krävs för att de här barnen ska få det bättre?

– Viktigast av allt är att deras föräldrar får jobb, säger Björn A Gustafsson. I andra hand kommer bidragssystemen, till exempel barnbidraget som inte har hängt med i realinkomstökningarna. Om barnbidraget gjort det, hade antagligen de här barnens situation varit något bättre. **F**

KONTAKT

Björn A Gustafsson
bjorn.gustafsson@socwork.gu.se

BARNFATTIGDOM I SVERIGE

HUR ANVÄNDER INVANDRARE PANTBANKEN?

Invandrare är klart överrepresenterade på pantbanken. Men de tycks vara lika välinformerade som infödda svenskar om möjligheten att få lån i vanliga banker. TEXT: MATS FAHLGREN

Det är en av slutsatserna i ett pågående forskningsprojekt vid SOFI, Institutet för social forskning, vid Stockholms universitet: *De finansiella marknadernas betydelse för invandrararnas levnadsförhållanden i Sverige.*

Pantbanken kan sägas vara mänsklighetens äldsta finansinstitution.

I flera hundra år har den varit »den fattiges bank«. Här kan man få lån – mot hög ränta – med sina värdesaker som pant; guld, juveler, klockor och konstverk.

Tuffare tider

Till pantbanken går de flesta för att det är chanslöst att få ett lån eller kreditkort i en vanlig bank. Oftast är det kortvariga, mindre lån för att undvika en tillfällig dipp i ekonomin.

De senaste årens tuffare ekonomiska tider har lett till en global uppgång för pantbankerna, även i Sverige. Ändå finns det inte mycket forskning kring dem – förrän nu.

Marieke Bos är post doc-forskare, som delar sin tid mellan SOFI och Handelshögskolan i Stock-

holm, med ett stort intresse för hushållskrediter i de lägre inkomstskikten.

Hon har i ett Forte-finansierat forskningsprojekt studerat pantbankerna i Sverige och USA och funnit att marknaderna är ganska lika. Sju procent av hushållen i USA och fyra procent i Sverige har någon gång använt sig av pantbanken.

Betalar oftast tillbaka

Det genomsnittliga lånet i svenska pantbanker är bara 4 700 kronor, vilket visar vilka tuffa kreditvillkor låntagaren lever med. Men hela 85 procent av lånen betalas tillbaka.

Med data från landets pantbanker, SCB, kreditupplysningsföretaget Upplysningscentralen (UC) och andra offentliga uppgifter har Marieke Bos kartlagt mer än 200 000 pantlänare och en slumpvis utvald kontrollgrupp.

Dessa följdes upp varannan månad åren 1999–2005 med uppgifter om bland annat inkomst, förmögenhet, fastighetsäggande, låneansökningar och befintliga lån.

En slutsats är att hela 93 procent av dem som

tar lån i pantbanken utan att försöka i en vanlig bank, ändå inte skulle ha fått det. Deras ekonomi är för dålig. Annorlunda uttryckt har alltså bara sju procent chans att få lån i en vanlig bank.

Informerade invandrare

Motsvarande siffra för första generationens invandrare är fem procent och för andra generationens invandrare bara fyra procent, säger Marieke Bos.

Det tyder på att invandrare är minst lika välinformerade som infödda svenskar om sina chanser att få – eller inte få – kredit i en vanlig bank.

Ett annat fynd inom projektet är att pantbankskunder har svårt att ändra sina dyra kreditvånor, även om de får chansen: Många håller fast vid pantbankslån i upp till två och ett halvt år efter att de fått tillgång till billigare lån i en vanlig bank.

Ofta används pantbankslån för att undvika att drabbas av en ny betalningsanmärkning på ett större lån.

Marieke Bos har också jämfört utlandsfödda med svenskfödda pantbankskunder och sett att de utlandsfödda är mer benägna att överge pantbanken när de får möjlighet.

Mer rationella

Invandrarna är mer benägna att agera rationellt och minska sina pantbankslån när de har tillgång till billigare lån i traditionella banker.

Detta antyder att de båda grupperna – generellt – använder pantbanken på olika sätt; invandrarna

ser den som en ersättning för vanliga banker medan svenskfödda ser den mer som ett komplement.

Projektet har också sökt efter tecken på diskriminering av invandrare, men inte hittat bevis för det. Man vill också studera om finansiella problem överförs mellan generationer.

Hittills tyder data på att det inte sker, eftersom andra generationens invandrare inte är lika frekventa kunder hos pantbanken som den första generationen. **F**

KONTAKT

Marieke Bos
marieke.bos@sofi.su.se

PANTBANKEN

Drygt 20 pantbanksföretag i Sverige lånade ut cirka två miljarder kronor under 2013.

Panten är enda säkerheten för lånet hos pantbanken, som inte tar någon kreditupplysning.

Om lånet inte betalas tillbaka, säljs panten på auktion. Ifall det blir ett överskott, går det tillbaka till låntagaren.

(KÄLLA: SVENSKA PANTBANKSFÖRENINGEN)

Forskningsprojektet som fått stöd från Forte kommer att pågå till slutet av 2016. Projektledare är professorn i nationalekonomi Eskil Wadensjö. Han och Marieke Bos samarbetar med forskare vid bland annat Federal Reserve Bank of Philadelphia, United States Military Academy, Vanderbilt University samt National University of Singapore.

IMER – FORSKNING I HETLUFTEN

När internationell migration och etiska relationer diskuteras förekommer både myter och fördomar. Imer-förbundet*, som samlar forskare inom fältet, arbetar bland annat för att stärka forskningens roll och bli en synlig aktör för dem som söker fakta inom området.

TEXT: MATS FAHLGREN

Sällan har migration och etnicitet varit hetare i samhällsdebatten än nu.

– Trots detta vänder sig media ofta till någon annan journalist eller till en allmänpolitisk kommentator. Politiker är inte heller särskilt intresserade av vad forskningen kommit fram till. Att som forskare få utrymme i de här frågorna är inte alldeles enkelt, säger Monica Eklund, universitetslektor vid Högskolan i Halmstad och kassör i Imer-förbundet.

Imer-områdets tyngd i debatten har dock ökat på senare år, inte minst efter Sverigedemokraternas framgångar i de senaste valen.

– Det är viktigt att det finns en arena som inte är partipolitisk för

de här frågorna och som bygger på forskning och vetenskap.

Vill skapa positiv bild av migration

En av Imer-förbundets utbildningsdagar var startskottet för ett samarbete mellan olika forskare

och resulterade i en antologi, Barn och migration, publicerad med hjälp av Forte.

– Jag hoppas att vi i framtiden kan bidra till en mer nyanserad och positiv bild av migrationen. Det är viktigt med forskning som visar på framgång och samhällsvinster. Även om vi just nu har det lite tufft med att hårbärgera alla som kommer, är migrationen på lång sikt ett vinstprojekt. Jag hoppas att fler ska se mångfalden med olika språk och levnadssätt som en tillgång. Utan migration skulle Sverige stanna ganska snabbt.

KONTAKT

Monica Eklund
monica eklund@hh.se

*Imer står för internationell migration och etniska relationer. Förbundet är ett nätverk för forskare och yrkesverksamma inom fältet. Forskningsfältet Imer kan delas upp i många områden: migration, globalisering, genus, sexism, integration, diskriminering och rasism.

FOTO: JESSICA HIETASAARI ANDERSSON

Kan socialt kapital förklara skillnader i psykisk hälsa mellan immigrantgrupper?

Det vill ett forskningsprojekt som fått pengar från Forte undersöka. Nästan 15 procent av Sveriges befolkning är födda utanför Sverige och forskning har visat att de löper högre

risk för psykisk ohälsa än svenskfödda. Det kan till viss del förklaras av faktorer som exponering för krig och annat som skedde före migrationen, men främst handlar det om faktorer efter migrationen

såsom integration och sociala förhållanden i mottagarlandet. Projektledare för studien är universitetslektor Karin Engström vid Karolinska institutet. **F**

HUR KAN VI MINSKA UTBILDNINGSKLYFTAN MELLAN INVANDRARUNGDOMAR OCH SVENSKA UNGDOMAR?

DET RÅDER STORA skillnader mellan utrikesfödda och svenskfödda ungdomar vad gäller bland annat utbildningsnivå.

Ett forskningsprojekt som Forte stöder undersöker just nu hur och varför utbildningsskillnaderna består och ökar med hjälp av data från tre longitudinella studier som har följt över 15 000

ungdomar och unga vuxna i åldrarna 13 till 30. Syftet är att bidra till en bred förståelse för dessa utbildningsskillnader så att nödvändiga åtgärder kan vidtas för att minska klyftorna. Projektledare för studien är Metin Özdemir, universitetslektor vid Örebro universitet. **F**

MISSA INGET! PRENUMERERA PÅ FORTES NYHETS BREV

www.forte.se/nyhetsbrev

www.imerforbundet.se

ETT FORSKNINGSMAGASIN FRÅN FORTE

ETT FORSKNINGSMAGASIN FRÅN FORTE

FORTE MAGASIN

39

ENSAM KAN VARA STARK

Ensamkommande flyktingbarn. Ett torrt, byråkratiskt och samtidigt djupt sorgligt begrepp. Ett barn på flykt, ensamt i hela världen. Men fullt så illa är det inte alltid. TEXT: MATS FAHLGREN

I vår senmoderna värld använder även flyktingbarn olika typer av media för att hålla kontakter och relationer vid liv, även om man är väldigt långt ifrån varandra, säger Philip Lalander, professor i socialt arbete vid Malmö högskola.

Under två år ska han, Carin Björngren Cuadra och Marcus Herz följa ett 20-tal flyktingbarn i åldrarna 13–18 år som kommit till Sverige ensamma.

Dikter och målningar

Forskarna ska träffa barnen minst 20 gånger för att göra etnografiska

deltagande observationer, intervjuer och sociogram, alltså ett diagram över en persons sociala nätverk. De kommer också att samla in dikter, målningar, hemsidor och andra populärkulturella influenser som är viktiga för barnen.

Projektet heter *Ensamkommande flyktingbarn: Aktörskap och nätverk i en hypersammansatt värld*. Philip Lalander förklarar citattecknen runt ordet ensamkommande:

– Barnen är ju ensamma på så vis att de inte har sina föräldrar med sig. Men de behöver inte vara totalt ensamma ur ett socialpsykologiskt perspektiv,

eftersom de kan hålla sociala kontakter via till exempel Viber, Skype och Facebook.

Ordet hypersammansatt syftar på att dagens globaliserade värld erbjuder både svårigheter och möjligheter för människor på flykt, en värld som är både mer öppen och mer sluten.

Populärkultur gör livet lättare

Det öppna består i att vi idag har helt andra möjligheter än för 10–15 år sedan att upprätthålla relationer över hela världen.

Det finns också en global populärkultur som kan göra livet lite lättare och roligare för barn som lever under svårare förhållanden än andra barn.

Men samtidigt finns en ökad slutenhet, till exempel vid gränskontroller och EU:s Reva-projekt mot papperslösa och flyktingsmugglare, som ger polisen utökad rätt att begära legitimation.

– Där ser vi en tuffare värld för invandrare, mer slutna gränser. Det finns också en tilltagande rasism i samhället, som förstärker utsattheten för dem som är svarthåriga och mörkhyade.

Ingen homogen grupp

Frågor som ska ställas i projektet är hur unga upplever och förstår sitt handlingsutrymme och sig

själva som aktörer. Vilka relationer skapar de och hur underhålls relationerna i vardagslivet?

– Forskarna vill också nyansera bilden av ensamkommande flyktingbarn, som ofta beskrivs som en homogen grupp av traumatiserade offer.

Traumatiseringen gör att man inte betraktar dem som aktörer som kan ha styrkor. De är ju människor som tänker på sig själva, sina sociala nätverk och vad de vill göra i sina liv. Vi vill synliggöra deras särart.

Inte passiva offer

Philip Lalander är nog med att forskningsresultaten ska bli kända på boenden, skolor, hos Migrationsverket och på kommunernas socialtjänster.

– Vi tror att vi kan bidra till att synen på de här ungdomarna förändras, att de tillskrivs en större betydelse och en mer aktiv roll i olika myndigheters planer för deras livssituation.

– Jag tror att det kan vara viktigt i skolundervisningen för att tillvarata ungas kraft. Men då måste man sluta se dem som passiva offer. **F**

De
beskrivs som en
homogen grupp
avtraumatiserade
offer.

KONTAKT

Philip Lalander
philip.lalander@mah.se

Sverige är det land i Europa som gett skydd åt flest ensamkommande barn och ungdomar på senare år. Även Tyskland, Storbritannien, Norge och Belgien tar emot många ensamkommande barn.

Under 2013 kom cirka 4000 ensamkommande flyktingbarn till Sverige, de flesta från Afghanistan och Somalia. Under 2014 ökade antalet kraftigt, till cirka 7000 barn.

Migrationsverket ska bland annat pröva barnens skäl för att stanna i Sverige och anvisa barnet till en kommun.

Efter en lagändring den 1 januari 2014 kan Migrationsverket anvisa ensamkommande barn till Sveriges samtliga kommuner. Under 2014 har cirka 2000 barn anvisats med stöd av lagändringen.

De flesta av de ensamkommande barnen är pojkar i åldrarna 16–18 år.

Var i Sverige har flyktingen bästa chansen?

TEXT: MATS FAHLGREN

Kan böneutrop från moskén i Fittja påverka bostadspriserna och kan lokal områdesutveckling motverka segregationen? Det är två konkreta frågor inom forskningsprogrammet »Mångfaldens dilemma«. Svaren kommer i en antologi i år.

Vi strävar efter integration å ena sidan, men vill också att människor ska få ingå i etniskt baserade gemenskaper. Det är ett av mångfaldens dilemma, säger Roger Andersson, professor i kulturgeografi vid Uppsala universitet.

Han har forskat om invandras integration, främst vad gäller boendet, sedan början av 90-talet. Nu leder han *Mångfaldens dilemma*, ett forskningsprogram vid Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF) som får stöd från Forte.

Fem discipliner

På IBF har man i mer än 20 år forskat om etniska relationer, bostadssegregation, storstadspolitik och lokalt politiskt deltagande. Här ingår 37 forskare, mer eller mindre fast knutna till IBF, från fem olika discipliner: kulturgeografi, statsvetenskap, nationalekonomi, sociologi samt kulturanthropologi.

Roger Andersson är en av redaktörerna för den antologi som kommer ut i år och som sammanfattar en stor del av programets forskning. Han bidrar själv med ett kapitel om var i landet man är bäst på att ta emot flyktingar, eller snarare: Var bör en flykting starta sitt nya liv i Sverige för att ha störst chans till jobb?

Roger Andersson har studerat samtliga flyktingar från Somalia, Irak och Iran som kom till Sverige åren 1995–2004 och jämfört utfallet av deras sysselsättning på tre nivåer: arbetsmarknadsregioner, kommuner och bostadsområden.

Stora skillnader

– I genomsnitt för hela landet har 37 procent av flyktingarna jobb sex år efter invandringen. Men det finns arbetsmarknadsregioner som är uppe i 60 procent och de som är nere i 10 procent.

Någon motsvarande studie har inte gjorts förut, trots allt tal om en jämnare fördelning av flyktingarna över landet.

– Med ett gediget empiriskt underlag om hur det här varierar över landet – att det faktiskt går olika bra – får politikerna mer på fötterna för att kanske utarbeta en ny strategi för flyktingmottagningen och den lokala bosättningen.

Roger Andersson konstaterar att flyktingström-

” Flyktingar till Europa står varje år för en promille av Europas befolkning.

marna inte är något kvantitativt problem, varken i Sverige eller ute i Europa.

En i var tredje klass

– Flyktingar till Europa står för en promille av Europas befolkning varje år, men de är ojämnt fördelade över länderna. Och även om Sverige tar emot en mycket stor andel per capita, blir det inte många här heller.

En jämn geografisk fördelning av flyktingmottagandet innebär ungefär en ny elev i var tredje klass när skolorna börjar på hösten.

– En på 100 alltså, det vore väl inte helt omöjligt att klara.

Kruxet är att det inte ser ut så i praktiken.

– I praktiken har vi en otroligt stark geografisk koncentration till några få delar av landet, några få kommuner och inom kommunerna en stark koncentration till få stadsdelar.

– Och det är klart, om vi har ambitioner med välfärdsstaten och den fulla sysselsättningen, då är det problematiskt om bara 20 procent jobbar i vissa stadsdelar. **F**

KONTAKT:

Roger Andersson
roger.andersson@ibf.uu.se

»Mångfaldens dilemma«
är ett sexårigt forskningsprogram
(2010–2015) med stöd från Forte

Gruppen bakom »Mångfaldens dilemma« bjuder in gästforskare, arrangerar seminarier och workshops och informerar om sin forskning, bland annat vid Bostadsmötet i Uppsala, där politiker och forskare möts.

Informella nätverk hjälper utlandsfödda att få jobb

TEXT: MATS FAHLGREN

Det är först på senare tid som forskare har börjat undersöka de informella nätverk som finns i olika typer av bostadsområden. Resultaten visar att boende i områden med hög andel utlandsfödda har tillgång till sociala nätverk som snarare har en integrerande än isolerande effekt.

Susanne Urban, docent i sociologi och universitetslektor vid Linköping och Uppsala universitet och Martin Klinthäll, docent i ekonomisk historia och universitetslektor vid Linköpings

universitet, har genom en enkätundersökning undersökt sociala nätverk i Stockholm. Genom att jämföra svenskfödda ungdomar med föräldrar från Turkiet respektive Sverige har de kunnat påvisa en skillnad i betydelsen av informella nätverk.

– Våra studier visar att sociala nätverk i bostadsområden med hög andel utlandsfödda snarare har en integrerande än avskärmande effekt. Det beror på att människor som bosätter sig i dessa områden har tillgång till nätverk med människor som kan ge vägledning in på arbetsmarknaden, säger Susanne Urban.

FOTO: SHUTTERSTOCK

ETT FORSKNINGSMAGASIN FRÅN FORTE

” Lösningen är inte att splittra upp nyanlända, utan att bättre matcha individuella kompetenser med arbetsgivare.

Liknande effekter finns exempelvis i USA och England – två länder med lång tradition av väl etablerade sociala nätverk och där invandrare i stor utsträckning hjälper varandra in på arbetsmarknaden. Susanne Urban menar dock att det inte går att dra alltför långa paralleller mellan dessa länder och Sverige.

– Vi har en helt annan immigrationshistoria i Sverige. Det är först på senare år som vi har börjat undersöka de nätverk som finns i Sverige och börjat förstå vilken funktion de fyller.

De studier som genomförts så här långt anser hon indikerar att lösningen till ökad integration inte är att splittra upp nyanlända, utan att man istället bör fokusera på att matcha individuella kompetenser med arbetsgivare på ett bättre sätt.

– Det här är en mycket komplex fråga. Det är enkelt att peka på problemen, men svårare att komma åt dem. En stor del av problemen ligger i att många arbetsgivare och rekryterare har liknande bakgrund, sociala nätverk och erfarenheter. Klart är i alla fall att det finns mycket att vinna om företagare kan fånga upp outnyttjade kompetenser.

Restaurangbranschen – en bra inkörsport till arbetsmarknaden

I en annan studie undersökte Susanne Urban vilken betydelse restaurangbranschen har för andra generationens invandrare att få jobb. Slutsatsen är att branschen fyller en viktig roll. En orsak är att många immigranter bosätter sig i storstäder, där det finns ett större utbud av restauranger och därmed en större efterfrågan på arbetskraft.

De informella nätverken har även visat sig vara betydelsefulla när det gäller restaurangbranschen. Särskilt tydligt är sambandet i familjer där det finns en tradition av företagande. Sannolikheten att barnen senare själva startar eget är dessutom högre i jämförelse med andra familjer. Men samtidigt som det finns många positiva effekter finns även en isolerande effekt. Det är betydligt vanligare att

unga med utlandsfödda föräldrar blir kvar i branschen jämfört med unga med svenskfödda föräldrar.

– Många andra generationens invandrare blir kvar i restaurangbranschen och går aldrig vidare till andra branscher eller yrken.

Det behöver förstås inte vara något dåligt, det är många som lyckas bra. Men man kan konstatera att det finns skillnader mellan de som har utlandsfödda föräldrar jämfört med dem som har svenskfödda föräldrar vad gäller rörlighet till andra yrken. **F**

FOTO: MIKAEL WALLESTEDT

KONTAKT

Susanne Urban
susanne.urban@liu.se, susanne.urban@ibf.uu.se

Lästips:

Klinthäll, M. & Urban, S., »**The Strength of Ethnic Ties: Routes into the labour market in spaces of segregation**«, *Urban Studies*, publicerad online 8 december 2014.

Klinthäll, M. & Urban, S., »**Second generation immigrants in the small business sector in Sweden**«, *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 2014, 12:3, s. 210-232.

Urban, S., »**Restaurant work-experience as stepping stone into the rest of labour market: Entries to and exits from the restaurant sector among young people of immigrant backgrounds in Sweden**«, *Nordic Journal of Migration Research*, 2013, 3:2, s. 100-109.

CROSSROADS

- visar vägen in i samhället

EU-migranter som kommer till Stockholm lever ofta ett hårt och utsatt liv. Sökandet efter arbete är den största anledningen till att de flesta kommer hit. Men i de flesta fall hittar de ingen varaktig försörjning. EU-migranterna står också utanför det sociala skyddsnetet och i stort behov av stöd och medmänsklighet.

För ungefär fem år sedan märkte Stockholms Stadsmission och andra ideella organisationer av en markant ökning av EU-migranter i sina öppna verksamheter för vuxna som lever i hemlöshet. Detta till följd av Europas ekonomis-

ka kris och den fria rörligheten mellan EU-länder. Väl i Sverige hade EU-migranterna ingenstans att ta vägen för att få hjälp och stöd. I mars 2011 startades Crossroads, ett råd- och stödcenter för utsatta EU-migranter och tredjelandsmedborgare, som ett tvåårigt projekt. Verksamhetens uppdrag var och är att motverka social och ekonomisk utestängning.

Crossroads är en dagverksamhet som erbjuder information om det svenska samhället, arbets- och bostadsmarknaden, rättigheter och skyldigheter i Sverige. Deltagarna har även möjlighet att äta en bit mat, tvätta sina kläder och ta en dusch. En del behöver en stunds vila för återhämtning. Man kan även använda datorer och få möjlighet att gå kurser i svenska språket. Det var en självklarhet från början att verksamheten skulle erbjuda både akut och

långsiktigt stöd. Utan tillgodosedda basbehov är det omöjligt att ta till sig information och att aktivt söka arbete.

Stöd på sitt eget språk

Att deltagarna får råd och stöd på sitt eget språk, är helt avgörande för att förstå och kunna fatta kvalificerade beslut på riktiga grunder. Därför är Crossroads så kallade EU-vägledare och övriga medarbetare flerspråkiga. Tillsammans talar de nio anställda tio olika språk, däribland italienska, portugisiska, spanska, franska, rumänska, engelska, ryska, grekiska, tyska och finska. De har även kulturkompetens och är högst medvetna om hur viktigt ett vänligt bemötande är. På centret arbetar också cirka 50 volontärer; allt ifrån lärare till frisörer.

Främst östeuropeiska arbetare

Som EU-medborgare har man rätt att vistas i ett annat EU-land i tre månader för att söka försörjning. De flesta som kommer till Crossroads är just arbetskraftsmigranter – män 20–50 år – från Östeuropa, främst Rumänien, Spanien och Polen. Ytterligare en grupp kommer från länder utanför Europa, främst Nord- och Centralafrika, men har arbetat i Spanien och Italien i många år. De vill veta hur den svenska arbetsmarknaden ser ut och hur de kontaktar Arbetsförmedlingen. Ungefär 70 procent har yrkesutbildning, 15 procent är akademiker och 15 procent har gymnasial utbildning eller motsvarande. Gemensamt för dem alla är att de kommer till Sverige med några få nerpackade ägodelar och med stora förhoppningar om att hitta arbete.

Unikt projekt

Projektet Crossroads var vid starten unikt på två sätt. Det var en pionjärverksamhet helt anpassad efter gruppens specifika situation och behov – ingenstans i Norden fanns något liknande vid den tiden. Dessutom var det ett stort samarbetsprojekt, flera relevanta aktörer för gruppen stod bakom initiativet: Stockholms stadsmission, Arbetsförmedlingen, Europeiska socialfonden, Frälsningsarmén och Stockholms stad. Samarbete sker även

med Läkare i världen, Röda korset, Ny gemenskap och Convictus. Efter de två första projektåren fick Crossroads fortsatt förtroende att hålla öppet ytterligare ett år. Och så har det fortsatt.

Över 100 nationaliteter

I dag är Crossroads en etablerad verksamhet som sedan starten har besökts av över 100 nationaliteter! Dagligen kommer cirka 140 personer hit. Totalt hade verksamheten över 35 000 besök förra året. Som ett komplement till Crossroads öppnades Vinternatt i november för tredje året i rad. Verksamheten ger gruppen tak över huvudet nattetid under vinterhalvåret och är till viss del gåvofinansierad.

Samarbete avgörande

Samarbetet mellan ideella organisationer och myndigheter för att mildra livssituationen och begränsa utsattheten för EU-migranter och andra som lever i akut hemlöshet i Stockholm och Sverige är helt avgörande. Det märktes inte minst när den första vinterkylan slog till i slutet av december och Stockholms stads evakueringslokaler inte hade hunnit bli färdiga. Staden vädjade då till frivilligorganisationer och frikyrkor om hjälp med tillfälliga sovplatser till EU-migranter som tvingades sova på gatan. Snabbt organiserade sig verksamheterna för att få fram sovplatser.

Jag är övertygad om att migrationen kommer att fortsätta att öka – fattigdom och en familj som är kvar i hemlandet, inte sällan i stor misär, är starka drivkrafter. Politiska insatser och samarbeten över landsgränserna är avgörande för att få till stånd en förändring. Men utan dragkraft och hjälp från civilsamhälle och ideella organisationer kommer problemen vara omöjliga att lösa. **F**

Av **Marika Markovits**,
Direktor, Stockholms Stadsmission

Jag är
övertygad om att
migrationen kommer
att fortsätta att
öka.

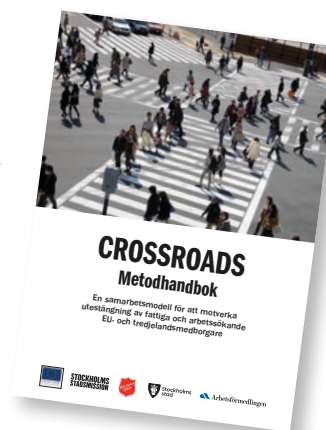

FOTO: SHUTTERSTOCK

FUNKTIONS- NEDSÄTTNING

Handikapprörelsen

Kampen förs på många fronter

TEXT: NICOLE KLING

Vilka är vi, vad vill vi och vilka får tala för oss? Det är tre centrala frågor för de olika förbunden inom handikapprörelsen. Två forskare har skrivit om de kamper för social rättvisa som rörelsen utkämpat genom åren.

FOTO: SHUTTERSTOCK

Fär män vara feminister? Är det möjligt för heterosexuella att driva HBTQ-frågor? Kan personer utan funktionsnedsättning engagera sig i handikapprörelsen? Agneta Hugemark och Christine Roman är båda forskare inom sociologi med handikapprörelser respektive kvinnorörelser som inriktning. När de tillsammans skrev boken *Kamper i handikapprörelsen: Resurser, erkännande och representation* insåg de att deras olika forskningsfält har många likheter.

Handikapprörelsen är inte könlös och precis som i övriga samhället tenderar kvinnors erfarenheter att bli underordnade mäns, säger Agneta Hugemark.

Som titeln antyder rymmer handikapprörelsen inte en, utan flera kamper. Olika förbund har olika strategier för att uppnå social rättvisa. Gemensamt är de tre frågorna vilka är vi, vad vill vi och vilka får tala för oss?

Den internationella forskning som boken knyter an till handlar snarare om sociala rörelser och genus, än om handikappforskning. Agneta Hugemark betonar att ingen av de tre identitetsskapande kärnfrågorna är unika för handikapprörelsen, utan att de rör alla grupper med politiska rättvisekrav.

– Synskadades Riksförbund utgår från ett likhetsargument; de är precis som alla andra, så maktstrukturer som finns i övriga samhället gäller också dem. De driver jämställdhetsfrågor inom ramen för förbundet och pekar bland annat på att kvinnor generellt får mindre av samhällets resurser än män. Sveriges Dövas Riksförbund har valt en annan väg och pratar istället om en »dövkultur«. För dem har fokus legat på skillnader mellan döva och hörande, snarare än på orättvisor inom gruppen.

Medicin kontra samhällsfrågor

Inom de olika förbunden finns ofta skilda uppfattningar om en eller flera av de tre kärnfrågorna. Hanteringen av dessa konflikter leder inte sällan till att utbrytargrupper bildas. År 2010 bildades Lika Unika, en ny paraplyorganisation som i dagsläget samlar flera av de etablerade förbunden som tidigare tillhörde Handikappförbundens samarbetsorgan (HSO).

– En hypotes är att vi om ett par decennier har två tydliga falanger inom handikapprörelsen. Kan-

ske kommer HSO att koncentrera sig på sjukvårdsfrågor och Lika Unika på sociala frågor.

Teknikutvecklingen kan ställa frågan »vad vill vi?» på sin spets. Sveriges Dövas Riksförbund driver frågan om rätten till teckenspråk, medan utbrytargruppen Barnplantorna driver frågan om rätten till hörselimplantat.

Båda organisationerna representerar döva, men de centrala frågorna skiljer sig åt.

– En annan konfliktgrund är i vilken utsträckning kvinnors respektive HBTQ-personers erfarenheter, behov och krav kan ges utrymme inom handikapprörelsen.

Föreningen för Funktionshindrade homo-, bi- och transpersoner (Fhobit) grundades av medlemmar i andra förbund som nu driver HBTQ-frågor i en separat organisation. På deras agenda står bland annat frigörelse, rätten till den egna sexualiteten och integritet.

Framtidens strider

Samhället förändras och i takt med det förändras också handikapprörelsens kamper.

– För de förbund som företräder sådana diagnoser som kommer att kunna upptäckas redan innan födseln kan fosterdiagnostik bli en mer brännande fråga framöver.

Agneta Hugemark hoppas att fler ska vilja studera kontaktytorna mellan dubbla minoriteter, exempelvis personer med funktionsnedsättning som även identifierar sig med HBTQ-rörelsen. **F**

KONTAKT

Agneta Hugemark
agneta.hugemark@soc.uu.se

Fosterdiagnostik kan bli en brännande fråga framöver.

Mamma är min assistent

TEXT: NICOLE KLING

Vad innebär det för självständigheten att ha en familjemedlem som personlig assistent? Och vad innebär det att arbeta som assistent åt en familjemedlem? Det är två centrala frågor i en pågående studie vid Göteborg universitet.

Cirka en av fyra assistansberättigade personer har en anhörig som assistent. Reformen som genomfördes 1994 slog fast att rätten till personlig assistans skulle ge människor med funktionsnedsättning ökad delaktighet, valfrihet och självbestämmande.

– Vi vet väldigt lite om hur anhörigassistansen fungerar. Det finns grupper som är mycket kritiska mot den, eftersom de menar att personer med funktionsnedsättning inte kan uppnå den självständighet eller få den kontroll över vardagslivet som reformen avsåg. Andra grupper tycker att anhörigassistans har andra värden och bättre kvalitet än andra

typer av stöd. Det är ett laddat ämne som jag vill undersöka närmare, säger Elisabeth Olin, docent i socialt arbete vid Göteborgs universitet.

Olika syn på dubbla roller

Projektet är en kvalitativ studie baserad på fyra olika typer av familjerelationer där både assistenter och brukare får komma till tals (dock inte i samma familj). Syftet är att undersöka hur de olika grupperna ser på det ömsesidiga beroendeförhållandet, självständighet och rollkonflikter.

– Många utvecklar strategier för att hantera de olika rollerna. Somliga brukare resonerar att »när mamma har betalt är hon min assistent«, medan andra inte alls delar upp det privata och det professionella. En del föräldrar som följer med sitt unga vuxna barn på sociala evenemang avslöjar inte att de är släkt, berättar Elisabeth Olin och förstätter:

– Jag har både träffat personer som inte vill ha sina föräldrar som assistenter för att de blir behandlade som yngre än vad de är, och personer som är positiva till det och framhåller att externa assistenter alltid försvinner och att föräldrarna innebär kontinuitet.

Det internationella intresset för studien är stort och även om det inte finns några uttalade samarbeten har forskningslaget bland annat varit i Glasgow och hållit seminarium, och i Lancaster där de presenterade studien på en konferens.

– I Storbritannien har det tills nyligen varit förbjudet att arbeta som assistent för en anhörig, men nu har den lagstiftningen ändrats och det finns utrymme för undantag.

Cementerar könsroller

Det är tydligt att det både finns för- och nackdelar med anhörigassistens. Däremot går det inte att

bortse ifrån att familjeomsorgen cementerar traditionella könsroller.

– Det finns risk för inlåsning i familjen från båda sidor – både för den som får och för den som ger assistans. Vi ser att mödrar tenderar att ta det största ansvaret och att många av dem lämnar det »vanliga« arbetslivet för att ta hand om sitt barn med funktionsnedsättning, säger Elisabeth Olin och tillägger att det inom ramen för detta också förekommer en hel del obetalt arbete och vaga gränser mellan privat- och yrkesliv.

Studien väntas vara färdig vid årsskiftet 2015/2016 och Elisabeth Olin ser fram emot arbetet.

– Jag hoppas att studien, genom att sprida kunskap om hur anhörigassistans fungerar, ska bidra till att göra livet bättre för personer med funktionsnedsättning. **F**

KONTAKT

Elisabeth Olin
elisabeth.olin@socwork.gu.se

Projektet, som heter *Hybrid mellan traditionell familjeomsorg och modern välfärdspolitik – en studie om anhörigassistans till personer med funktionsnedsättning*, är en kvalitativ studie där

fyra olika typer av familjeband undersöks. De som intervjuas är:

- Föräldrar som arbetar som assistenter för sitt vuxna barn.
- Syskon som arbetar som assistenter för ett syskon.

- Makar där den ena arbetar som assistent för den andra.
- Vuxna barn som arbetar som assistent för en förälder.
- Assistansberättigade personer över 18 år.

Personlig assistans avgörande för folkhälsan

TEXT: NICOLE KLING

I ett pågående projekt studeras assistansens fördelning ur ett genusperspektiv och på vilket sätt ersättningen bidrar till bättre folkhälsa.

FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Att minska skillnader i folkhälsa och välbefinnande mellan personer med funktionsnedsättning och befolkningen i övrigt är ett viktigt mål för välfärdsstaten. Det är dessutom viktigt att den personliga assistansen fördelas rättvist och att den bidrar till att uppfylla de folkhälso- och funktionshinderpolitiska målen.

Forskaren Ieva Reine är projektledare för den pågående studien. Hon genomförde år 2010 en enkätundersökning för Försäkringskassans räkning som delvis ligger till grund för det nya projektet. Tanken är att resultatet ska kompletteras med ett genusperspektiv.

– Vi ser att det finns skillnader mellan kvinnor och män. Män får generellt sett fler assistanstimmar, och äldre kvinnor får minst. Lagen är sådan att antalet timmar inte kan öka efter 65 års ålder, och eftersom kvinnor lever längre slår skillnaderna därför demografiskt. Dessutom finns indikationer på att olika kommuner har olika synsätt, vilket gör att assistansersättningen kan variera över landet, säger Ieva Reine.

Stor och heterogen grupp

Behovet av personlig assistans samt antalet brukare av denna insats har ökat stadigt sedan reformens införande 1994. Ett syfte är att se hur stor andel

av timmarna som täcker grundläggande behov och vilka andra personliga behov som tillgodoses. Därtill ställs frågor om de kraftigt höjda kostnaderna för personlig assistans verkligen betytt motsvarande högre delaktighet och minskad ojämlikhet, samt om ökningen har bidragit till högre självupplevd hälsa och välbefinnande.

– Det är viktigt att betona att människor aldrig är en ekonomisk belastning – de som behöver hjälp ska få den. Däremot är det viktigt att det ökade antalet timmar utgår ifrån den assistansberättigades behov och inte av externa särintressen, säger Ieva Reine och fortsätter:

– Personer med assistansersättning är en stor och heterogen grupp människor och det är viktigt att vi vet mer om dem än de basala uppgifter som nu finns i Försäkringskassans register. Förhoppningen är att studien kommer att ge ett bättre underlag för att visa fördelningen av timmar efter behovstyp, och undersöka om det finns behov av nya och mer flexibla former av stöd.

Ger meningsfull tillvaro

Den svenska modellen med LSS (lagen om stöd och service till vissa personer med funktionsnedsättning) är unik och därför finns det inga liknande internationella studier. Däremot pågår forskning om goda levnadsvillkor i bland annat Kanada, Storbritannien, Norge och på Island.

– Vi vet att Island drar lärdomar från svenska erfarenheter. De har även visat intresse för att använda våra enkätfrågor i en egen utvärdering, vilket kan bana väg för framtida samarbeten.

Delaktighet och inflytande i samhället är en av de mest grundläggande förutsättningarna för folk-

hälsan. Assistansersättningen bidrar generellt sett till en meningsfull tillvaro hos åtta av tio personer och öppnar möjligheter för sociala kontakter och aktiviteter för nio av tio..

– Personer med funktionsnedsättning löper större risk för marginalisering och de har generellt sett mindre ekonomiska resurser, inflytande och nätverk. Det är en självklarhet att assistansberättigade, precis som resten av befolkningen, ska ha så goda levnadsvillkor och så god hälsa som möjligt. Jag hoppas även att studien ska kunna hjälpa Försäkringskassans handläggare att förstå hur deras arbete påverkar människors liv.

Därför är projektet viktigt

Syftet med detta projekt är att analysera vilken betydelse den statliga assistansersättningen har för välbefinnande och hälsa för personer med statlig personlig assistans. En direkt koppling görs till folkhälso- och de funktionshinderpolitiska målen och projektet bedrivs även med ett genusperspektiv. Analyser kommer att vara uppdelade på kön där hänsyn tas till ålder, födelseland, personkrets och funktionsnedsättningstyp.

Projektet pågår till och med den 31 december 2016. **F**

KONTAKT

Ieva Reine
ieva.reine@pubcare.uu.se

”
Män får fler
assistanstimmar och
äldre kvinnor
minst.

LSS – UNIKT FÖR SVERIGE

Genom **lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade** (LSS) avsätts särskilda resurser för personlig assistans för att möjliggöra en ökad delaktighet och inflytande

i samhället för personer med funktionsnedsättningar. Meningen är att det ska leda till mer rättvisa levnadsvillkor.
Sverige är ensamt i världen om

denna ersättningsform, vilket ger oss unika möjligheter att generera kunskap kring dess uppbyggnad och utfall för brukarna.

FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Pengar påverkar psykisk sjukdom

Svåra psykiska problem och dålig ekonomi förekommer ofta samtidigt.

Inom psykiatri har fattigdom och social isolering setts som konsekvenser av sjukdomen. Docent och psykolog Alain Topor ifrågasätter hypotesen. Hans forskning visar att orsaksförhållandet kan vara precis tvärt om.

TEXT: JENNY RYLTIENIUS

Blir man fattig för att man har långvariga psykiska problem – eller blir man långvarigt sjuk på grund av fattigdom? Den frågan har forskare i USA och England ställt sig, och på senare tid även svenska. Alain Topor, psykolog och docent vid Socialhögskolan på Stockholms universitet, har intresserat sig för ekonomins betydelse för personer med psykosjukdom. Förra året presenterade han resultat från en studie med ett ovanligt upplägg. Hundra personer med psykosdiagnos fick 500 kronor, skattefritt, extra i månaden utan att försörjningsstödet minskade. Studien var en kopia på en randomiserad och kontrollerad studie som genomförts i USA. De svenska resultaten bekräftar de amerikanska. Intervjuer med deltagarna innan, och 6–7 månader in i försöket, visar att personerna fick en signifikant förbättring av symtom på depression, ångest och ofrivillig social isolering. Den extra femhundredalappen gav också en positivare självbild. Pengarna användes såväl till kortsiktig egen

»lyxkonsumtion« som till långsiktigare investeringar och konsumtion tillsammans med andra.

Minskar vårdbehov

En kvinna bjöd ut sina barnbarn för första gången vilket hon var mycket glad över att kunna göra, säger Alain Topor och fortsätter att belysa hur ofta pengar är en förutsättning för att delta i ett socialt liv. Det kostar pengar att ta sig till och göra aktiviteter, att äta där man träffas, att köpa mat för att bjuda hem vänner och så vidare. I ett vänskapsförhållande finns en inbyggd regel som säger att man ska bjuda igen. De här personerna kan ofta inte det, vilket gör att de till slut inte blir bjudna.

I den svenska studien analyserades även behovet av psykiatrisk vård. Efter ett drygt halvår med extrapengarna gick antalet vård dagar i slutet psykiatrisk vård ner med 33 procent.

Det här var mycket oväntade uppgifter. Det ställer också frågan vad man ska göra med den kunskapen. Tänk om det är så att 500

FOTO: SHUTTERSTOCK

kronor i månaden kan vara effektivare än psykofarmaka, säger Alain Topor.

Ny långtidsuppföljning

Med medel från Forte har Alain Topor även lett en forskningsgrupp som följt 1501 människor med med långvarig psykosjukdom under fyra år. Studien har nu fått mer pengar för att sträcka sig över tio år.

– Inom psykiatri finns en depressiv hållning när det gäller människors möjligheter att återhämta sig från långvarig psykisk sjukdom. Vi tyckte därför det var värt att titta på så lång tid. Kan vi få reda på vilka insatser som de själva anser har varit till hjälp är mycket vunnit.

Data har bland annat samlas in från lokala och nationella register som sjukvårdsregister och brottsregistret. Nitton personer har även deltagit i djupintervjuer under tre års tid. De intervjuade har varierande åldrar och bakgrund men har det gemensamt att de alla varit intagna i den psykiatriska slutenvården och nyligen har haft, eller har, en psykos.

Hanterar svåra situationer

Resultaten från fyraårsuppföljningen har börjat publiceras och en av de färdiga studierna visar hur de med långvarig psykosjukdom hanterar fattigdom. Av de 19 personerna som intervjuades levde 16 på mycket låga inkomster. Att klara sig månaden ut tills nya pengar kommer är en kamp som de, enligt Alain Topor, utkämpar väl.

FOTO: EVA DALIN

– De hanterar komplicerade livssituationer på ett sätt som väcker beundran hos mig. När det gäller ekonomin, som vi studerade i detta fall, visar de sig att de planerar inköp noga och drar in på sociala aktiviteter men även på sjukvård.

I intervjuerna framkommer exempel som att de dricker kaffe på ställen det är gratis, storhandlar och fryser in mat och köper kläder på second hand. Ett återkommande tema är att ofta vara tvungen att låna pengar av anhöriga som sällan, eller aldrig, kan betalas tillbaka. Den andra svårigheten som framträder är att leva ett värdigt, anständigt liv. Inte bara månaden ut utan för resten av livet.

– Vi är många som levt fattigt under en period av livet men där vi haft hopp om att det snart ska bli bättre. Dessa personer ser ingen ljusning, för dem är fattigdomen ett tillstånd som måste hanteras livet ut.

Alain Topor menar att det i princip är omöjligt för de här personerna att arbeta sig ut fattigdomen av flera skäl. Ett är att de flesta bara klarar av att jobba deltid, men om de gör det minskar försörjningsstödet och andra bidrag och ekonomin förbättras inte. Vad som händer i en del fall är att de jobbar svart, vilket han tolkar som en verklighetsanpassad och rationell handling. **F**

KONTAKT

Alain Topor
alain.topor@socarb.su.se

DELSTUDIER INOM UPPFÖLJNINGSTUDIEN ÄR:

Hur går det? En unik studie som följer de 1501 personerna genom de olika registren för att undersöka dels vilka insatser de får och dels vilka följer dessa insatser får.

Stjälpande professionella: Vilka är de och vad gör de när de motverkar brukarnas återhämtningsarbete?

Brott och straff: Vilka brott begås av människor med allvarliga psykiska problem och vilka påföljder får de? Har det verkligen skett en transinstitutionalisering från psykiatriska institutioner till fängvårdsanstalter?

Hjälpande professionella: Vilka är de och vad gör de som brukarna uppfattar som hjälpande?

Money and madness: Privatekonomins betydelse för återhämtningsprocessen samt hur människor med allvarliga psykiska problem klarar av att leva på existensminimum.

Psykos och Suicid: Studien följer upp dödligheten och självmordsförekomsten bland de 1501 personer i studien.

Den onda cirkeln: RÖRELSEHINDER–FETMA

Fetma är mer än tre gånger så vanligt hos människor med rörelsehinder än hos den övriga befolkningen. Ny forskning ska ta reda på hur kombinationen av fetma och rörelsehinder försvårar delaktighet i samhället och vad som kan göras åt problemet. TEXT: NICOLE KLING

ILLUSTRATION: TOMMY SWAHN

En ond cirkel, så kan problematiken kring kombinationen av övervikt och rörelsehinder beskrivas. Begränsad rörlighet försvårar fysisk aktivitet och kan dessutom påverka tillgången till hälsosam mat.

– Personer med rörelsehinder drabbas oftare av övervikt eller fetma och upplever till följd av det även nedsatt psykiskt välbefinnande i högre grad jämfört med personer utan begränsad rörlighet, säger Finn Rasmussen, professor i socialmedicin och projektledare för studien.

Syftet med forskningsprogrammet är att identifiera förhållanden som främjar eller försvårar goda levnadsvanor och delaktighet i samhället bland människor med rörelsehinder.

– Den här gruppen människor har i väldigt liten utsträckning studerats utifrån ett tvärvetenskapligt perspektiv tidigare och Det finns ett samhälleligt behov av att lära känna den här gruppen av människor och deras livssituation bättre. Vi vet att det finns en stigmatiseringsproblematik kring människor med övervikt. Problemet är troligtvis ännu större för personer som även har ett rörelsehinder.

Upplever mer stress

Slumpmässigt utvalda grupper av rörelsehindrade personer på eller utanför arbetsmarknaden ingår i olika delstudier som undersöker hur delaktighet i arbetslivet och hälsa kan främjas på lång sikt.

Hur man upplever kontroll, krav och stöd i arbetslivet är viktiga faktorer som påverkar ens psykiska välbefinnande. Höga krav i kombination med låg kontroll och brist på stöd genererar stress som påverkar hälsan negativt om situationen blir för långvarig. Dessutom kan tröstätande vara ett sätt att hantera stress i vardagen, vilket kan leda till en negativ spiral med ännu större övervikt – eller fetma – som följd.

– Personer med rörelsehinder upplever generellt

mer stress i arbetslivet, vilket ofta beror på att de har en osäkrare ställning på arbetsmarknaden.

Känslan av bristande delaktighet uppträder även i kontakt med samhällsinstitutioner och föreningsliv. Det beror bland annat på svårigheter att transportera sig till aktiviteter av olika slag.

– Samhället ska så långt som möjligt anpassas till behoven bland människor med funktionsnedsättningar och inte tvärt om.

Unikt fokus

I en delstudie kommer man att kartlägga vilka behov av hjälp och stöd som människor med rörelsehinder och fetma upplever i första hand. Det skapar förutsättningar för en senare experimentell studie. Finn Rasmussen anser att hjälp och stöd måste utgå från individuella behov hos människor med funktionsnedsättningar och stärka deras tilltro till den egna förmågan till goda levnadsvanor och god hälsa.

– Ett unikt tvärvetenskapligt samarbete mellan folkhälsovetenskaplig och vårdvetenskaplig forskning om funktionsnedsättningar står i fokus i projektet och tillför ett mervärde. Forskningsprojektet har också uppmärksammats utomlands, nu senast vid en internationell kongress i Liverpool.

Fetma i Sverige

Omkring tio procent av alla vuxna i Sverige lider av fetma. Bland rörelsehindrade är förekomsten av fetma nästan tre gånger så stor, och högre bland kvinnor än bland män.

– Attitydförändringar tar tid och vi hoppas att vår forskning bidrar till att människor får ökad kunskap som inspirerar till fortsatt forskning på området. **F**

KONTAKT

Finn Rasmussen
finn.rasmussen@ki.se

Bland rörelsehindrade är förekomsten av fetma nästan tre gånger så stor.

»Att andas sam talets syre«

»**E**n människa som föds döv längtar inte efter att höra – hon längtar efter att få kommunicera med sin omgivning. Att andas samtalets syre.«

Jag letar länge innan jag hittar citatet i ett nummer av kulturtidskriften TLM från december 1997. Lars Lindberg skriver om Det stängda Sverige. Rätten till samtalet borde inte villkoras av det talade språket. Detta är det första jag tänker på, utgångspunkten för en krönika om fullvärdigt medborgarskap, om makt och maktlöshet i

vardagen. Temat är funktionsnedsättning och ett fullvärdigt medborgarskap borde inte vara förbehållet »funktionsfullkomliga« invånare.

Jag skadar mig i vuxen ålder. Jag vet alltså vad det innebär att ha haft tillgång till ett fullvärdigt medborgarskap. Det ger mig något att ta spjårn emot. Och spjårnar emot gör jag, vägrar inordna mig i det förväntade beteendet, underordna mig den förväntade existensen. Jag lever efter mottot: Du. Bestämmer. Inte. Vem. Jag. Är. Ett decennium senare lider jag av stridströtthet. Jag håller på att drunkna i min egen ilska när den personliga assistansen befriar mig från total maktlöshet. Hur länge hade jag orkat om assistansen uteblivit? Vem hade jag varit idag?

Det finns en uppsjö av experiment som visar hur omgivning och förväntningar påverkar vårt beteende och socialiserar oss in i förväntade roller. Goffman och Foucault har båda skrivit om totalinstitutioner. Inom Independent Livingrörelsen används också begreppet mobila institutioner när regelverk och administrativa maktstrukturer institutionaliserar vardagslivet. Det finns inget nytt eller ovanligt i mina erfarenheter. Hur omgivningen är organiserad för dina behov och vilket liv du förväntas leva är det som avgör nivån på medborgarskapet.

Det slår mig att jag i större delen av mitt liv har kämpat för att bli en del av gemenskapen. En liten

»Berätta hur dåligt du fungerar så får du kanske den assistans du behöver för att vara den du egentligen är.«

bit av allmänhet, istället för bara någon särskild. »Susanne ser inte realistiskt på sin situation« står det i min journal. En anteckning jag bär med mig som påminnelse om att medicinsk vetenskap har föga med livet utanför sjukvårdens väggar att göra. Min oralistiska syn på situationen blir för varje dag utanför världens förväntningar allt mer realistisk. Istället för en existens i ständigt behov av rehabilitering och förbättring skapar jag mig ett liv. Jag. Bestämmer. Vem. Jag. Är.

Klassificering – till vilken nytta?

Jag förvärvade min ryggmärgsskada sexton år innan Lindberg skriver om det stängda Sverige. Diagnosen är tetraplegi (C5) och numera finns det visst något standardurval av bedömningskriterier inom en internationellt baserad hälsoklassifikation (ICF) som gäller enkom för sådana som jag. Jag har förstätt att det är viktigt med ICF och standardurval i den svenska funktionshinderforskningen. Själv har jag aldrig insett poängen med det hela. Vad spelar det för roll för den här krönikan att jag är förlamad i fingrarna? Jag har min egen variant av pekfingervals.

I dag mäts, analyseras och bedöms funktionshinder som avvikelser i alltmer detaljerade former. Behovens tillgodoseende mäts i realtid på minuten. Arbetsterapeuten står med noteringsblocket redo i duschen. Hen är iklädd maktens rock. Du är naken. Utifrån dagens situation är det knappast kontroversiellt att ifrågasätta användandet av en hälsoklassifikation som vetenskaplig förklaringsmodell. Vad ska det egentligen vara bra för? Vad legitimerar det?

ICF är en klassifikation som »gör det möjligt att beskriva en persons funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa utifrån en biopsykosocial

modell«. Den har aldrig varit och kommer aldrig bli en förklaringsmodell som säger något om det samhälle vi lever i eller hur funktionshinder orsakas och underordnas av detta. Den biopsykosociala modellen påstår helt enkelt att det inte enbart är de biologiska faktorerna som har betydelse för hälsan. Kroppen och psyket påverkar också varandra liksom individ och omgivning. Problemlösningen fokuserar inåt, mot individen. Hinder för att delta i samhällsgemenskapen, nedvärdering och låga förväntningar ses därmed snarare som en följd av diagnosen än som orsaken till underordning. Och själva tvingas vi spelas med. Att spela rollen av den funktionellt nedsatta är det pris du betalar för välfärdstjänster och anpassade samhällsnyttor. Allt detta som är nödvändigt för att erövra något slags medborgarskap. Berätta hur dåligt du fungerar så får du kanske den assistans du behöver för att vara den du egentligen är. Identifiera. Din. Avvikelse. Och Ansök.

Klassifikationen cementerar idén om funktionshinder som inkompetenta, inkapabla och beroende. Den slår fast och förklarar att problemet är vår avvikelse, inget annat. Klassifikationen är väggen runt vår särskildhet. Den biopsykosociala modellen är helt enkelt otjänlig för att diagnosticera orsaker till samhällsproblem som bristande delaktighet, diskriminering och påtvingad maktlöshet.

Är vi verkligen så historielösa att vi inte ser faran i detta mätande av en grupp »avvikare«? **F**

Av Susanne Berg, som har varit aktiv inom funktionshinderforskningen sedan mitten av 80-talet. Hon har en master i Disability studies och arbetar som kvalitetsutvecklare på föreningen STIL som jobbar för självbestämmande, frihet och lika möjligheter oavsett funktionsförmåga.

ARBETE

Vi behöver en ny svensk modell!

Arbetsstillfällena

Arbetskraft

Kraven i arbetslivet har ökat kraftigt under senare decennier. Medan utvecklingen har gynnat vissa grupper har den samtidigt höjt trösklarna för att komma in på arbetsmarknaden – något som framför allt har drabbat ungdomar och utlandsfödda.

TEXT: JOHNNY NYLUND

FOTO: EVA DALHUN

Arbetsmarknaden i Sverige har genomgått stora förändringar de senaste 50 åren. Under 50- och 60-talen lyckades man kombinera en låg arbetslöshet med stora reallöneökningar. Arbetslösheten fortsatte att vara låg i Sverige under 70- och 80-talen, men på grund av hög inflation upphörde reallöneökningarna. I kölvattnet av det tidiga 90-talets finans- och fastighetskris sköt därefter arbetslösheten i höjden och har sedan dess bitit sig fast på en relativt hög nivå, medan tillväxten av reallönerna återvände genom en drastiskt reducerad inflation.

Tack vare Levnadsnivåundersökningarna (LNU) som genomförts på liknande sätt sedan 1968, har man på Institutet för social forskning (SOFI) vid Stockholms universitet kunnat följa utvecklingen av befolkningens levnadsvillkor under denna omvälvande tid.

– Förändringen av arbetslivet är dramatisk, säger Michael Tählin, professor i sociologi vid SOFI. Efterfrågan på mindre kvalificerad arbetskraft har fallit kraftigt. Arbetsmarknadens marginalgrupper, främst lågutbildade ungdomar och utlandsfödda, har fått ta i stort sett hela smällen.

Utvecklingen har varit likartad i de flesta rika industriländer. Ingenstans har man lyckats upprätthålla den goda kombinationen av hög tillväxt, låg arbetslöshet och minskad ojämlikhet som präglade de första decennierna efter andra världskriget.

Svårare att etablera sig i vuxenlivet

Michael Tählin menar att en fortsatt utbildningsexpansion ofta ses som ett universalmiddel mot arbetslöshet, men att det hittills inte varit tillräckligt framgångsrikt. Medan allt fler unga idag väljer långa teoretiska utbildningar har antalet akademikerjobb inte ökat i samma omfattning. Därmed ökar konkurrensen om jobben och många unga tvingas ta ett arbete de egentligen är överkvalificerade för. Det leder i sin tur till att personer med mindre utbildning i bagaget får ännu svårare att etablera sig på arbetsmarknaden.

FOTO: SHUTTERSTOCK

SOFI:s levnadsnivåundersökningar visar att det har uppstått en tydlig skiljelinje i levnadsvillkor mellan de som har arbete och de som inte har det. Tillspetsat kan man säga att unga jobbar allt mindre och mår allt sämre, medan äldre arbetar allt längre och mår allt bättre.

– Många viktiga levnadsvillkor är kopplade till arbetet. Det var lätt för 50-talisterna att få jobb och de har haft en i huvudsak gynnsam livsutveckling även genom ekonomiska kriser. För många unga är det idag betydligt svårare att etablera sig i vuxenlivet än det var förr. Det gäller framför allt chanserna att få ett jobb, men även möjligheterna att skaffa eget boende och att bilda familj. Mot denna bakgrund är det inte överraskande att den psykiska ohälsan bland ungdomar har ökat markant.

Förändringen av arbetslivet är dramatisk

Kvinnor gynnade av högre krav – men hindrade av gamla strukturer

Däremot har utvecklingen de senaste 30 åren varit positiv i flera avseenden för vissa grupper, kanske särskilt för kvinnor. Undantaget är de som hör till grupperna lågutbildade ungdomar och utlandsfödda. I en ny studie av utvecklingen av lönegapet mellan män och kvinnor, genomförd av Katarina Boye, Karin Halldén och Charlotta Magnusson, konstateras att endast 17 procent av kvinnorna i mitten av 70-talet hade ett kvalificerat arbete, medan motsvarande siffra 2010 var 50 procent. I takt med arbetslivets allt högre utbildningskrav har kvinnor gynnats genom en generellt högre utbildningsnivå jämfört med män. Det är en trend som även återfinns internationellt, om än i varierande grad.

Men trots att kvinnor idag utgör majoriteten av anställda med kvalificerade jobb släpar fortfarande lönen efter. År 2011 hade kvinnor 14 procent lägre

lön än män. Störst är löneskillnaden för individer inom kvalificerade yrken. Enligt rapportförfattarna är skillnaderna knutna till fördelningen av familjeansvaret. Ju högre krav på tillgänglighet som arbetsgivaren ställer, exempelvis i form av övertid och tjänsteresor, desto större blir konflikten med familjelivet. Eftersom kvinnor fortfarande tar ett huvudansvar för hemarbetet har de mindre möjligheter än män att hantera höga arbetsgivarkrav på tillgänglighet. Därmed tenderar män att gynnas framför kvinnor i konkurrensen om chefspositioner och andra högre befattningar.

En arbetsmarknad i behov av expansion

Den låga sysselsättningen bland marginalgrupper och den bristande jämställdheten mellan kvinnor och män är brännande frågor. Enligt Michael Tählin hänger problemen ihop.

– Det saknas inte arbetsuppgifter i samhället, men de är inte nödvändigtvis tillgängliga på

” För många unga är det idag betydligt svårare att etablera sig i vuxenlivet än det var förr.

arbetsmarknaden. Exempelvis utförs ju massor av arbete i hemmen varje dag, men oftast utan betalning. Att omvandla hushållsarbete till betalda jobb kan skapa arbetstillfällen för unga och nyanlända utlandsfödda, öka jämställdheten mellan kvinnor och män och skapa mindre stress i vardagslivet för stora befolkningsgrupper. Vi behöver tänka kreativt kring hur arbetsmarknaden kan breddas. Det är stora grepp som behövs, kanske kan en ny svensk välfärdsmodell växa fram under de närmaste åren?

F

KONTAKT

Michael Tählin
michael.tahlin@sofi.su.se

LÄSTIPS

De resultat som beskrivs i texten är i huvudsak redovisade i boken **Ojämlighetens dimensioner. Uppväxtvillkor, arbete och hälsa i Sverige**. Marie Evertsson och Charlotta Magnusson (red.), Liber 2014. Forskningen bakom boken är delvis finansierad av Forte via SOFI (Social förändring och ojämlikhet över livsförloppet). SOFI är ett så kallat Forte-centra med placering vid Stockholms universitet.

FEM STARKA TRENDER PÅ ARBETSMARKNADEN UNDER 50 ÅRS TID

- 1 Kvinnornas inträde på arbetsmarknaden – andelen kvinnor som har kvalificerade yrken ökar dramatiskt från mitten av 70-talet och framåt
- 2 Mycket låga arbetslöshetstal under 60-, 70- och 80-talen exploderar i och med 90-talets finanskris och har sedan dess bitit sig fast på en betydligt högre nivå
- 3 Svårigheterna att få jobb är särskilt stora bland unga och utlandsfödda
- 4 Äldre jobbar allt längre på arbetsmarknaden och har en allt bättre hälsa jämfört med yngre som jobbar allt mindre
- 5 Antalet utlandsfödda på arbetsmarknaden har ökat markant och bestod under 2013 av 879 000 personer (SCB), motsvarande 18 procent av den totala arbetskraften

FOTO: JIM FRISK

Kartläggning av framgångsrika behandlingsmetoder vid sjukskrivning

Forte har av regeringen fått i uppdrag att sammanställa resultaten från 24 forskningsprojekt inom Rehsam, en satsning som fokuserat på metoder för återgång i arbete efter sjukskrivning. I uppdraget ingår att sammanställa såväl nationell som internationell forskning.

Syftet med uppdraget är dels att göra en vetenskaplig kvalitetsbedömning av de olika Rehsam-projekten, dels att göra en allmän kunskapsöversikt av den internationella litteraturen inom området, säger Peter Allebeck, professor och huvudsekreterare vid Forte.

Arbetet med kunskapsöversikten påbörjades i slutet av 2014, medan bedömningen av Rehsam-projekten görs under första halvåret 2015. En viktig del

är även att nå ut med resultaten till rätt mottagare, framför allt inom landsting och kommuner.

Eftersom det ofta är svårt att nå ut med information om verksamma metoder ska vi också hitta modeller för hur man på ett lämpligt sätt sprider kunskap till berörda målgrupper. I de fall där forskningen inte ger tydliga svar på vilka metoder som fungerar

bäst, kommer vi även att kunna ge förslag på ytterligare forskningsinsatser.

Uppdraget utförs i samarbete med Socialstyrelsen, Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), Försäkringskassan och Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU).

KONTAKT

Peter Allebeck
peter.allebeck@forte.se

MISSA INGET! PRENUMERERA PÅ FORTES NYHETSREBREV

www.forte.se/nyhetsbrev

ADMINISTRATIONS- BÖRDAN

TEXT: LINNEA BOLTER

tyngre

Den offentliga förvaltningen håller på att administrera ihjäl sig. Många lägger hälften av sin tid på dokumentation istället för att ägna sig åt sitt arbete inom kärnverksamheten. Anders Ivarsson Westerberg, aktuell med boken »Administrationssamhället«, ser ingen ljusning i sikte.

allt

blir

Under senare år har läkare flera gånger höjt rösten i protest mot den administrativa bördan som tar alltmer tid i anspråk. Läkare lägger halva arbetsveckan på att uppdatera patientjournalerna och att fippla runt mellan ett tjugotal olika IT-system. Även lärare ägnar bara hälften av tiden åt sitt egentliga uppdrag, själva undervisningen. Resten äts upp av administrativa sysslor. Lärare och läkare är emellertid långt ifrån de enda yrkesgrupperna vars timmar försvinner i dokumentation och uppföljningar. – Fenomenet är detsamma inom polisen, socialtjänsten, arbetsförmedlingen, försäkringskassan och domstolarna – det har bara inte uppmärksamats ännu. Kärnverksamheten har på många håll blivit sekundär, konstaterar Anders Ivarsson Westerberg, lektor och docent vid institutionen för samhällsvetenskaper på Södertörns högskola.

Långsiktig ökning

Tillsammans med forskarkollegan Anders Forsell vid Uppsala universitet är han aktuell med boken *Administrationssamhället* som bygger på en kartläggning av svenska och internationella studier om administrationen inom sjukvården, skolan och polisen. Kartläggningen kompletteras med kvalitativa intervjustudier.

– Administrationen leder till ineffektivitet i organisationen. Den tar tid från de egentliga uppgifterna och blir förmodligen både sämre och långsammare utförd, än om administratörer hade gjort den, säger Anders Ivarsson Westerberg.

De senaste tjugo åren har de administrativa uppgifterna ökat kraftigt. Under samma period har sekreteraryrket i princip fasats ut. Även andra typer av renodlade administratörsroller har blivit allt färre. En av orsakerna till utvecklingen är de managementreformer som genomfördes inom offentlig sektor på 1990-talet.

– Syftet var att göra verksamheten mer effektiv, men alla typer av styrmodeller leder till fler redovisningar och kontroller. Tyvärr tar man aldrig

” Administrationen leder till ineffektivitet i organisationen.

ETT FORSKNINGSMAGASIN FRÅN FORTE

med administrationen i beräkningarna när man vill skapa bättre organisationer.

Internationell utveckling

De nya IT-systemen som innebär en ocean av möjligheter att samordna, dokumentera, registrera och följa upp bär också en del av ansvaret. På vilket sätt alla rapporter och uppföljningar bidrar till verksamheten, finns det knappt någon forskning om.

– Det är svårt att koppla administrationen till ett förbättringsarbete eller till underlag för nya målsättningar. Mycket tyder på att den skapas för sin egen skull och hamnar i pärmar i någon bokhylla.

Sverige är dock inte ensamt om en administrationstyngd offentlig sektor. Internationella studier, bland annat från Tyskland, visar att vissa läkare ägnar så lite som 25 procent av arbetstiden åt patienterna. Anders Ivarsson Westerberg ser inte någon ljusning i sikte, men han menar samtidigt att situationen är ekonomiskt ohållbar i längden.

– Jag tror att man på allvar måste fundera igenom administrationen som fenomen. Innan man inför nya styrsystem, behöver man hejda sig och göra en grundlig genomgång av vilka konsekvenser de för med sig. Vi kanske inte heller borde styra professionella yrkesgrupper så hårt som vi gör i dag inom den offentliga sektorn.

Med boken hoppas han kunna lägga grunden till en diskussion om läget. **F**

KONTAKT

Anders Ivarsson Westerberg
anders.ivarsson.westerberg@sh.se

TVÅ PARALLELLA TENDENSER

Amatörisering: De renodlade administratörstjänsterna har blivit allt färre. Traditionell administration, som det vardagliga kontorsarbetet, har lagts på personalen inom kärnverksamheten. Var och en är sin egen sekreterare.

Professionalisering: Samtidigt har administrationen professionaliserats i och med att den anses kräva specialistkompetens, till exempel i form av en läkare. Höga administrativa roller, som controllers och kommunikatörer, är också tecken på detta.

Kontoret styr ditt jobb!

TEXT: LINNEA BOLTER

Vilken typ av miljö vi sitter i spelar stor roll för hur bra vi presterar på jobbet. Har man krävande arbetsuppgifter är ett stort kontorslandskap alltför distraherande. Samtidigt är det lika svårt att koncentrera sig när man jobbar ensam i ett eget rum, enligt en kommande avhandling.

I Sverige arbetar runt två miljoner människor på kontor. Många sitter i kontorslandskap, men fortfarande har omkring hälften eget rum. I storstäderna där lokalhyrorna är höga, är det något mindre vanligt med eget rum än i resten av landet. Under senare år har det emellertid kommit flera studier som visar att kontorslandskapen kanske inte är så kostnadseffektiva som många arbetsgivare tror.

Enligt studier från bland annat Finland och Danmark är nämligen sjukfrånvaron högre bland dem som sitter i kontorslandskap. Dessutom försämras prestationen vid krävande uppgifter ju större landskapen är. Det visar en kommande doktorsavhandling vid Stockholms universitet, där fler än 500 anställda på olika arbetsplatser fick göra ett test som mäter arbetsminnesförmågan. Uppgiften bestod i att memorera ett antal ord som de därefter skulle återge. Först gjorde deltagarna testet under tystnad. Dagen efter fick de göra samma test under normala arbetsförhållanden från deras ordinarie arbetsstationer. En kontrollgrupp gjorde testet i en tyst miljö vid bägge tillfällena.

– Testet kräver koncentration och fokus. Ju större landskap deltagarna satt i, desto sämre blev resultatet andra gången de gjorde testet. Kontrollgruppen fick ungefär samma resultat bägge gångerna, berättar Aram Seddigh, doktorand vid Stressforskningsinstitutet, Stockholms universitet.

Störande signaler

Man skulle kunna tro att deltagarna med eget rum fick liknande resultat som kontrollgruppen, men istället presterade de lika dåligt som deltagarna i de största kontorslandskapen.

– En anledning kan vara att personer som sitter i eget rum har lägre incitament att utveckla copingstrategier för distraherande ljud. Signalerna från mobilen och e-posten äts inte upp av något

»Prestationen försämras ju större landskapen är.«

bakgrundsbrus, konstaterar han.

Det framkom också att personer som är mer tillmötesgående än självhävdande i sin personlighet, upplever högre arbetstillfredsställelse av att jobba i små och mellanstora kontorslandskap, än i stora kontorslandskap och så kallade flexkontor.

– Anledningen kan vara att man inte står upp för sina egna behov och drar sig för att be kollegorna dämpa sig när man blir störd.

Arbetsuppgifterna bör styra

Utöver graden av hänsynsfullhet har personlighetsdragen dock lite att göra med hur bra man jobbar i kontorslandskap.

– Många tycker att det verkar rimligt att extroverta jobbar bäst i kontorslandskap, men själva kontoret har större påverkan på prestationen än kombinationen av kontorstyp och personlighet.

FOTO: EVA DAHLIN

Därför är det viktigare att fokusera på kontoret än på vilka personer som ska jobba där när man planerar hur man ska sitta, säger Aram Seddigh.

För att få till en riktigt bra kontorsmiljö behöver man utgå från vilken typ av arbetsuppgifter som personalen har, menar Aram Seddigh. Han hoppas att resultaten från avhandlingen kan bli vägledande i valet av kontorstyp.

– Kontoret ger förutsättningarna för att genomföra själva arbetet. Ett bra kontor speglar både företagets visioner och fungerar som stöd för personalen att utföra sina arbetsuppgifter. **F**

KONTAKT

Aram Seddigh
aram.seddigh@su.se

OM AVHANDLINGEN:

Sex kontorstyper ingår: eget rum, delade kontorsrum, små, mellanstora och stora kontorslandskap samt flexkontor. Sammantaget deltog över 3 000 personer från både privat och offentlig sektor.

TRE OLIKA DELSTUDIER INGÅR I AVHANDLINGEN:

1. Effekten av kontorstyp och arbetets natur på medarbetares hälsa och prestation.
2. Kontorstypens påverkan på möjligheten att genomföra koncentrationskrävande uppgifter.
3. Effekten av kontorstyp och personlighet på prestationen.

Avhandlingen baserar sig på ett forskningsprojekt som finansierats av AFA försäkringar. Forte delfinansierar projektet genom sitt långsiktiga anslag till Stockholm Stress Center.

FOTO: SHUTTERSTOCK

Medarbetarnas röster drunknar i urvattnade enkäter

TEXT: LINNEA BOLTER

Medarbetarundersökningar blir sällan ifrågasatta och anses vara trovärdiga mätinstrument för hur ledarskapet och arbetsmiljön fungerar. Men enkäterna är så generellt utformade att resultaten knappt säger något om arbetsplatsen. Det visar ny forskning från Lunds universitet.

Vartannat år brukar personalen på större arbetsplatser få säga sitt om arbetsmiljön och ledarskapet genom att fylla i en medarbetarenkät. Syftet är att ta tempen på arbetsmiljön, stärka arbetsplatsdemokratien och att driva på verksamhetsutvecklingen. Frågan är bara om undersökningarna verkligen sätter fingret på vad de påstår sig mäta.

FOTO: SHUTTERSTOCK

– En vanlig fråga är om man upplever sitt arbete som stressigt. Men den stress som en brandman upplever är inte densamma som stressen hos en socialarbetare. Alla arbetsplatser har mer eller mindre unika förutsättningar som man måste utgå från för att kunna undersöka stressnivån på ett tillförlitligt sätt. Problemet är att standardiserade medarbetarundersökningar inte tar hänsyn till olikheterna mellan arbetsplatser.

Det säger Peter Svensson, docent vid företagsekonomiska institutionen på Lunds universitet. Han är skeptisk till medarbetarundersökningar både som mätinstrument och som kanal för medarbetare att komma till tals. I studien *Att lyssna till medarbetaren* har han tillsammans med ett forskarlag undersökt fenomenet genom fallstudier av sju olika organisationer inom varierande branscher.

Siffror säger inte allt

– Medarbetarundersökningar är ett relativt outforskat område. De anses vara »vetenskapliga« eftersom de bygger på statistik och är kvantifierande. Baksidan är att undersökningarna gör siffror av mänskliga upplevelser.

– Undersökningarna behöver kompletteras med lite mer »kött och blod« – samtal där medarbetarna berättar om sin arbetsituation. Många är förstas rädda för repressalier, därför brukar man lyfta fram anonymiteten i medarbetarundersökningarna. Anonymitetskravet är dock ett tecken på att organisationen och samhället inte fungerar särskilt väl.

Peter Svensson anser också att undersökningarna hanteras på fel sätt.

– Om man vill jobba med arbetsmiljön utifrån medarbetarundersökningarna, bör personalen få diskutera igenom resultaten och komma med förslag på lösningar. Chefens uppgift borde vara att hantera lösningsförslagen, inte att själv komma med svaren på hur man skapar en bra arbetsmiljö.

Att resultaten istället brukar lämnas direkt till chefen bygger på den etablerade uppfattningen att chefen är den viktigaste personen i en organisation, menar han.

– Om personalen äger resultatet, blir det mer gräsrotsdemokratiskt. Det handlar inte om att alla ska få sin vilja igenom utan om att ge medarbetarna möjligheten att fylla kategorierna i undersökningen med mening. Det är inte en enklare eller billigare process, men det är en annan fråga.

”

Om personalen äger resultatet blir det mer gräsrotsdemokratiskt.

Efterlyser kvalitativa metoder

Peter Svensson hoppas att fler arbetsgivare börjar tänka utanför de standardiserade enkäterna och utvecklar lokala lösningar anpassade till arbetsplatsen i fråga. Samtidigt tror han att undersökningar som är dyrare än enkätstudierna har svårt att få spridning.

– Jag önskar att jag kunde säga att kvalitativa metoder, som intervjustudier, kommer att bli vanligare. Men resurserna är styrande och standardiserade medarbetarundersökningar är billigare att genomföra. De ger inga bra resultat, men de ger ett resultat. **F**

KONTAKT

Peter Svensson
peter.svensson@fek.lu.se

OM
STUDIEN

I studien ingick fallstudier av sju olika organisationer: en stadsförvaltning, ett sjukhus, en utvecklare av mobilteknologi, en kemifabrik, en matproducent, en region och en matvarukedja.

Sammanlagt gjordes 69 intervjuer med chefer och medarbetare i organisationerna. Forskargruppen gjorde även observationer av möten, workshops och utbildning av HR-medarbetare.

Forskning om arbetsorganisation: VAR BEHÖVER STÖDET FÖRSTÄRKAS?

TEXT: LINNEA BOLTER

På uppdrag av Forte har en grupp internationella bedömare utvärderat forskningen om arbetsorganisation i Sverige. Syftet med utvärderingen var att kartlägga forskningsfältet och på så vis få reda på var det kan behövas extra resurser.

Tillsammans med en referensgrupp, bestående av ledamöter från Fortes styrelse och experter inom arbetsorganisationsforskning, började bedömarna arbetet med att ringa in de områden som ingår i forskningsfältet. Det var en viktig pusselbit för att kunna göra en heltäckande kartläggning.

– Arbetsorganisation är ett gigantiskt område som är svårt att

avgränsa. En kartläggning är bra att ha av flera anledningar, bland annat kan den ligga till grund för en diskussion om var stödet behöver förstärkas, säger Magnus Sverke, professor i psykologi vid Stockholms universitet, som ingår i referensgruppen.

I utvärderingen har bedömarna, med stöd från referensgruppen, identifierat styrkor, luckor och svagheter inom arbetsorganisationsforskningen ur ett internationellt perspektiv. Som underlag använde de sig av enkäter som besvarades

av forskare med arbetsorganisation som sitt område samt av hearings, avhandlingar och vetenskapliga artiklar.

– En styrka är att forskningen om arbetsorganisation täcker många områden inom flera olika discipliner. Däremot är det dåligt med nätverk som håller ihop forskningen – det saknas en sammanhållande kraft, konstaterar Magnus Sverke.

Arbetsorganisationsforskningens huvudområden:

- 1 Organisation, arbetsvillkor och »job design«
- 2 Ledarskap, management och teamwork
- 3 Föränderlighet i arbete, organisation och miljö
- 4 Inflytande och delaktighet
- 5 Beteende, hälsa och välbefinnande i arbete och organisation

FOTO: CECILIA BRUZELIUS, STOCKHOLMS UNIVERSITET

På forte.se/publikationer kan du ladda ner eller beställa alla våra publikationer gratis.

Obalanser på arbetsmarknaden ger sämre rekryteringsunderlag

TEXT: JOHNNY NYLUND

Trots att Sverige är ett av de mest jämställda länderna i världen har vi fortfarande en kraftigt könssegregerad arbetsmarknad. En viktig förklaring är mäns och kvinnors olika syn på yrkesroller.

FOTO: SHUTTERSTOCK

90 PROCENT av alla som jobbar inom byggverksamhet är män, medan 83 procent av de anställda inom vård och omsorg är kvinnor. Att

vissa yrken är i det närmaste totalt dominerade av ett visst kön har varit cementerat under så lång tid att många kanske inte ens reflekterar över det. Men att minska könssegregeringen är ett högt prioriterat jämställdhetsmål i Sverige. Enligt Una Tellhed, doktor och universitetslektor vid Lunds universitet, finns det många anledningar till varför det är viktigt att minska obalansen på arbetsmarknaden.

– För det första behöver arbetsgivare rekrytera från hela arbetsmarknaden. I ojämlika yrken är det vanligt med brist på kompetent arbetskraft, vilket är ett stort problem. Obalanserna bidrar även till strukturella könslöneskillnader, eftersom kvinnodominerade yrken ofta har lägre lön. Och inte minst är det viktigt ur ett individperspektiv att alla har möjlighet att fritt välja yrke, säger Una Tellhed.

Attitydskillnader redan från tidig ålder

För att undersöka ungdomars attityder till studie- och yrkesval samlade Una Tellhed och hennes forskningsteam in data från 2 600 elever i åldrarna 15 respektive 18 år. Den första delen av studien är precis avklarad och resultatet visar att det finns stora skillnader mellan tjejers och killars intresse för – och syn på – olika utbildningar och yrken. Särskilt tydligt är det inom mansdominerade yrken, så som exempelvis teknikyrken.

– Vi kan konstatera att det redan från 15-årsåldern finns stora skillnader mellan tjejer och killar utifrån hur bra de tror sig klara av vissa yrken. Om man ska dra det till sin spets kan man säga att killar verkligen älskar och tycker att de är bra på teknik, medan tjejer inte alls gör det.

Andra studier visar att självskattningen av hur bra man är på något påverkar intresset för ett yrke i starkare grad än den faktiska förmågan.

– Tidigare har forskare i stor utsträckning

fokuserat på matematik som det avgörande hindret för kvinnor att välja teknikyrken. Men i Sverige har kvinnor idag bättre betyg i ämnet än män. De anser sig även vara ungefär lika bra på matematik som de i realiteten är. Däremot är skillnaderna stora om man ser till teknikyrken och datorer, där kvinnor har betydligt sämre självförtroende än män.

Teknik och manlighet

Ulf Mellström på Karlstads universitet har gjort studier kring manlighet och teknik och menar att förklaringen i mäns och kvinnors olika syn på teknik ligger i att egenskaper som värderas högt inom teknikens värld såsom förnuft, logik, rationalitet och abstraktion under historiens gång varit starkt förknippade med föreställningar av vad som karaktäriserar manlighet. Det finns med andra ord en stark symbolisk koppling mellan teknik och manlighet.

Vi vinner alla på en mer jämställd arbetsmarknad.

Men det behöver förstås inte vara så. Exempelvis dominerar kvinnor IT-branschen i många länder i Sydostasien och i de gamla öststaterna var de flesta ingenjörer kvinnor.

– Syftet med våra studier är att undersöka de psykologiska orsakerna till könssegregeringen inom olika yrken. Det blir ett underlag för beslutsfattare och skolledare att använda för att ta fram konkreta åtgärdsplaner. Vi vinner alla på en mer jämställd arbetsmarknad.

Nästa steg för Una Tellhed och hennes forskningsteam är att bearbeta resultaten kring ett antal mansdominerade yrkesförberedande utbildningar för att undersöka de obalanser som finns. Exempelvis är kvinnor och män lika intresserade av att bli poliser, men det är betydligt vanligare att män söker sig till polisyrket. Una Tellhed och hennes team tittar även på kvinnodominerade utbildningar och yrken för att undersöka varför män inte söker sig till dessa yrken. Slutligen tittar de på yrken som redan är könsbalanserade, exempelvis ekonomer och läkare, för att kunna ge rekommendationer för andra branscher. **F**

KONTAKT

Una Tellhed
una.tellhed@psy.lu.se

VAD TÖRS DU SÄGA TILL CHEFEN?

TEXT: LINNEA BOLTER

Personal som kritiserar arbetsgivaren riskerar både sin anställning och att bli utfrysad på arbetsplatsen. Docenten Susanne Fransson som har forskat om gränserna för anställdas kritikrätt anser att det måste bli mindre laddat att framföra kritik i arbetslivet.

FOTO: SHUTTERSTOCK

Ett av de första whistleblowingfallen i Sverige utspelade sig på ett bageri i Filipstad under mitten av 1930-talet. En av bagarna slog larm om att jästen man använde var ruttet. När han inte fick gehör av chefen, anmälde han bageriet till stadsläkaren, varpå han omedelbart fick sparken. När ärendet togs upp i Arbetsdomstolen ansåg man inte att bagarens anmälan var skäl nog för uppsägningen. Däremot fastslog domstolen att den interna konflikten var tillräcklig för att avsluta anställningen. Bageriägaren behövde arbetsro, menade man. Kort efter domslutet gick bageriet i konkurs. Kunderna valde att köpa sitt bröd på annat håll.

Nu mera är det sällsynt att fall som tas upp i Arbetsdomstolen leder till att arbetsgivaren får rätt. I de allra flesta fall anses inte uppsägningen eller omplaceringen vara en rimlig följd av medarbetarnas kritik mot verksamheten.

– Rätten att uttrycka kritik bedöms som viktig för ett demokratiskt arbetsliv. Men det är stor skillnad mellan rättspraxis och var man som anställd anser att gränsen för yttrandefrihet går. Lagstiftningen skyddar ju inte mot utfrysning på den egna arbetsplatsen, konstaterar Susanne Fransson, docent i rättsvetenskap vid Göteborgs universitet, som har studerat förutsättningarna för anställda att kritisera sin arbetsgivare.

Utökat meddelarskydd behövs

När whistleblowingfall går till domstol, prövas alltid syftet med kritiken. Även om yttrandefrihet råder, har anställda samtidigt en lojalitetsplikt gentemot arbetsgivaren. Kritik ska i första hand framföras internt. Beroende på hur allvarlig den är och vilken reaktion man får, kan man vända sig externt till media eller en tillsynsmyndighet, som Arbetsmiljöverket.

Som offentliganställd omfattas man av meddelarskydd när man lämnar uppgifter om verksamheten till en journalist. Efter Carema-skandalen, där anhöriga kontaktade pressen om missförhållanden på äldreboendena, utreds nu en lagändring där även medarbetare inom privat verksamhet som är

offentligt finansierad har meddelarskydd. Däremot har man inget anonymitetsskydd, när man vänder sig till en tillsynsmyndighet oavsett vilken arbetsgivare man har. Här vill Susanne Fransson också se en ändring av lagen.

– Myndigheter som utövar tillsyn kan påverka situationen genom att faktiskt göra något åt saken. Men ofta nås de av uppgifter om oegentligheterna via pressen och inte direkt från dem som är berörda. Det måste vi göra något åt.

Bättre hantering av kritiken

I länder som Storbritannien och Norge har man whistleblowinglagar. I Sverige pågår nu en utredning om en liknande lag. Susanne Fransson ställer sig kritisk till att lagar om whistleblowing saknar ett perspektiv som utgår från medarbetarnas inflytande och engagemang i verksamheten.

– Whistleblowinglagarnas utgångspunkt handlar om att värna dels ägarnas intressen, dels yttrandefriheten. Enligt mitt synsätt saknas linje tre, nämligen att skydda kritikrätten i syfte att ge anställda möjlighet att påverka missförhållanden på sin arbetsplats.

Arbetslivet behöver framför allt demokratiseras, så att det blir mindre laddat att kritisera arbetsgivaren, anser hon.

– Relationen mellan arbetstagare och chefer kommer aldrig att bli helt symmetrisk, men även arbetsgivarna måste bjuda till. Det ska inte krävas mod för att våga framföra kritik i arbetslivet. **F**

”
Lagstiftning skyddar inte mot utfrysning på arbetsplatsen

KONTAKT

Susanne Fransson
susanne.fransson@socwork.gu.se

LÄSTIPS:

Mer om rätten och riskerna med att kritisera sin arbetsgivare kan du läsa i Susanne Franssons bok *Yttrandefrihet och whistleblowing. Om gränserna för anställdas kritikrätt*.

Chefens nya utmaningar

Komplexa och svårstyrda organisationer blir allt vanligare.

Samtidigt har både kraven och förväntningarna på cheferna ökat.

I en kommande bok lyfter forskare fram studier som kan ge chefer stöd i ett svårnavigerat ledarskap. TEXT: LINNEA BOLTER

Böcker som vänder sig till chefer består till stor del av hurtig managementlitteratur med förenklade recept på ett framgångsrikt ledarskap. Det anser Anna Cregård som forskar om offentlig förvaltning vid Göteborgs universitet. Tillsammans med ett 40-tal forskarkollegor har hon bildat nätverket LOK, Ledarskap och organisatorisk komplexitet, med målet att skriva en bok för chefer som handskas med komplexa frågor och organisationer.

– Forskningen om ledarskap har kommit en bra bit på väg, men vi behöver bli bättre på att få ut resultaten. Det mesta i boken kommer från olika studier som vi har samlat på ett lättillgängligt sätt. Vi vill komma ifrån synsättet att »chefen fixar allt« som många chefer tycker känns skuldbeläggande, säger Anna Cregård.

Motstridiga logiker

Den organisatoriska komplexiteten som chefer måste hantera rymmer flera dimensioner. Bland annat handlar den om olika logiker som ibland går

på tvärs med varandra. Ambitionen med boken är inte att leverera ett svar på hur man som chef bör jobba med de ibland motsatta logikerna, utan att lägga grunden till en diskussion om hur man bäst bemöter dem. Beroende på var man arbetar, kan det nämligen se väldigt olika ut.

– Tittar man exempelvis på chefer i kommunala förvaltningar, ska de vara ledare å ena sidan och objektiva tjänstemän som tar emot politiken å andra sidan. Det finns en tydlig konflikt i det. Dessutom arbetar man inom den offentliga sektorn både efter konkurrens- och samverkanslogiker. Det är upp till cheferna att hantera motsättningen mellan dem.

En annan del av ett komplext chefsuppdrag handlar om att kunna hantera olika styrideal. Inom många kommuner som Anna Cregård har studerat, använder man också en mängd skilda styrsystem.

– Styrmodellerna har goda ambitioner och är bra var och en för sig, men tillsammans blir det för mycket styrning. Risken är att ledningen tappar kraft och får svårt att överblicka verksamheten.

FOTO: LAILA ÖSTLUND

Komplexa organisationer – tre kännetecken

ett

De rör sig mellan olika logiker eller värdesystem. En myndighet kan till exempel ha ett krav på att samverka med myndigheter som den samtidigt har ett konkurrensliknande förhållande till.

tre

De är synliga utåt genom medier, granskningar och genom sitt arbete med frågor som handlar om hållbarhet och socialt ansvar (CSR). Det är numera en självklar verklighet för många organisationer, men ställer höga krav på ledarskapet.

två

De har flera styrideal som ibland kan vara motstridiga. Inom exempelvis kommuner arbetar ibland olika verksamhetsområden efter skilda styrmodeller, vilket komplicerar ledningens arbete.

Större insyn

I takt med att många organisationer – inte bara offentliga – har blivit alltmer synliga för allmänheten, nagelfars också chefernas arbete på ett mer ingående sätt än tidigare. Parallellt med att granskningen av ledarskapet ökat, har också förväntningarna på vad cheferna kan åstadkomma trissats upp. Många räknar med att chefen ska lösa alla olika problem som uppstår.

– För att kunna ställa höga krav måste det finnas förutsättningar för chefen att göra ett bra jobb. Det behöver finnas tillräckligt med personal, ett administrativt stöd och stöd från en överordnad nivå som visar sitt förtroende genom handlingsutrymme.

Komplexiteten som i dag genomsyrar många större organisationer kommer vi att få se alltmer av, spår hon.

– Jag tror att det är oundvikligt. Det komplexa är en del av organisationsutvecklingen; vi förväntar oss att en

organisation kan hantera olika värdesystem. När vi får en större förståelse för komplexiteten kommer vi nog också att få en modernare syn på ledarskapet – chefen kan inte fixa allt ensam. **F**

KONTAKT

Anna Cregård
anna.cregard@spa.gu.se

” Förväntningarna på vad cheferna ska åstadkomma har trissats upp.

Involvera arbetsplatsen i läkningsprocessen

Sjukskrivningar på grund av psykisk ohälsa är ett av våra stora samhällsproblem. Ändå är studierna på området relativt tunnsådda. Det visar en ny genomgång av svensk och internationell forskning på området som Forte låtit göra på uppdrag av Regeringen. TEXT: LINNEA BOLTER

Höga krav, låg kontroll, konflikter samt obalans mellan ansträngning och belöning är faktorer i arbetslivet som kan leda till psykisk ohälsa och sjukskrivning. Så långt är forskningen på området tydlig. Däremot finns det stora luckor när det gäller vilken behandling som är mest lyckad vid återgång till arbetet.

– Det är en komplex process att komma tillbaka till jobbet efter en lång sjukskrivning på grund av psykisk ohälsa. Få studier belyser detta. Det som tycks relativt säkert är att arbetsplatsen måste vara involverad i processen, vare sig den är orsaken till sjukskrivningen eller inte.

Det säger Eva Vingård, professor i arbets- och miljömedicin vid Uppsala universitet, som på Fortes uppdrag har

FOTO: SHUTTERSTOCK

sammanställt den svenska och internationella forskningen om arbete, psykisk ohälsa och sjukskrivningar.

– Trots att detta är ett stort samhällsproblem som berör många individer och arbetsplatser, är forskningen på området relativt sparsam. Den kunskap som finns borde användas mer av hälso- och sjukvården, arbetsgivare och arbetstagare, försäkringskassan, arbetsförmedlingen och politiker.

Förebygg med friskfaktorer

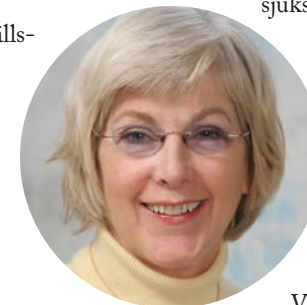
Bland annat borde arbetsgivare jobba mer med dokumenterade friskfaktorer i det förebyggande arbetet, enligt Eva Vingård.

– Gott ledarskap, kontroll i arbetet, balans mellan jobb och fritid, tydliga mål och anställningstrygghet är förhållanden som kan ha en främjande effekt på den psykiska hälsan och välbefinnandet bland arbetstagare.

Samtidigt behöver det förebyggande arbetet förfinas och utvärderas. Här skulle företagshälsovården kunna bli en viktig partner, anser hon. Vården

behöver också ha ett tydligare arbetsfokus, när det gäller insatserna för att komma igen efter en längre sjukskrivning.

– Hälso- och sjukvården har som primärt fokus att bota och lindra sjukdom. Det vore värdefullt om också arbetsperspektivet lades på behandlingarna, så att möjligheten till arbetsåtergång förbättras.

Mer forskning behövs

Från forskningshåll önskar Eva Vingård fler studier om bland annat rehabilitering och bättre metoder för att

bedöma arbetsförmåga. Dessutom efterlyser hon studier om hur processen kring rehabiliteringen kan bli smidigare än den är i dag.

– Många instanser i samhället är involverade vid långvarig psykisk ohälsa som leder till sjukskrivning. Utarbetandet av hållbara och lättillgängliga strukturer för samtliga aktörer är ett utvecklingsfält som troligen skulle kunna ge vinster i snabbare arbetsåtergång. **F**

Beställ rapporten på forte.se/publikationer

13 ÅTGÄRDER FÖR SNABBARE ÅTERGÅNG I ARBETE

Utifrån kunskapsöversiktens resultat, drar Eva Vingård följande slutsatser:

Mer forskning om förskjutning i diagnoser behövs

Antalet sjukskrivna med en psykiatrisk diagnos har ökat medan sjukskrivning för andra diagnoser minskat. Orsakerna till denna förskjutning är oklar och mer forskning behövs.

Multivetenenskapliga studier efterfrågas

Ett multivetenenskapligt upplägg på studierna skulle bidra till att öka förståelsen inom detta komplexa fält.

Omfattning av psykisk ohälsa bör utredas

Förhållandet mellan psykisk ohälsa, sjukskrivning, arbetslöshet och ersättning från försörjningsstöd bör undersökas.

Studier om vem som kan arbeta med psykisk ohälsa behövs

Ett viktigt forskningsområde är att studera vem som kan arbeta med psykisk ohälsa, var man kan

arbeta, med vad man kan arbeta, hur man kan arbeta och varför man arbetar trots besvären.

Metoder för bedömning av psykisk ohälsa bör utvecklas

Att bedöma funktionsförmåga och arbetsförmåga är svårt för både den drabbade, hälso- och sjukvården och försäkringssystemen. Att utveckla metoder för bedömning av psykisk ohälsa välkomnas.

Samordning mellan olika aktörer behövs

Hälso- och sjukvården, arbetsgivaren och arbetsplatsen, företagshälsovården, försäkringskassan, och arbetsförmedlingen är ofta bristfälligt samordnade.

Förebyggande arbete viktigt

Arbetsmiljön har ett starkt samband med psykisk ohälsa. Det förebyggande arbetet är viktigt, men metoder och utvärdering bör förfinas genom forskning. Företagshälsovården skulle kunna

utvecklas i det förebyggande arbetet och metoder för detta utarbetas.

Chefers roll bör studeras

Hur chefer ska agera för att både få friska medarbetare och en väl fungerande verksamhet samt vilka stödstrukturer som krävs bör studeras mer.

Diskussion om arbetet vid första sjukskrivningstillfället är värdefullt

Det är angeläget att utvärdera om en diskussion om arbetet redan vid första sjukskrivningstillfället kan leda till snabbare återgång i arbete och tillfrisknande.

Mer forskning om nyttan av olika åtgärder för arbetsåtergång

Mycket forskning återstår för att hitta hållbara metoder för arbetsåtergång. Ekonomiska analyser av nyttan av en åtgärd för individ, företag, organisation och samhälle bör integreras i detta arbete.

Oberoende utvärderingar behövs

Politiska beslut kan snabbt ändra förhållanden i kedjan arbete-psykisk ohälsa-sjukskrivning. Vid alla reformer bör ett oberoende utvärderingsperspektiv anläggas.

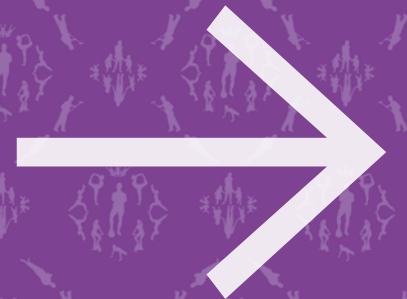
Följder av nya behov på arbetsmarknaden bör studeras

Prognoser talar för att färre personer kommer att täcka arbetsmarknadens behov av arbetskraft i en snar framtid. Hur detta påverkar hälsan måste forskarna snabbt undersöka.

Sammanläggning av register efterfrågas

Att slå ihop register innebär att en individ kan följas över tid. Arbetsmiljöverkets och SCBs arbetsmiljöundersökningar bör utvidgas för att bättre belysa sambandet mellan arbetslivsutvecklingen, den psykiska hälsan och sjukskrivningstendenser.

ÄNDRE

Den nya, unga ålderdomen!

TEXT: LISA REIMEGÅRD

Andelen äldre i befolkningen blir allt större men de äldre tycks må bättre och bättre – mycket tack vare påverkbara livsstilsfaktorer. Detta visar unik svensk äldreforskning.

Ingmar Skoog är professor i psykiatri vid Göteborgs universitet och föreståndare för Sveriges nya äldreforskningscentrum AgeCap. Han är även forskningsledare för H70, en omfattande befolkningsstudie som startade för över 40 år sedan.

– Vi har bland annat jämfört personer födda 1901-1902 med dem som föddes 1930, vid 70 års ålder och uppåt. Just nu håller vi på att analysera data för rock 'n' roll-generationen, de som fyllde 70 förra året, men där har vi inga resultat färdiga ännu, säger han.

Stora skillnader

Det forskarna har sett hittills är exempelvis att dagens äldre har en bättre funktionsförmåga än de hade förr i tiden.

– De 75-åringar som var beroende av hjälp med dagliga aktiviteter, som att äta, tvätta sig och klä på sig, minskade från 14 till 6 procent, från 1970- till 2000-talet. Och de som behövde hjälp med andra dagliga aktiviteter, som att handla, betala räkningar och svara i telefon, minskade från 33 till 13 procent.

Andra skillnader forskarna har sett mellan dem som var 70 år och äldre på

1970- respektive 2000-talet är att i den senare gruppen är det fler som kör bil själva, de presterar bättre på intelligens tester, motionerar mer och har lägre blodtryck och större lungkapacitet. De har även mer sex, färre sexuella problem och lyckligare förhållanden. Men övervikten och riskbruket av alkohol är större.

– Generellt kan man säga att den äldre generationen verkar bli mer och mer aktiv och må allt bättre.

Livsstilen avgörande

Men är äldre människor friskare idag än tidigare?

– Både ja och nej. De har lika många sjukdomar eller kanske fler än tidigare. Men de tål sjukdomarna mycket bättre. Till exempel överlever fler en stroke.

Ingmar Skoog menar att detta till stor del är en följd av att livsstilen har förändrats. Han påpekar att de som var 70 år på 1970-talet föddes, växte upp och levde i en helt annan miljö än 70-åringar på 2000-talet och senare.

– Varken mödrvårdscentraler, barnavårdscentraler eller antibiotika fanns i början av 1900-talet. Dessutom hade vi svält i Sverige under första världskriget och människor arbetade hårt och tungt minst åtta timmar per dag, sex dagar i veckan, utan arbetarskydd. Allt detta bidrog till att de som var 70 år och äldre på 1970-talet hade sämre förutsättningar att hantera sjukdomar än dagens äldre, som har en större reservkapacitet.

Ingmar Skoog lyfter även fram att det idag finns fler och bättre behandlingar mot sjukdomar än tidigare, som gör att man kan ha en sjukdom utan att märka av den så mycket.

– Men det svenska äldreforskning framför allt har visat oss är att det finns mycket vi själva kan göra tidigare i livet för att öka chanserna till ett friskt åldrande. Men alla livsstilsfaktorer som påverkar vår framtida hälsa är troligtvis inte kända ännu och därför är det viktigt med fortsatta studier.

Att äta hälsosamt, träna och undvika stress är exempel på sådant som forskarna redan nu vet minskar risken att drabbas av åldersrelaterade sjukdomar som demens, hjärtkärlsjukdomar och cancer.

»Äldre kommer ta betydligt mer plats i samhället framöver.«

Vill ta igen tonåren

Vad kan vi då vänta oss i framtiden?

– Jag tror att de äldre kommer att må ännu bättre och bli mer oberoende. Människor blir visserligen allt äldre och hinner få många sjukdomar men det behöver inte betyda att antalet är då vi känner oss sjuka ökar. Jag tror snarare att vi kommer att skjuta den perioden framför oss och kanske kommer den till och med att bli kortare framöver.

Han menar att en 70-åring idag är som en 50-åring för 40 år sedan fysiskt sett och mentalt ibland yngre än så.

– De som föddes i början av 1900-talet var glada om de hade ett bra boende och en hyfsad ekonomi när de blev pensionärer. Dagens äldre nöjer sig inte med detta utan vill förverkliga sig själva och hinna med allt möjligt, som att resa. Det är nästan som att de vill ta igen tonåren. Jag tror att den äldre befolkningen kommer att ta betydligt mer plats i samhället framöver.

Orättvist åldrande

Men alla har inte samma förutsättningar

att få uppleva ett friskt åldrande.

– Högutbildade personer med god ekonomi löper mindre risk att drabbas av sjukdomar än lågutbildad med sämre ekonomi. Åldrandet är inte rättvist.

Detta är något som Ingmar Skoog menar att man måste ha i åtanke då pensionsåldern diskuteras.

– Jag som är professor kanske kan arbeta tills jag är 80 år utan att det påverkar mig negativt men om jag hade varit ett sjukvårdsbiträde och lyft tungt hela mitt arbetsliv kanske jag skulle ha behövt gå i pension vid 60 års ålder, säger han och fortsätter:

– Om man höjer pensionsåldern, hur ska man kunna kompensera de

grupper som måste sluta tidigare, som ofta redan innan hade en låg inkomst?

Kapabilitet i fokus

Fokus för nuvarande och framtida forskningsprojekt inom AgeCap är äldre personers kapabilitet, det vill säga deras förmåga att göra det som de själva anser är värdefullt.

– De äldres kapabilitet påverkas på tre nivåer, av samhället, den närmaste omgivningen och av individuella faktorer. Och detta är något som är viktigt att ta hänsyn till vid all form av omsorg av äldre. Det intressanta är ju inte vad andra tycker att de ska göra utan vad de själva vill uppnå, säger Ingmar Skoog.

Internationell ökning

Svensk äldreforskning har ett gott rykte världen över och har mycket att bidra med nu när andelen äldre ökar dramatiskt.

– Under de närmaste åren kan vi vänta oss en närmast explosionsartad ökning av antalet äldre i utvecklingsländerna och hela världen satsar stort på äldreforskning. I Sverige har vi haft en relativt stor äldrebefolkning under flera decennier

och vår långa erfarenhet av äldreforskning, som omfattar flera discipliner, kan därför komma andra till nytta. Till exempel är vi på många sätt världsledande inom demensforskning, säger han.

Ingmar Skoog deltog nyligen i en grupp ledd av Fortes generaldirektör Ewa Stålldal som besökte Indien för att diskutera möjligheterna att exportera svenska forskningsmetoder. **F**

KONTAKT

Ingmar Skoog
ingmar.skoog@neuro.gu.se

AGECAP ETT NYTT ÄLDRE- FORSKNINGSCENTRUM

AgeCap är en ny satsning för forskning om åldrande och hälsa. Centrumet invigdes i maj 2014 och består av fem forskargrupper från olika discipliner. Fokus ligger på äldres förmåga att göra det de önskar för att uppnå livskvalitet och delaktighet i samhället. AgeCap stöds av Forte, Göteborgs universitet samt Vetenskapsrådet. Mer information finns på agecap.gu.se. KÄLLA: INGMAR SKOOG

SÅ KAN DU ÖKA DINA CHANSER TILL ETT FRISKT ÄLDRE

Ät hälsosamt, till exempel fet fisk och grönsaker, och undvik rött kött och socker.

Motionera och undvik övervikt.

Var mentalt aktiv, läs böcker och håll igång hjärnan på andra sätt.

Stressa inte. Om du har en lättstressad personlighet kan kognitiv terapi hjälpa.

Håll uppsikt över blodtryck, kolesterolvärden och diabetes. Det är viktigt att inte gå med oupptäckta hjärtkärlsjukdomar.

KÄLLA: INGMAR SKOOG

FORSKNINGSSAMARBETE MED INDIEN

Forte och Indian Council of Medical Research har inlett ett långsiktigt forskningssamarbete om åldrande och hälsa. Svensk kompetens kommer till nytta i ett av världens folkrikaste länder.

I nom fem till tio år kommer antalet personer över 85 år i världen att ha ökat med 350 procent. I Indien, där den äldre befolkningen i snabb takt blir allt större, planerar man därför en omfattande utbyggnad av äldreården. Landet vill också utveckla ett samarbete med Sverige som har en internationellt framstående äldreforskning.

– Indien står inför en stor befolkningsutmaning. Forskning som finns i Sverige och

ny forskning som genereras av samarbetet, kan bidra till många förbättringar inom den kliniska vården och omsorgen i Indien, säger Wilhelmina Hoffman, direktör för Svenskt Demenscentrum.

Hon var en dem som deltog i Fortes workshop i New Delhi förra året, där ett femtiotal forskare och praktiker från Sverige och Indien samlades för att diskutera forskningssamverkan på området åldrande och hälsa.

– Det finns många skillnader mellan Sverige och Indien både socialt samt i hälso- och sjukvårdsstrukturen. Samtidigt är åldrandet en process i sig, oavsett vilket land man bor i. Jag tror att vi kommer att kunna hitta goda samverkansformer och modeller för implementeringen av kunskap. Det blir en win-win för båda länderna. **F**

FOTO: KRUNA MADUNIC

” *Det kan handla om vanor, att få sitta just i den där stolen som man brukar och dricka sitt kaffe vid en särskild tidpunkt. Eller sociala aktiviteter, att kunna ta sig till en viss mötesplats och träffa vänner.*

Marianne Grenbom, doktorand på Forte-centrat CASE (Center for Ageing and Supportive Environments) vid Lunds universitet, har i sin avhandling undersökt hur äldre personer flyttar och vilka tankar de har kring att flytta. Hon efterlyser i en artikel på Forskning.se flytt- och boenderådgivning för äldre där hänsyn tas både till personens funktionella förmåga och till de känslomässiga banden till hemmet.

Naturligt eller sjukligt glömsk?

Allt fler personer överlever till hög ålder. Kognitiva förmågor försämras naturligt under åldrandet men övergår för vissa till ett demenstillstånd. Idag lever ungefär 160 000 med demens. Antalet personer med demens förväntas fördubblas till år 2050. Det finns stora kunskapsluckor om hjärnförändringar som leder till kognitivt åldrande. **F**

I Forskning i korthet: Åldrande och minne har vi sammanfattat aktuell forskning inom området. Skriften finns att beställa och ladda ner på www.forte.se/fk-minne.

I FORSKNING I KORTHET: Åldrande och minne

Många anställda inom äldreården trivs med sitt arbete. Men möjligheterna till kompetensutveckling måste bli större. Det är några av slutsatserna i ett projekt lett av forskare vid Umeå centrum för genusstudier.

TEXT: LISA REIMEGÅRD

ur kan äldreården bli en mer attraktiv arbetsplats? Det frågade sig Ann Öhman, professor i genusvetenskap vid Umeå centrum för genusstudier vid Umeå universitet. För att besvara frågan har hon och hennes kollegor försökt ta reda på de positiva aspekterna med att arbeta inom äldreården, i ett treårigt projekt finansierat av Forte.

– Det är välkänt att en hel del inte fungerar inom äldreården idag. Det handlar till exempel om stor personalomsättning, små resurser, stor stress och höga sjuktal. Men vi ville vända på perspektivet och ta reda på vad det är som gör att de anställda trivs, säger hon.

Trivsselfaktorer

Forskarna har koncentrerat sig på sjuksköterskor, sjukgymnaster och arbetsterapeuter.

– De är ofta arbetsledare och tar egna beslut om behandling. Vi tror att deras kompetens behövs för att kunna möta den växande åldrande befolkningens krav på vården. Dessutom är de inte så vanligt förekommande i studier av anställda inom äldreården, som ofta fokuserar på sjukvårdsbiträden och undersköterskor.

Projektet består av flera delstudier och forskarna arbetar nu med analyserna.

Några resultat är dock klara.

– Vi har sett att det som påverkar om man trivs med arbetet inom äldreården är det arbetsteam

FOTO: MATTIAS PETERSSON, UMEÅ UNIVERSITET

” Vi vill vända på perspektivet och ta reda på vad det är som gör att anställda trivs.

man ingår i, innehållet i arbetet, utvecklingsmöjligheterna, arbetsmiljön och ledarskapet på arbetsplatsen.

70 procent trivs

Forskarna har bland annat genomfört en enkätstudie med nästan 1 000 sjuksköterskor, sjukgymnaster och arbetsterapeuter, som visar att 70 procent av dem som arbetar inom äldreården trivs med jobbet.

– Det är en ganska stor andel. Men den skiljer sig ändå från dem som är verksamma inom andra vårdområden, där 80 procent trivs.

När det gäller att ta del av ny kunskap var det bara 20 procent som svarade att de hade sådana möjligheter bland dem som arbetade inom äldreården, jämfört med 40 procent av de övriga.

Transformellt ledarskap

Forskarna bad dem som svarade på enkäten att tipsa om goda arbetsplatser inom äldreården. Utifrån dessa förslag valde forskarna att studera nio äldreboenden närmare. Via intervjuer med de anställda inom de tre yrkeskategorierna och cheferna samt via frågeformulär.

– Chansen för en anställd att uppleva balans mellan ansträngning och belöning i arbetet var tre gånger större på de arbetsplatser där chefen utövade ett så kallat transformellt ledarskap, ett samband som aldrig har belysts förut. En transformell ledarstil innebär att chefen ställer krav samt uppmuntrar och mår om goda relationer på arbetsplatsen.

Genusfrågan viktig

I intervjuerna framkom att chefer som är närmast verksamheten inom äldreården ofta har stora krav på sig och många ansvarsområden.

– De befinner sig i en extremt klämd position, där ekonomi och rapportering kommer i första hand och strategier för att behålla kompetent personal och rekrytera ny ofta saknas, säger Ann Öhman och fortsätter:

– Dessutom är kvinnor i majoritet, både bland cheferna och bland anställda inom de tre yrkes-

grupperna. Det är viktigt att lyfta fram detta, i relation till att arbetsförhållandena och lönerna generellt är mycket dåliga inom äldreården. I internationella studier av äldreården förbises genusfrågan tyvärr mycket ofta.

Mer kompetensutveckling

Ann Öhman hoppas att forskningsresultaten ska bidra till att man ser över ledarskapet inom vården och de anställdas utvecklingsmöjligheter, för att fler ska välja äldreården som arbetsplats i framtiden och stanna kvar.

– Första linjens chefer inom äldreården måste få bra ledarskapsutbildningar och strukturella förutsättningar att utöva ett gott ledarskap, gärna transformellt. Och de anställda måste få möjlighet till kontinuerlig kompetensutveckling, så att de kan bedriva god och evidensbaserad vård och rehabilitering.

Ann Öhman nämner vidare att det idag finns ett mycket litet utbud av kurser för kompetensutveckling med direkt koppling till äldreården, något hon hoppas ska ändras framöver.

– Geriatrik är ett jättestort och högaktuellt forskningsfält och alla sjuksköterskor, sjukgymnaster och arbetsterapeuter som arbetar med äldre måste få möjlighet att hänga med i den senaste kunskapsutvecklingen inom området. **F**

KONTAKT

Ann Öhman
ann.ohman@umu.se

FAKTORER SOM ÖKAR DE ANSTÄLLDAS TRIVSEL INOM ÄLDREÅRDEN

- Goda relationer till arbetskamraterna
- Givande och evidensbaserade arbetsuppgifter
- Bra arbetsmiljö och arbetsorganisation
- Goda karriärmöjligheter
- Goda möjligheter till kompetensutveckling
- Chefer som utövar transformellt ledarskap

KÄLLA: ANN ÖHMAN

Förälskad på äldre dar – ett nytt liv!

Att få en ny framtid. Så kan det kännas att inleda en ny kärleksrelation på på ålderns höst. Det visar en studie där den äldsta intervjupersonen var 91 år.

TEXT: LISA REIMEGÅRD

Peter Öberg är forskare vid Akademin för hälsa och arbetsliv på Högskolan i Gävle och har tillsammans med Torbjörn Bildtgård, forskare vid institutionen för socialt arbete på Stockholms universitet, studerat hur nya intima relationer ser ut bland äldre.

– Äldreforskning fokuserar ofta på vård och sjukdomar, vilket skapar en negativ bild av åldrandet. Majoriteten av alla äldre är friska och i vårt projekt har vi lyft fram många positiva aspekter med att bli gammal, säger han.

Forskarna har intervjuat 28 personer i åldern 63–91 år om nya och gamla relationer och deras syn på framtiden. Intervjupersonerna var antingen dejtande singlar eller personer som träffat sin partner efter 60 års ålder och gift sig eller blivit sam- eller särboende.

– Samtliga upplevde att en ny relation förhöjde livskvaliteten. Vissa menade att det var som att lämna dödens väntrum och få en ny framtid när de träffade en ny partner. Och några män som trodde att de hade blivit impotenta på grund av sin ålder upptäckte att så inte var fallet, säger Peter Öberg.

Både mycket och lite tid

Forskarna använder begreppet tidsparadoxen för att beskriva ett av de centrala fynden i studien.

– Å ena sidan har äldre mer tid än någonsin att vårda en relation eftersom de inte längre behöver ägna sig åt arbete eller hemmaboende barn. Å andra sidan har de kanske inte så lång livstid kvar, säger Torbjörn Bildtgård.

En effekt av tidsparadoxen är att äldre vårdar

sina kärleksrelationer väl. Varje minut blir värdefull på ett annat sätt än tidigare.

– Av samma anledning hade vissa av intervjupersonerna valt att inleda en relation med en gammal kärlek. De ville inte lägga dyrbar tid på att lära känna någon ny som sedan kanske inte kändes rätt.

Mindre beroende och mer omsorg

Intervjupersonerna upplevde också att en ny relation gjorde dem mindre beroende av anhöriga, vänner och hemtjänst.

– Partnern blev den som hjälpte till och gav bekräftelse i vardagen och de slapp känna sig som en börda, speciellt för de vuxna barnen. Partnern gav också tillräde till ett större socialt liv, säger Peter Öberg och fortsätter:

– Man talar ofta om vad äldre kostar samhället och hur mycket omsorg de kräver, men äldre gör själva ett enormt omsorgsarbete när de tar hand om varandra.

Äktenskap mindre vanligt

Studien visade även att pensioneringen ofta är en tidpunkt då flera väljer att avsluta en gammal relation eller inleda en ny.

– För dem som redan är ett par kan all fritid tillsammans bli ett slags prövning. »Tills döden skiljer oss åt« betyder mer idag än för 30–50 år sedan, eftersom vi lever längre, säger Peter Öberg.

Han berättar att nästan hälften av alla fränkskilda i Sverige är 60 år eller äldre och vi har fler fränkskilda än änkor och änkemän bland 60–90-åringarna.

– Men det beror inte på att vi skiljer oss mer än i andra länder utan på att svenskar inte tenderar att gifta om sig.

Enligt forskarna föredras ofta särboende bland dem som inlett en relation efter sin 60-årsdag.

Öberg.

Man kan tillbringa 24 timmar om dygnet tillsammans och ha sex när man vill, eftersom yrkeskarriären ofta är avslutad och eventuella barn har flyttat hemifrån.

Även samboende är vanligt i denna grupp.

– Men att någon går in i en sambo- eller särboende relation, eller separerar från ett sådant förhållande, är ingenting som syns i offentlig statistik. Där finns bara uppgifter om civilstånd, det vill säga om man är gift, skild, änka eller änkemän, säger Peter

Öberg. Detta är forskarna kritiska till och de hoppas att deras forskning ska bidra till att synliggöra betydelsen och förekomsten av olika former av intima relationer på äldre dagar.

Sverige = udda och spännande

Att sam- och särboende är så vanligt bland äldre i Sverige är något som väcker uppmärksamhet utomlands.

– Folk tror knappt det är sant när vi föreläser om detta. De reagerar även på att vår studie visar att vuxna barn i Sverige ofta är positiva till att en ensam förälder inleder en ny relation. Så ser det inte ut i exempelvis USA, säger Torbjörn Bildtgård.

Han menar att Sverige framstår som både udda men också spännande i internationella forskares ögon.

– Vi är annorlunda men vi pekar också ut en möjlig framtid för andra länder. **F**

KONTAKT

Peter Öberg
peter.oberg@hig.se

Torbjörn Bildtgård
torbjorn.bildtgard@socarb.su.se

När man blir ihop sent i livet:

Många väljer sam- eller särboende och gifter sig inte.

Man vet att man har en kort livstid kvar och lever i nuet och vårdar relationen väl.

Man kommer inte att skaffa några barn tillsammans.

Risken att man växer ifrån varandra är ganska liten.

FOTO: SHUTTERSTOCK

Bättre behandling men många biverkningar

Hur ser äldres läkemedelsanvändning ut idag och hur kan den förbättras? Det är några frågor som forskare vid Forte-centret Aging Research Center, ARC, i Stockholm arbetar med. TEXT: LISA REIMEGÅRD

Läkemedelsanvändningen bland äldre är omfattande och risken för biverkningar stor. Många tar flera läkemedel samtidigt, vilket kan få oönskade effekter, samtidigt som äldre är känsligare för läkemedel på grund av sin ålder.

Så svarar Johan Fastbom, professor i geriatrik farmakologi vid Karolinska institutet och verksam vid Forte-centret ARC, på frågan om varför äldres läkemedelsanvändning är ett viktigt forskningsområde.

Han och hans kollegor utvecklar bland annat datorprogram för att analysera användningen.

– Ofta utgår vi från läkemedelsregistret, med uppgifter om alla receptförskrivna läkemedel som hämtas ut på apotek, men vi använder även andra register liksom befolkningsstudier, som Kungsholmsprojektet och SNAC, säger Johan Fastbom.

Dosexpedition ökar risk

Forskarna har till exempel studerat hur läkemedelsanvändningen hos äldre påverkas av att övergå till så kallad dosexpedition, som innebär att individen får sina läkemedel förpackade i påsar för varje doseringstillfälle. Studien bedrevs i samarbete med Göteborgs universitet och Sahlgrenska universitetssjukhuset och omfattade drygt 30 000 individer.

– Dosexpedition underlättar läkemedelshandlingen för patienten men våra resultat ger starka belägg för att behandlingen blir mer riskfylld.

Tre månader efter övergången till dosexpedition hade deltagarna i snitt två läkemedel fler än tre månader före övergången.

– Denna effekt kvarstod även sedan vi tagit hänsyn till faktorer som sjuklighet och ålder. Även kvaliteten i läkemedelsanvändningen hade sjunkit,

” Det upptäckts sällan att det rör sig om biverkningar.

enligt Socialstyrelsens indikatorer för god läkemedelsterapi hos äldre.

Färre olämpliga läkemedel

Utöver forskningen vid ARC är Johan Fastbom verksam vid Socialstyrelsen, där han bland annat har lett arbetet med att ta fram dessa indikatorer. »Preparat som bör undvikas om inte särskilda skäl föreligger« och »olämplig dosering« är några exempel på sådana.

– Den första versionen av indikatorerna kom 2004. På ARC har vi just skrivit en översiktsartikel om dem och om hur läkemedelsanvändningen bland äldre har förändrats sedan dess. Och mycket har blivit bättre.

Han berättar att sedan 2005 har användningen av olämpliga läkemedel minskat med 41 procent och antipsykotiska läkemedel med 46 procent bland individer som är 75 år och äldre. Dessutom har förekomsten av olämpliga läkemedelskombinationer, som kan ge upphov till riskabla interaktioner mellan läkemedel, minskat med 38 procent.

– Min uppfattning är att vi ligger bättre till än många andra länder när det gäller den här positiva utvecklingen. Indikatorerna har spelat en stor roll, som ett verktyg för landstingen och kommunerna. Men grunden lades redan tidigare då problemen med äldres läkemedelsanvändning uppmärksammades på ARC, och på Äldrecentrum som var föregångaren.

Biverkningar missas

Men trots att utvecklingen tycks gå åt rätt håll i Sverige när det gäller äldres läkemedelsanvändning

FOTO: ULF SIRBORN, BILDMAKARNA, KAROLINSKA INSTITUTET

beror nästan en av tio akuta inläggningar av äldre på sjukhus på läkemedelsbiverkningar. Det visar en rapport från Socialstyrelsen som togs fram 2014 under ledning av Johan Fastbom.

– Men det upptäckts sällan att det rör sig om biverkningar utan istället kommer patienterna kanske hem med ytterligare läkemedel. Här behövs instrument för att förbygga detta.

Johan Fastbom har nyligen beviljats finansiering från Forte för att utvärdera och utveckla användningen av ett patientcentrerat it-stöd som bland annat syftar till att upptäcka just läkemedelsbiverkningar.

– Tanken är att it-stödet ska göra äldre mer involverade i sin behandling och stärka dem i mötet med läkaren. Vi vill ta reda på hur det fungerar i praktiken och vilka effekter det kan få.

Månar om samarbete

Forskarna planerar även att integrera ett analysinstrument för sjuksköterskor i systemet, som idag riktar sig till patienter eller anhöriga samt läkare.

– Ett bra samarbete mellan sjuksköterskor och läkare är en förutsättning för riktigt god kvalitet i äldres läkemedelsanvändning.

Enligt Johan Fastbom är Sverige ett av de första länder i världen som erbjuder patientcentrerat it-stöd för äldre. **F**

KONTAKT

Johan Fastbom
johan.fastbom@ki.se

Aging Research Center – ARC

ARC är ett av tolv Forte-centra och startades år 2000 av Karolinska institutet och Stockholms universitet. Vid ARC bedrivs forskning som syftar till att öka kunskapen om äldres hälsa, bland annat via data från omfattande populationsstudier och register. ARC erhåller för tillfället 10 miljoner kronor per år av Forte.

Har du koll på dina läkemedel?

På webbsidan Koll på läkemedel finns råd och stöd för äldre läkemedelsanvändare. Där kan man till exempel hitta »Olämpliga listan«, en förteckning över olämpliga läkemedel för äldre patienter. Bakom initiativet står Pensionärernas Riksorganisation (PRO), SPF Seniorerna och Apoteket AB.

www.kollpalakemedel.se

Gör livets sista dagar lättare!

Döden berör oss alla men ämnet är ofta tabubelagt. Med inspiration från andra länder vill svenska forskare nu höja kvaliteten på våra sista dagar i livet genom att bland annat uppmana till fler samtal om döden. TEXT: LISA REIMEGÅRD

Den palliativa vården är eftersatt på många sätt i Sverige menar Carol Tishelman, professor i innovativ vård och omsorg vid institutionen för lärande, informatik, management och etik vid Karolinska institutet.

– Till exempel är en stor del av den palliativa vården avsedd för patienter med cancersjukdom men 75 procent av alla som dör avlider av andra orsaker. Och tillgången till palliativ vård är betydligt större i exempelvis Stockholm jämfört med stora delar av

norra Sverige. Med vår forskning vill vi få igång en förändringsprocess i riktning mot ett bättre döende för alla, säger hon.

Stor okunskap

Tillsammans med sin kollega Olav Lindqvist, forskare vid bland annat Umeå universitet, driver Carol Tishelman det fyraåriga forskningsprogrammet *DöBra: Vård i livets slutskede ur ett folkhälso-perspektiv*, som beviljades 18,5 miljoner kronor från Forte och Vetenskapsrådet i november förra året.

Men en del av programmets forskning påbörjades redan i slutet av 2013, inom ramen för ett ettårigt Forteanslag.

– Vi har till exempel genomfört en opinionsundersökning bland drygt 2 000 18–66-åringar i hela landet om deras kunskap om palliativ vård. Över 40 procent svarade att de inte hade någon kännedom om palliativ vård och många menade att brist på information och rädsla för att tala om döden låg bakom detta, säger Carol Tishelman.

Våga prata

Att stimulera till fler samtal om döden, inom såväl vård och omsorg som i samhället i stort, bland familjer, arbetskamrater, vänner med flera, för att få bort tabustämpeln och öka beredskapen för att hantera situationer relaterade till döende och död är ett centralt mål inom forskningsprogrammet.

Ett steg i denna riktning togs exempelvis i slutet av 2014 då Carol Tishelman och hennes kollegor bjöd in allmänheten till ett »DöBra Café« i samarbete med Stockholms sjukhem.

– Deltagarna fick till exempel skriva upp vad de vill hinna med innan döden, använda olika material för att skapa utifrån föreställningar om den egna döden och fika vid bord med olika diskussionsfrågor, som »Hur tror du att andra kommer att minnas dig?«

Vad är viktigt?

En annan inriktning inom forskningsprogrammet handlar om att uppmana till diskussioner kring värderingar och önskemål om vård i livets slutskede i god tid innan det är aktuellt. Detta för att minska lidande och stress för den döende personen och anhöriga när döden är nära förestående.

– För ungefär 80 procent av alla som dör i Sverige är döendet en långsam process som ofta ger möjligheter till reflektion gällande hur man vill ha det när man dör. Men i dag sker dessa funderingar ofta i ensamhet.

För att ändra på detta arbetar forskarna bland annat med en kortlek, GoWish, framtagen av amerikanska forskare, där korten har texter som beskriver sådant som kan kännas viktigt i livets

slutskede. »Att inte ha svårt att andas« och »Att kunna be« är två exempel.

– I samarbete med bland annat olika patientföreningar och intresseorganisationer har vi översatt och anpassat dessa kort för Sverige och börjat testa dem i olika sammanhang. Tanken är att korten ska sorteras in i kategorierna mycket viktigt, mindre viktigt och inte viktigt men huvudsaken är att de leder till ett samtal om vad som är betydelsefullt i livets slutskede.

Rummets betydelse

Ett tredje fokus inom programmet är den miljö som omger en person som dör.

– Vi vill ta fram metoder för att förändra det rum som en döende person befinner sig i så att det uppfyller både individens och anhörigas behov samtidigt som det ska fungera som en arbetsplats för vård- och omsorgspersonal.

I en inledande studie har forskarna till exempel bett döende personer ta tre bilder på sådant som är betydelsefullt i deras närhet. Personerna fick därefter berätta om fotografierna och forskarna bearbetar just nu resultaten.

Inspiration utifrån

Flera projekt inom forskningsprogrammet är inspirerade av satsningar i Australien och Storbritannien och samarbeten med dessa och andra länder har påbörjats.

– DöBra är i högsta grad ett internationellt och även transdisciplinärt forskningsprogram. Allt från forskare inom palliativ vård till exempelvis etnologer, sociologer, konstnärer och designers medverkar i forskningen för att tillsammans främja ett så bra döende som möjligt. **F**

KONTAKT

Carol Tishelman
carol.tishelman@ki.se

Palliativ vård: Hälso- och sjukvård i syfte att lindra lidande och främja livskvaliteten för patienter med progressiv, obotlig sjukdom eller skada och som innebär beaktande av fysiska, psykiska, sociala och existentiella behov samt organiserat stöd till närstående.

KÄLLA: SOCIALSTYRELSENS TERMBANK

Härligare att inte åldras?

Hon sätter sig framför spegeln. Hon bävar. Nu ska hon utmana en av sina största rädslor – att åldras. Långsamt förvandlas hon av teatermaskören. Han förskjuter hårfästet uppåt, färgar håret från varmt kastanjebrunt till dammig gråtonat. Hennes ansiktsdrag dras nedåt som av gravitation, kinderna får påsar, huden ges ett veckat, skrynkligt, tunt och slapt utseende med hängande hals och rynkor runt läpparna. Förändringen består av silikon och smink. Hennes man får se henne och utbrister spontant »Hoppas jag är död när du ser ut så där«.

Vad har hon då lärt sig av förvandlingen? Jo, förklarar hon: »det finns en inre och en yttre ålder och de behöver inte ha så mycket med varann att göra«. Hennes mamma känner sig som max 50, fast hon är runt 65. En annan kvinna som medverkar och som fyllt 90 känner sig som 35. »Underbart« utbrister programledarna.

De här scenerna är från tv-serien *Ett härligare liv*, där systrarna Hannah Widell och Amanda Schulman söker mer av det som är bra för att ha ett skönare, bättre liv. Och hur man kan undvika det som är jobbigt och det man är rädd för. Som att åldras.

Ung blick ges tolkningsföreträde

Förväningen och främlingsskapet inför den egna spegelbilden och upplevelsen att kroppens yttre inte reflekterar hur man känner sig återkommer i många berättelser om åldrandet. De brittiska sociologerna Featherstone och Hepworth har beskrivit det åldrade

utseendet som en mask som håller själen fångad. I tvodden (podd-sändning med rörlig bild) som följer på programmet utvecklas temat om en mental och en utseendeålder. Den åldersförvandlede säger att hon förstår varför många väljer att lägga sig under kniven, man behöver ju faktiskt inte se ut så här. Man kan uppdatera sig, göra sig snygg och inte ge upp, förfalla och bli gammal. I programmet återges en samtida föreställning om att det yttre återspeglar moral: en disciplinerad estetiserad kropp visar en människa som bryr sig, som anstränger sig.

De stannar inte upp och frågar sig om åldrande också innebär erfarenheter och förändringar utöver rynkor och buskiga ögonbryn. Möjligheten att man som äldre har andra behov och prioriteringar beaktas aldrig. Det är en enögd ung blick på det yttre åldrandet, den åldrande kroppen. En del åldreforskare menar att särskilt äldre kvinnors kroppar betraktas med avsky och att denna syn internaliseras. I en parallell till den manliga blicken, med vilken kvinnor ser sig själva bli betraktade och bedömda, finns en ungdomlig blick, en där kroppar värderas utifrån normer som likställer skönhet med ungdomlighet.

Den unga blicken på det egna framtida yttre åldrandet är det som visas på bästa sändningstid. Den äldre personen i medierna framställs antingen som en del i en massa, gamlingarna, åldringarna, eller som det fantastiska undantaget, maratonspringaren, hoppet och föredömet för andra; farmor som inte var så tantig som folk blir... som det uttrycks i *Ett härligare liv*.

Äldre ses som »has beens«

Medierna domineras av unga. Det är den unga vuxna, i tidig medelålder

som utgör oproblematiserad normålder, och är den eftertraktade målgruppen i tittarsiffersammanhang. Det gör att ett visst perspektiv blir förgivettaget. Vem gör program – om vad och vem och för vem? Barn, om än anonymiserade eller med bara förnamn – vilket kan uppfattas som infantiliserande och visar en åldersmaktordning – medverkar i barnprogram. Att inte äldre medverkar på jämförbart sätt kan tolkas i perspektiv av hur vi tillskriver ålder mening. Barn ses som »not yets« framtida produktiva medborgare, och äldre som »has beens«, som forskarna Krekula, Närvänen & Näsman formulerar det (2005). Äldre är underrepresenterade i medierna i förhållande till antal.

Även om mediebilderna i genustermerna fortfarande är ojämlik så finns ett pågående offentligt samtal om detta, med en ökad medvetenhet om hur detta begränsar och låser alla människor i ett binärt system. Bechdeltestet, för att bedöma hur en film framställer kvinnor, har fått spridning inte minst genom aktiva bloggare som fungerar som kritiska mediegranskare. Ett, om än stundtals infekterat, samtal om ras och etnicitet i medierna har också inletts. Ska *Tintin i Afrika* ha ett historiserande förord? Är *Lilla hjärtat* en pickaninny bild – en rasistisk stereotyp? Hur ska samtidens etniska mångfald representeras?

Åldersdiskrimineringen fortgår

Men i relation till ålder släpar debatten efter. Magnus Härenstam fick sluta på Jopardy för att han ansågs för gammal. Nils Petter Sundgren har varit föremål för nedsättande skämt av en kaliber som om det gällt genus eller etnicitet hade förefallit så sexistiska och så rasistiska att de aldrig kunnat passera. Föraktet för Malou von Sivers – och hennes publik – handlar både om kön och ålder.

Ålderism, det vill säga åldersdiskriminering, debatteras mer sällan då det gäller medier. Här finns såväl likheter som skillnader med sexism och rasism. Människor åldras, färdas genom åldersordningen även om själva ålderskategorierna består. En del menar att diskrimineringen riktas mot våra framtida jag; att vi genom att ta avstånd från äldre också utför en besvärjelse – jag kommer inte bli gammal som andra. I medierna återspeglas den segregation som råder i ålderstermer.

Det är lätt att charmas av Hannah Widell och Amanda Schulman: deras samtal, omedelbarheten, närvaron. Däremot efterlyser jag en större åldersmedvetenhet i medierna.

Här är kulturforskning med åldersfokus viktig. På jämförbart sätt med hur genusforskningen undersökt och utmanat hierarkier och underordning bör representation i ålderstermer problematiseras. Genom att ta isär åldersbegreppet kan det utforskas hur ålder skrivs samman med nyfikenhet, föränderlighet, kreativitet

och skönhet, respektive stagnation, förfall, erfarenhet och vishet. Som om dessa egenskaper per definition hade en kronologisk ålder. Ja, vi kan till och med undersöka hur känslan av en inre ålder kan förstås i termer av just dessa sammansmältningar av egenskaper och ålder; upptäcka hur yttre och inre ålder hänger samman med upplevelser av kontinuitet och förändring. Problematiserandet av åldersrepresentationer kan bli första steget i ett ifrågasättande av åldersdiskriminering. Och därmed ett steg mot en förändring. Det måste kunna vara härligt att både se ut som och känna sig som 75.

Karin Lövgren forskar vid Umeå universitet om ålder, åldrande och genus med särskilt fokus på hur vi skapar mening kring ålder i vardagen och hur åldrande framställs i populära medier.

Den unga vuxna är den eftertraktade normåldern i tittarsammanhang.

FOTO: MATILDA REGAZZONI

FOTO: SHUTTERSTOCK

WARD

NY HELHETSSYN:

Vänd blicken mot patienten!

Hälso- och sjukvården i Sverige behöver omorganiseras utifrån ett patientperspektiv för att bli både bättre och billigare, menar Andreas Hellström, en av fyra Vinnvård fellows.

TEXT: LISA REIMEGÅRD

Andreas Hellström är forskare vid institutionen för teknikens ekonomi och organisation på Chalmers tekniska högskola, där han även är en av två föreståndare för Center for Healthcare Improvement, CHI. Forskningsprogrammet Vinnvårds fellowshipprogram ska öka kunskapen om hur vård och

omsorg kan förbättras i Sverige. Inom det treåriga programmet studerar Andreas Hellström bland annat hur sjukvården kan omorganiseras utifrån patientbehoven.

– Den kunskapsutveckling vi har haft inom hälso- och sjukvården i Sverige är vetenskapligt förankrad, vilket har bidragit till att vi på många

ILLUSTRATION: TOMMY SVANH

sätt har en god och säker vård. Men det har också lett till att vården organiserats utifrån medicinska discipliner, vilket resulterat i ett fragmenterat sjukvårdssystem som brister i helhetssyn, säger Andreas Hellström och ger några exempel.

– Multisjuka patienter skickas mellan olika kliniker och läkare utan samordning. Och den aktiva och informationsökande patienten med mycket god kunskap om sitt hälsotillstånd får i dag samma bemötande som den som lever i förnekelse och inte vet någonting om sin sjukdom. Trots olika behov ser erbjudandet från vården ofta likadant ut.

Modell för flera patientgrupper

Andreas Hellström menar att hälso- och sjukvården skulle kunna vinna mycket på att organiseras utifrån ett patientperspektiv istället.

– Vården behöver byggas utifrån och in. Att utgå från patienternas behov och fundera på hur de bäst tillgodoses skulle i många fall resultera i både bättre och billigare vård.

I sin forskning använder han ofta en teoretisk modell för en sådan organisering, som framför allt passar tre stora patientgrupper; de kroniskt sjuka, de som söker vård eftersom de saknar en diagnos och de som har en diagnos och behöver behandling.

– De kroniskt sjuka behöver vårdformer som gör det möjligt för dem att sköta en stor del av behandlingen själva. De som saknar diagnos behöver snabbt få tillgång till all kompetens som krävs för att de ska kunna få reda på vad de drabbats av. Och de som har en fastlagd diagnos behöver få sin behandling på ett så effektivt och bra sätt som möjligt.

Verksamhetsnära forskning

Andreas Hellström bedriver själv sin forskning i nära samverkan med Regionalt cancercentrum väst samt Närvård västra Skaraborg.

– Regionalt cancercentrum väst och Närvård västra Skaraborg har stor erfarenhet av att utveckla nya former av vård som bättre tillfredsställer patienternas behov.

Tillsammans med Regionalt cancercentrum väst arbetar Andreas Hellström och hans kollegor bland annat med att ta fram metoder för att bättre involvera patienter och närstående i utvecklingsprocessen. Och vid Närvård västra Skaraborg följer han upp ett projekt som CHI var med och startade redan för sju år sedan.

– Man funderade då på hur man skulle kunna ta bättre hand om patienter i åldern 75 år och äldre, med flera kroniska sjukdomar och läkemedel, som konsumerade väldigt mycket vård och slussades runt i vårdsystemet på ett sätt de inte mätte bra av.

Mobila vårdteam

Lösningen blev att i samverkan med primärvård, sjukhus och kommun utveckla mobila vårdteam som besöker patienterna i deras hem.

– En utvärdering har visat att arbetssättet minskade akutbesöken i den här gruppen med 80 procent och antalet besök på vårdcentralen med nästan 90 procent. Och vården blev inte dyrare, säger Andreas Hellström och fortsätter:

– Den här patientgruppen utmålas ofta för att vara komplex men det är ju vårdens traditionella organisation som gör att den blir komplex. Med den nya vårdmodellen försvann stora delar av komplexiteten. Det här är ytterligare ett exempel på hur nätverk, här i form av ett vårdteam, kan användas för att öka värdet i vården av kroniskt sjuka patienter.

Inom ramen för fellowship-programmet försöker Andreas Hellström och hans kollegor på CHI nu ta fram strategier för hur det här arbetssättet ska kunna bevaras och spridas i landet.

– Framöver hoppas jag att vi får fram ännu fler goda exempel på hur forskning och praktik kan samverka för att organisera vården mer ändamålsenligt utifrån patienternas behov, för en bättre hälso- och sjukvård i Sverige. **F**

KONTAKT

Andreas Hellström
andreas.hellstrom@chalmers.se

Multisjuka patienter skickas mellan olika kliniker och läkare utan samordning.

När mamma får cancer

Hur mår ett barn med en förälder som drabbats av cancer? I Sverige pågår ett unikt och omfattande forskningsprojekt för att få mer kunskap om detta.

TEXT: LISA REIMEGÅRD

Många studier har visat att cancerpatienter och deras livspartner samt föräldrar till barn med cancer upplever olika stressrelaterade problem. Men mycket lite forskning har gjorts för att ta reda på hur barn till en cancersjuk förälder drabbas, säger Fang Fang, forskare vid institutionen för medicinsk epidemiologi och biostatistik på Karolinska institutet.

Med bidrag från Forte kunde hon i slutet av 2012 starta ett treårigt projekt för att undersöka detta på ett storskaligt och systematiskt sätt med hjälp av data från svenska hälso- och sjukvårdsregister.

– Bara i Sverige får omkring 10 000 personer i åldern 25–60 år en cancerdiagnos varje år. Och utifrån deras ålder är det rimligt att anta att många

av dessa har minst ett barn boende hemma. Så att vara barn till en förälder med cancer är inget ovanligt fenomen.

Fler barn dör

De resultat som har publicerats hittills från projektet kommer från en delstudie där Fang Fang och hennes kollegor ville ta reda på om barn till föräldrar med cancer löper ökad risk att dö under barndomen. De analyserade därför data från 1991–2009 för drygt 2,87 miljoner barn i åldern 1–18 år. Av dessa hade drygt 113 000 upplevt att en förälder fått cancer.

– Bland barn till föräldrar utan cancer dog ungefär 1,5 barn per 1 000 barn och år. För barn till föräldrar med cancer var motsvarande siffra något högre än 2 per 1 000. Den förhöjda risken hos 1–12-åringarna var enbart förknippad med ökad risk att dö av cancer men för äldre barn, 13–18 år gamla, sågs även en ökad risk att dö av andra orsaker, till exempel självmord.

Förhöjd skaderisk

I en annan delstudie har forskarna även sett att barn till en cancersjuk förälder oftare råkar ut för skador än andra barn.

– Risken är ungefär tio procent större för dessa barn att drabbas av skador, exempelvis frakturer. Men det rör sig inte om så allvarliga skador och vi ser inte någon ökad risk för skador orsakade av självskadebeteende.

Hon spekulerar i att den förhöjda skaderisken dels skulle kunna bero på att cancersjukdomen gör föräldrarna mindre uppmärksamma på barnen, dels på att barnen själva är mer oförsiktiga på grund av psykologisk stress, till följd av föräldrarnas cancer.

– Just nu undersöker vi bland annat när under sjukdomsperioden som risken är som störst för barnen att skadas. Är det till exempel just när föräldern har fått diagnosen eller i samband med en eventuell bortgång?

Forskarna studerar även om barn till en cancersjuk förälder löper ökad risk att drabbas av psykisk sjukdom.

– De preliminära resultaten visar att dessa barn inte har fler allvarliga psykiatriska problem, som schizofreni eller autism, än andra barn. Däremot ser vi en ökad risk för så kallad anpassningsstörning, att de har svårt att hantera den situation de befinner sig i, och för adhd.

Infektioner och intelligens

Fang Fang hoppas att projektet ska leda fram till en ökad kunskap i samhället, till exempel inom hälso- och sjukvården samt inom barnomsorg och skola, om att dessa barn eventuellt kan behöva extra stöd och när deras behov i så fall är som störst.

– Men vi vill även uppmärksamma föräldrarnas behov. Cancerpatienter och deras partner är redan enormt emotionellt stressade av sjukdomen och om de dessutom ska oroa sig för att deras barn befinner sig i en riskzon på olika sätt är det viktigt att de får hjälp att hantera detta.

Under den återstående projekttiden planerar forskarna att studera hur cancersjukdom hos en förälder inverkar på risken att få infektioner under barndomen samt om intellektuella och utbildningsmässiga prestationer och stresstålighet i vuxen ålder påverkas.

Forskarna har också inlett och planerat samarbeten med andra länder i Europa för att bland annat ta reda på hur barn till en cancersjuk förälder mår utanför Sverige.

– Men cancer är ju bara en av alla livshotande sjukdomar som en familj kan råka ut för. Kan-ske kan våra forskningsfrågor i framtiden även användas för att studera hälsotillståndet hos barn i familjer där en förälder har drabbats av exempel en svår neurologisk sjukdom. **F**

KONTAKT

Fang Fang
fang.fang@ki.se

” **Risken är ungefär tio procent större för dessa barn att drabbas av skador, exempelvis frakturer.** ”

3

TRE FRÅGOR & SVAR OM FORTE OCH VÅRDFORSKNING

Sedan den 1 juli 2013 ingår det i Fortes uppdrag att även finansiera vårdforskning. Fortes generaldirektör Ewa Stålldal berättar mer om hur Forte arbetar med detta forskningsområde.

Kan du berätta om Fortes nya forskningsområde?

Vårdområdet kompletterar de tre andra huvudområdena väl eftersom forskningsbehoven inom de tre fälten är mycket sammanlänkade och överlappande.

Varför krävs brukarmedverkan?

Under 2014 gjorde Forte de två första utlysningarna inom vårdområdet och i båda ställdes krav på att brukarna, det vill säga mottagarna av forskningsresultaten, ska medverka i både planeringen och genomförandet av forskningen. Brukarna, som kan vara medborgare, patienter, anhöriga eller vårdpersonal, är en mycket utnyttjad resurs i forskningsprocesserna och även i analysarbetet om vilka kunskapsluckor som finns. Det vill vi ändra på, bland annat för att underlätta framtida implementering av forskningsresultaten.

Vilka utmaningar medför kravet?

Det är mycket angeläget att utveckla goda modeller för denna samverkan mellan brukare och forskare, så att den verkligen gagnar brukarna och inte bara ser bra ut på pappret. Samtidigt får den inte störa friheten eller kvaliteten i forskningen. Men min förhoppning är att brukarmedverkan ska bli ett så självklart inslag i vårdforskningen framöver att utlysningarna inte längre behöver kräva detta.

FOTO: ANETTE ANDERSSON

Forskning med och om brukarmedverkan

Under senare år har brukarmedverkan uppmärksamats alltmer som en viktig del av forskningen. Flera vinster finns beskrivna i den vetenskapliga litteraturen: Ökad förståelse för det aktuella

forskningsfältet. Identifiering av angelägna frågeställningar. Rikare och djupare data. Nyskapande dimensioner i dataanalysen. Samt ökat förtroende för och förbättrad spridning av forskningsresultat. Forskaren ställs dock

inför en rad utmaningar, inte minst av etisk karaktär. Brukarna kan uppleva att deras bidrag inte beaktas eller att deltagandet är påfrestande. **F**

Läsvärt!

I FORSKNING I KORTHET:

Brukar-medverkan

I **Forskning i korthet: Brukarmedverkan** utreds vad brukarmedverkan innebär, hur brukarmedverkan kan integreras i forskningen och vilka utmaningar som följer med detta.

Skriften finns att beställa och ladda ner på www.forte.se/fk-brukarmedverkan

Forskning i korthet är en serie publikationer från Forte som kort beskriver kunskapsläget på ett samhällsrelevant område. Varje publikation i serien tas fram av en grupp forskare och samhällsföreträdare och granskas av minst en utomstående forskare.

FÖLJ OSS I SOCIALA MEDIER:

[facebook.com/forteforskning](https://www.facebook.com/forteforskning)

twitter.com/forteforskning

[linkedin.com/company/forteforskning](https://www.linkedin.com/company/forteforskning)

Svenska hälso- insatser

jämförs med amerikanska

TEXT: LISA REIMEGÅRD

Hur arbetar primärvården i Sverige och USA för att förebygga ohälsosamma levnadsvanor? I ett unikt transatlantiskt projekt jämförs de båda ländernas göranden och tyckanden.

Rökning, för mycket alkohol, för lite fysisk aktivitet och osunda matvanor bidrar till en stor del av den samlade sjukdomsburden i Sverige. Under 2011 kom Socialstyrelsen därför ut med riktlinjer för hur vården kan arbeta förebyggande och bidra till förändring av ohälsosamma levnadsvanor. Samma år presenterades

nationella strategier med liknande syfte i USA. Lars Weinehall, professor i allmänmedicin och epidemiologi vid institutionen för folkhälsa och klinisk medicin vid Umeå universitet, leder ett Forte-finansierat projekt som jämför hur vårdpersonal, patienter och beslutsfattare ser på preventionsarbetet i de båda länderna.

– Vi vill ta reda på vilka likheter och skillnader det finns mellan Sverige och USA i det här avseendet för att få en uppfattning om vilka svårigheter förebyggande insatser möter. Någon sådan jämförelse mellan länderna har aldrig gjorts förut, säger han.

Ett brett perspektiv

Projektet startade i slutet av 2012 och involverar både svenska och amerikanska forskare. I Sverige studeras primärvården i några landsting och i USA i en primärvårdsorganisation inom Upstate New York, som har många likheter med ett svenskt landsting.

– Vi har genomfört en enkätundersökning med vårdpersonal i Sverige och USA och håller nu på att intervjua allmänläkare och beslutsfattare. Under våren inleds en enkätstudie med patienter. Vi kommer även analysera relevanta styrdokument. Man kan säga att vi försöker lägga ett pussel med bitar från olika håll för att få en så tydlig bild som möjligt, säger Lars Weinehall.

Viktigare i USA

De resultat som forskarna har fått fram hittills kommer från enkätundersökningen med vårdpersonalen och handlar om hur man ser på att föra en hälsodialog med patienterna och diskutera deras levnadsvanor.

– Enkätsvaren visar att amerikanska läkare och övrig vårdpersonal uppfattar sig som mer engagerade, intresserade och kunniga när det gäller detta jämfört med svenskarna. Hälsodialogen ansågs även vara en viktigare del av deras arbete än vad svenskarna uppgav att den var för dem.

Lars Weinehall menar att skillnaderna eventuellt kan förklaras av att enkätfrågorna har tolkats på olika sätt i de två länderna.

– Det är en av anledningarna till att vi behöver kombinera resultaten från alla delstudier innan vi

kan uttala oss mer säkert om hur det ligger till. Men stämmer det att amerikansk vårdpersonal är mer framåt när det gäller hälsosamtal skulle det enligt Lars Weinehall kunna bero på att övervikt har varit ett större problem under längre tid i USA jämfört med Sverige.

– De har sett konsekvenserna av ett ohälsosamt leverne på ett annat sätt än vi. Sedan kan det också vara så att svenska allmänläkare upplever det mer kontroversiellt att lägga sig i patientens levnadsvanor än de amerikanska kollegorna.

Fler studier behövs

Med utgångspunkt från vad studien hittills har visat hoppas Lars Weinehall att forskningen ska leda till att svensk primärvård stimuleras att tillämpa sjukdomsförebyggande metoder i högre utsträckning än idag.

– Patienter är givetvis nöjda med att få vård men de skulle vara ännu nöjdare om de slapp bli sjuka från första början. Allmänhetens förväntningar på preventiva insatser från vården har ökat på sistone.

Resultaten från de övriga delstudierna i projektet förväntas komma i slutet av 2015. Men Lars Weinehall efterfrågar fler studier om hur preventionsarbetet fungerar i hälso- och sjukvården i praktiken.

– Vi har kunskap om riskerna med de ohälsosamma levnadsvanorna och bevisen för att hälsofrämjande insatser från hälso- och sjukvården har effekt är starka. Men det finns många olika uppfattningar om hur mycket vården ska satsa på preventivt arbete och få studier som behandlar hur vårdpersonal ser på och arbetar med detta. **F**

KONTAKT

Lars Weinehall
lars.weinehall@umu.se

”Patienter är givetvis nöjda med att få vård men de skulle vara ännu nöjdare om de slapp bli sjuka från första början.”

Kan patienten själv bidra?

TEXT: LISA REIMEGÅRD

Det finns förhoppningar om att riskerna för vårdskador skulle minska med större patientmedverkan. Nu inleds en av de första studierna för att utreda om detta stämmer och hur en sådan medverkan kan se ut.

Per Nilsen, professor i samhällsmedicin vid institutionen för medicin och hälsa vid Linköpings universitet, leder ett nystartat projekt om patientsäkerhet i relation till patientmedverkan.

– Mycket av det som sker inom hälso- och sjukvården har en patientsäkerhetsdimension och patientsäkerhet är idag ett mycket uppmärksammat område. Men det finns flera metodmässiga svårigheter som innebär att många av de åtgärder som görs i syfte att minska risken för vårdskador saknar stark evidens, säger han.

Det finns till exempel förväntningar på att man genom att låta patienter medverka i olika vårdssituationer lättare ska kunna förhindra att något blir fel. Men detta vet vi för lite om, enligt Per Nilsen.

– Alla pratar om hur viktigt det är att involvera patienter i den egna vården för att öka patientsäkerheten. Men det finns begränsad forskning utomlands och minimalt i Sverige som visar om och hur patienter kan bidra till en säkrare vård eller vilken inställning vårdpersonalen har till en sådan medverkan. Det vill vi ta reda på.

Kunniga och krävande patienter

Det aktuella projektet, som har beviljats treårig finansiering från Forte, planeras bestå av två delstudier. Dels ska patienter fylla i en enkät om deras

erfarenhet av och vilja att ifrågasätta vårdpersonalens handlingar och beslut samt uppmärksamma dem på problem. Dels ska vårdpersonal intervjuas om deras synpunkter på och hantering av denna typ av medverkan från patienterna.

– Människor blir alltmer välutbildade och mycket tyder på att patienter kommer att kräva mer när det gäller insyn och delaktighet i vården framöver. Och att möta patienter som ifrågasätter eller kommer med egna förslag på förebyggande vård, diagnoser och behandlingar tror jag ibland kan vara en utmaning för vårdpersonalen.

Men Per Nilsen menar också att pålästa patienter som är väl insatta i sin egen vård borde ha större möjlighet att bidra till en ökad säkerhet, bland annat i samband med olika överlämningar i vårdkedjan.

– Brister i kommunikationen mellan olika avdelningar och anställda inom vården är en vanlig anledning till att patientsäkerheten äventyras. Här skulle patienter som till exempel har läst sin journal eller har blivit välinformerade om vad som ska ske under en behandling, kanske via en checklista, kunna uppmärksamma eventuella misstag.

De två undersökningarna i projektet kommer troligtvis att inledas under hösten 2015. Just nu dis-

kuterar forskarna bland annat vilka verksamheter inom hälso- och sjukvården som ska ingå i studien.

– Genom att titta på olika typer av vårdenheter blir det möjligt att se om det finns något mönster som skiljer sig mellan dessa när det gäller patienters och personals inställningar och ageranden i frågan..

Strategier och lösningar

Forskarna hoppas genom projektet få reda på vilken betydelse patientmedverkan har för ökad patientsäkerhet och vilka konkreta strategier som används inom vården idag för att tillvarata patienters observationer.

– Men vi vill även ta fram en modell över vad som påverkar patienternas och personalens inställning till och erfarenheter av den här typen av medverkan. Vilka skillnader och likheter finns? Även vårdpersonalen är ju ibland patienter så det borde finnas någon sorts samstämmighet.

Per Nilsen hyser också en förhoppning om att den kunskap som projektet genererar ska kunna användas för att peka ut tänkbara lösningar för hur patienter ska kunna involveras i vården framöver, både på ett realistiskt och ett säkerhetsfrämjande sätt. **F**

KONTAKT

Per Nilsen
per.nilsen@liu.se

” Att möta patienter som ifrågasätter eller kommer med egna förslag på kan vara en utmaning för vårdpersonalen.

VÅRDSKADOR I SVERIGE

+ En vårdskada inträffar när en patient drabbas av lidande, skada, sjukdom eller dödsfall som hade kunnat undvikas om adekvata åtgärder hade vidtagits vid patientens kontakt med hälso- och sjukvården.

+ Resultat från en granskning av 1 967 journaler, presenterade i Socialstyrelsens rapport *Vårdskador inom somatisk slutenvård* 2008:

+ 8,6 procent av patienterna hade fått vårdskador.

+ Nästan tio procent av dessa fick bestående men eller funktionsnedsättning och tre procent avled.

+ Vårdskadorna var vanligast i åldersgruppen 65 år och äldre.

+ En vårdskada medförde i genomsnitt sex extra vårddygn.

KÄLLA: SOCIALSTYRELSEN

5

FEM FRÅGOR & SVAR OM VINNVÅRD

Vinnvård – en brygga mellan praktik och forskning.

Staffan Arvidsson är programchef för Vinnvård. Vi har ställt fem frågor till honom om forskningsprogrammet.

Vad är Vinnvård?

Vinnvård är ett forskningsprogram med fyra parter: Forte, Socialdepartementet, Sveriges kommuner och landsting samt Vinnova. Forte tillkom som part i slutet av 2014 och programmet bedrivs nu från Fortes lokaler i Stockholm.

Vad gör ni?

Även om svensk vård och omsorg håller en hög kvalitet finns det ett glapp mellan det vi vet och det vi gör. Det visar sig inte minst i Öppna jämförelser, en rapport som publiceras årligen av Socialstyrelsen och Sveriges kommuner och landsting. Där varierar resultaten mellan landstingen inom nästan alla kliniska områden. Vi hoppas att den forskning vi stödjer ska bidra till att överbrygga glappet och minska den oönskade variationen.

Varför behövs ni?

Vi finansierar praktiknära forskning som syftar till att förbättra kvaliteten inom vård och omsorg och försöker aktivt få ny kunskap spridd och omsatt i praktiken. Vinnvård ingår också i ett internationellt nätverk som försöker utveckla det här forskningsområdet, som på engelska kallas improvement science. Vår senaste satsning är ett treårigt fellowship-program.

Berätta om ett lyckat projekt.

Drygt 80 personer drabbas av stroke varje dag i Sverige och risken är störst för de 200 000 personer som har förmaksflimmer. Att hitta dessa och behandla dem i tid skulle leda till stora hälsomässiga och ekonomiska vinster. Ett av de projekt vi har finansierat har visat att en liten

bärbar apparat som mäter EKG via tumavtryck effektivt kan användas för sådan screening.

Vad tillför Forte?

Forte är en stark nationell och finansiell aktör som gör det möjligt för Vinnvård att arbeta långsiktigt och kontinuerligt.

KONTAKT

Staffan Arvidsson
staffan.arvidsson@forte.se

TEXT: LISA REIMEGÅRD

FOTO: JOHANNA WULFF

PÅ VÅR YOUTUBE-KANAL
HITTAR DU EN MÄNGD
FILMADE KONFERENSER OCH
SEMINARIER.

www.youtube.com/forteforskning

Hur kan fysisk aktivitet hjälpa missbrukare?

Att låta klienterna röra på sig ingår ofta som en del i missbruksvården och har gjort så under lång tid. Nu har en grupp forskare undersökt hur detta motiveras och upplevs.

TEXT: LISA REIMEGÅRD

Att fysisk aktivitet har effekt vid behandling av vissa sjukdomar finns det mycket forskning som visar men vad det kan bidra med i socialt behandlingsarbete, till exempel inom missbruksvården, har vi inte kunnat hitta några studier om, vare sig svenska eller internationella, säger Tina Mattsson.

Hon är forskare vid Socialhögskolan vid Lunds universitet och driver ett Forte-finansierat projekt i syfte att få mer kunskap om användning och erfarenhet av fysisk aktivitet inom institutionsvården för missbrukare, idag och historiskt sett.

En källa till glädje

Projektet inleddes 2012 och består av två delstudier. En av dem har bedrivits tillsammans med David Hoff, även han forskare vid Socialhögskolan vid Lunds universitet, och utgörs av observationer och intervjuer med personal och klienter vid fyra behandlingshem för missbruksvård.

Resultaten visar att grundinställningen till fysisk aktivitet var positiv bland både personal och klienter.

– Men klienterna talade inte så mycket om de fysiska effekterna utan beskrev snarare träningen som en viktig glädjekälla

och ett sätt att ta hand om sig själv. Fysisk aktivitet användes också för att lindra olika psykiska problem, som ångest och sömnsvårigheter, säger David Hoff.

Behandling eller inte?

Men personalens syn på fysisk aktivitet skiljde sig åt mellan olika boenden, bland annat beroende på behandlingsfilosofin.

– En av institutionerna tillämpade tolvstegsbaserad behandling, där föreläsningar fyller en stor del av dagarna, och där ansågs fysisk aktivitet utgöra en viktig paus från behandlingen, säger Tina Mattsson.

De övriga tre behandlingshemmen hade miljöterapeutisk inriktning, vilket enligt Tina Mattsson innebär att man mår om relationer och gemensamma vardagssysslor, och där menade man att den fysiska aktiviteten ingick i behandlingen.

– Personalen var med på träningarna och de händelser som inträffade under en sådan aktivitet, som besvikelse vid förlust eller oenighet om regler, kunde följas upp terapeutiskt efteråt, säger hon.

En könsskillnad

Forskarna såg även skillnader mellan hur fysisk aktivitet användes och omtalades beroende på könssammansättningen bland klienterna på institutionerna. Exempelvis var träningsinslag vanligare när samtliga klienter var män, jämfört med när de var kvinnor.

– Personalen beskrev den fysiska aktiviteten som något som kvinnorna hade svårt att delta i, ofta på grund av psykiska problem. För männen beskrevs träningen istället som ett okomplicerat inslag och endast fysiska besvär, som ryggont, uppmärksammades som skäl till att de inte deltog, säger David Hoff.

Han berättar också att personalen oftare belyste träningsrelaterade problem, som kroppsfixering, när samtliga klienter var kvinnor.

Från arbete till idrott

Den andra delstudien i projektet har genomförts av Daniel Nilsson-Ranta, forskare vid avdelningen

för socialt arbete på Mittuniversitetet i Östersund. Han har studerat vilken roll fysisk aktivitet har spelat i socialt arbete från 1930-talet och framåt, genom att granska historiska dokument från en institution för alkoholmissbrukare.

– Han har sett att fysisk aktivitet alltid har haft en central roll men från början framför allt i form av fysiskt arbete. Idrott på fritiden förekom men det var ingenting som personalen lade sig i, säger Tina Mattsson och fortsätter:

– Men i takt med att samhället förändrades och arbetsbördan sjönk för klienterna ökade personalens intresse för att införa fysiska aktiviteter på fritiden, för att till slut nå den nivå vi ser idag. Men min uppfattning är det är något som fortsätter att bli allt vanligare.

Våga ifrågasätt

Forskarna önskar att deras projekt ska leda till en mer problematiserande syn på fysisk aktivitet som inslag i socialt arbete.

– Inom institutionsvården har man införlivat en mängd evidensbaserade metoder för hur exempelvis terapisaftalen ska gå till. Men att fysisk aktivitet är något bra har man bara utgått ifrån. Vi vill att man frågar sig vad som är bra och vilka problem som finns, för att det som fungerar bra ska kunna lyftas fram mer systematiskt och det som inte fungerar ska kunna undvikas, säger Tina Mattsson. **F**

KONTAKT

Tina Mattsson
tina.mattsson@soch.lu.se

David Hoff
david.hoff@soch.lu.se

” Klienterna beskrev träningen som en viktig glädjekälla och ett sätt att ta hand om sig själv.

FOTO: TINA MATTSSON - FOTO: KARINA BACKSTRÖM

FOTO: SHUTTERSTOCK

Appen som kan förbättra operationsvården

TEXT: LISA REIMEGÅRD

Hur mår patienter som opereras och får åka hem samma dag? Det vet vi inte eftersom inga systematiska uppföljningar av besvär efter dessa operationer görs i dag. Nu hoppas forskare att en ny app ska ge de svar som saknas.

En patient som kommit hem efter en operation tidigare samma dag, det vill säga en dagkirurgisk operation, kan uppleva olika besvär som dels beror på själva operationen, dels på moment i anslutning till ingreppet, såsom halsont på grund av intubering av luftstrupen eller illamående till följd av sövning.

– Men idag sker ingen systematisk uppföljning av dessa patienter, vare sig här eller utomlands. Så sjukvården vet inte hur patienterna mår och patienterna själva vet inte vilka symptom som är normala och vilka som avviker, säger Ulrica Nilsson, professor i omvårdnadsvetenskap vid institutionen för hälsovetenskap och medicin vid Örebro universitet.

Därför har hon och hennes kollegor tillsammans med IT-företaget Nethouse utvecklat en app som installeras på patienternas mobiltelefoner, där patienterna informerar om sina postoperativa besvär genom att svara på ett antal frågor.

– Appen ställer frågor om hur patienten mår varje dag under en viss period efter operationen och svaren anges genom att välja ett värde mellan noll och tio. I appen kan patienterna även meddela om de vill bli kontaktade av en sjuksköterska inom 24 timmar.

Tryggare och friskare patienter

Forskarnas förhoppning är att möjligheten att bli uppringd av en sjuksköterska ska leda till att patienterna upplever en större trygghet och känner sig mindre utelämnade efter den dagkirurgiska operationen än idag. Samtidigt är målet att all data som samlas in ska användas för att förbättra operationsvården och bidra till att patienterna upplever färre besvär.

– Pondera att frågesvaren visar att en hög andel av alla som genomgår en viss operation får problem med magen tredje dagen efter ingreppet. Med den

kunskapen kan vårdenheten förbättra vården så att inga fler patienter behöver drabbas av detta, säger Ulrica Nilsson och fortsätter:

– Och om det inte är möjligt kan vårdpersonalen dels informera de patienter som ska opereras om att besvaren förekommer, dels förklara hur de kan förebyggas och vad patienterna ska göra om symptomen ändå uppstår.

Kunskapen om postoperativa besvär som genereras via appen skulle också kunna användas för att jämföra olika åtgärder och metoder som förekommer i samband med en dagkirurgisk operation.

– Idag får vårdpersonalen ingen feedback på sina insatser och det är något som verkligen efterfrågas.

Lägre kostnader

Ulrica Nilsson lyfter även fram att appen kan medföra hälsoekonomiska vinster.

– Om patienterna oroar sig mindre och mår bättre minskar också belastningen på de vårdenheter som idag får ta hand om de patienter som söker hjälp för postoperativa besvär. Ett vårdcentralsbesök kostar i snitt 1500 kronor och ett akutbesök 5000 kronor så det finns pengar att spara.

Om appen får stor spridning har Ulrica Nilsson en vision om att informationen som samlas in ska kunna användas för att ta fram profiler över vilka

postoperativa besvär man kan förvänta sig beroende på exempelvis kön, ålder och typ av operation. Och för att jämföra olika vårdenheter på nationell nivå.

– Idag vet vi var man kan få den bästa hjärtsjukvården i Sverige men inte alls var man mår bäst efter en operation.

Stor studie planerad

Under våren 2015 planerar forskarna att genomföra en mindre pilotstudie för att bland annat utvärdera appens användarvänlighet, hur många frågor som bör ställas och under hur många dagar. I slutet av året kommer sedan en större studie med

minst 1000 patienter att inledas. Hälften ska få använda appen, och får därmed möjlighet till smidig kontakt med en sjuksköterska, vilket den andra hälften inte får.

– Vi kommer att jämföra de två grupperna med avseende på exempelvis hur snabbt man återgår till arbetet, hur högt man skattar sin hälsa och hur många besök på en vård-enhet som görs efter operationen.

Projektet finansieras av Forte och kommer att pågå i tre år. **F**

KONTAKT

Ulrica Nilsson
ulrica.nilsson@oru.se

»Sjukvården vet inte hur patienterna mår och patienterna själva vet inte vilka symptom som är normala eller avviker.

BESVÄR SOM KAN FÖREKOMMA EFTER EN OPERATION

Sömnsvårigheter

Problem med magen

Kognitiv påverkan

Problem att kissa

Illamående

Sårsmärta

Nervsmärta

Muskelsmärta

Yrsel

Halssmärta

Huvudvärk

Ryggsmärta

Aptitlöshet

KÄLLA: ULRICA NILSSON

VÄGEN TILL MER KUNSKAP

Forte finansierar och initierar forskning för att främja människors hälsa, arbetsliv och välfärd. Årligen finansierar Forte forskning för i storleksordningen 560 miljoner kronor. Andra centrala delar av verksamheten är analys och utvärdering, arbete för ökat nationellt och internationellt utbyte samt kommunikation och samverkan.

För mer information — www.forte.se

MER SPÄNNANDE OCH TANKEVÄCKANDE LÄSNING

WEBB

WEBB Fortes webbplats är en bra utgångspunkt för vidare fördjupning. Du kan bland annat ta del av webbteman som presenterar aktuell forskning inom Fortes områden. www.forte.se

NYHETSBRIV Prenumerera på Fortes nyhetsbrev och få löpande nyheter, evenemangstips, utlysningar, forskningsresultat med mera via e-post. Läs mer och prenumerera på www.forte.se/nyhetsbrev

PUBLIKATIONER På vår webb kan du ladda ner eller beställa alla våra publikationer. Samtliga publikationer är gratis och finns på www.forte.se/publikationer

SEMINARIER, KONFERENSER OCH EVENEMANG

Varje år arrangerar Forte på egen hand eller i samarbete med andra ett flertal intressanta seminarier och konferenser inom hälsa, arbetsliv och välfärd. Du kan prenumerera på inbjudningar till dessa genom att gå till www.forte.se/evenemang

TA DEL AV EVENEMANG I EFTERHAND!

Vi filmar ofta våra evenemang för att fler ska få möjlighet att ta del av dem. Gå gärna in på vår YouTube-kanal och bota ner bland massor av spännande föredrag och intervjuer. youtube.com/forteforskning

SOCIALA MEDIER Följ oss i sociala medier för nyheter och diskussioner om vad som händer i vår värld. Forte finns på

facebook.com/forteforskning
twitter.com/forteforskning
linkedin.com/company/forteforskning

HÅLL DIG UPPDATERAD

www.forte.se